ાષ્ટ્રગીત

પ્રકાશક
રાષ્ટ્રીય સાહિત્ય મંડળ, અમદાવાદ.

પ્રકાશક :
ઇન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાજ્ઞિક
રાષ્ટ્રીય સાહિત્ય મંડળ
અમદાવાદ

મુદ્રક
ચીમનલાલ ઈશ્વરલાલ
'વસંત' મુદ્રણાલય
રાયપુર, અમદાવાદ

પ્રસ્તાવના

યુગયુગની જૂદી જૂદી ભાવનાઓ હોય છે. વૈદકાળમાં અધ્યાત્મભાવનું સ્તવન થયું, બુદ્ધકાળમાં અહિંસા ધર્મનો પ્રચાર થયો, મધ્યકાલીન હિંદમાં રાજપૂતોએ અને મુસલમાનોએ, મરાઠાઓએ અને શીખોએ પોતપોતાની જાતિય મહત્તા ખીલવી. યૂરપમાં પણ ગ્રીક લોકોની કળાના, રોમનોના સામ્રાજ્યના, જમીનદારોની સત્તાના યુગ વહી ગયા. ઓગણીસમી સદીમાં યૂરપમાં રાષ્ટ્રધર્મનો ઉદય થયો. તેનો સંચાર આપણા દેશમાં પણ થયો. આજે એક પાસથી પશ્ચિમના જડવાદનો આપણને સ્પર્શ થાય છે અને બીજી પાસથી ભોળાને ભરમાવે એવાં દેશદેશાંતરની (International) એકતાનાં દુંદુભિ કોઇ વખત પેરિસમાં તો કોઇ વખત ન્યુયોર્કમાં વાગે છે તે છતાં પણ પશ્ચિમમાં તેમ પૂર્વમાં રાષ્ટ્રધર્મ જ હજી પૂજાય છે.

રાષ્ટ્રધર્મ બે સ્વરૂપે પ્રકાશે છે : (૧) જડ, ભયંકર, સ્વાર્થી અને ભક્ષક; (૨) આધ્યાત્મિક, સૌમ્ય, પરમાર્થી અને સંરક્ષક. કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરે પહેલા પ્રકારનો જે પાશવ ધર્મ પશ્ચિમમાં અને જાપાન જેવા પૂર્વના દેશમાં પણ ફેલાવા માંડયો છે તેના પર સખ્ત પ્રહાર કર્યો છે.

પણ તેથી જે બીજા પ્રકારનો ધર્મ આજે આર્યાવર્તમાં કેળવાય છે તેના પર સહેજ પણ આક્ષેપ થતો નથી. જે પ્રજા કાળના ઘસારાથી પોતાના ધર્મ, નીતિ, સમાજ વ્યવહારનાં સાચાં તત્વ ક્રમેક્રમે ભૂલીને તેના પુરાણા, જડ રૂપમાં વધારે ને વધારે ગુંથાતી ગઇ, અને પરિણામે જે એક પછી બીજા રાજ્યની ગુલામી સદીઓથી ભોગવીને પોતિકું નૂર ગુમાવી બેઠી તે રાષ્ટ્રધર્મ સેવીને જ—અર્થાત પોતાના આત્માને ઓળખીને, પોતાનુ દિલ પારખીને પોતાનું હૃદય પિછાનીને, પોતાના નિઃસીમ સામર્થ્ય વિષે શ્રદ્ધા કેળવીને જ સર્વ પ્રકારની ગુલામીનાં આવરણ ભેદી, પ્રાતઃકાળના સૂર્યની જેમ સારી આલમને પોતાના ઝગહળતા, સોનેરી પ્રકાશથી જાગૃત અને સતેજ કરી શકે. રાષ્ટ્રધર્મનુ જે જડ સ્વરૂપ પશ્ચિમનું લોહી ચૂસી રહ્યું છે તેનુ હાર્દ આપણે માટે પ્રાણ સમાન છે.

દેશદેશની સ્થિતિનાં પ્રતિબિમ્બ તેનાં રાષ્ટ્રગીતોમાં પડે છે. સ્વતંત્ર દેશોનાં ગીતોની લહર કંઈક ઓર જ હોય છે. પોતાના દેશમાં સ્વતંત્રતા ભોગવનાર ઇગ્લંડના પુત્રો સારી દુનિયામાં જમીન અને દરિયાપર વાવટો ફરકાવતાં God save the King (પ્રભો રક્ષ મહારાજ) અને Brittania rules the waves (બ્રિટન મહાસાગરની રાણી) એવાં ગીત લલકારે છે. પ્રજાસત્તાક રાજ્યનો ઝુંડો સારી આલમમાં ફરકાવવાની હોંસ રાખનાર ફ્રાન્સની પ્રજા સ્વતંત્રતાનું હૃદયભેદી ગીત માર્સેલ્સ ગાય છે.

પૃથ્વીના તળ પરથી જમીનદાર અને માલદાર તેમજ પારકા રોજી પર જીવનાર મધ્યમ વર્ગને તલવારની અણીથી નાબૂદ કરવાનું બીડુ ઝડપનાર રશિયાના સોવિયેટ રાજ્યના સિપાહીઓ રાતદિવસ "થર્ડ ઇન્ટરનેશનલ" નું ગીત ગાતાં થાકતા જ નથી. આ બધામાં પોતાની સ્વતંત્રતાની, ગૌરવની ખુમારી છે અને પોતાની સત્તાની કે ભાવનાની આણ દુનિયાભરમાં વર્તાવવાની અવિચળ શ્રદ્ધા છે.

આપણુ ખમીર અને આપણી સ્થિતિ જૂદાં છે. એટલે આપણાં ગીતોની—મુખ્ય રાષ્ટ્રગીત "બંદે માતરમ" ની ઢબ જૂદી છે. આપણી ધાર્મિક વૃત્તિ દેશને માતા-દેવી તરીકે પિછાને છે. આપણી દેશભક્તિ હિમાલયથી સેતુબંધ રામેશ્વર સુધી અને દ્વારિકાથી જગન્નાથપુરીના આખા પ્રદેશને—તેના પર્વતોને અને નદીઓને, જંગલોને અને ગામ ગામડાંને, તેમા વસતા અમીરોને અને ફકીરોને, જમીનદારો અને ખેડૂતોને, ધનાઢયો અને મજૂરોને—મનુષ્ય અને કુદરતની તમામ સામગ્રીને ઉભરાતા ઉમળકાથી ન્હાય છે અને પૂજે છે. પણ માતાના સૌંદર્યમાં ઝાંખપ લાગે છે, તેની ચીથરેહાલ ગરીબાઇ જોઇ અંતર ચીરાય છે, અને તેનાં અંગ પર ગુલામી ની બેડીઓ જોઇ આંખ લાલ થાય છે. વળી તેની–તેનાં તેત્રીશ કરોડ બાળકોની અગાધ શક્તિનું ભાન થાય છે; અને માતાનાં જંજીર તોડવાની, તેનું સૌંદર્ય સમારવાની, અને તેને સૌભાગ્યચિન્હથી સજ્જ કરવાની પ્રેરણા થાય છે. આમ આપણાં

ગીતોમાં કોમળ પ્રેમ અને પૂજાની ભક્તિ છે, હૃદયનાં ડુસકાં અને અંતરની વેદના છે, તેમ સ્વતંત્રતાનો આશાસ્ફૂર અને પુરૂષાર્થ કરવાની વીરહાક પણ વાગે છે.

ઉપરના ભાવોનો સાચો રણકાર થોડાં જ ગુજરાતી કાવ્યોમાં સંભળાય છે. અને કંઇક સંભળાય છે તે પણ વિશેષે કરીને વીર નર્મદ, સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ વગેરે ગત કવિયોના કાવ્યોમાં. હાલની ચમત્કારિક રાજકીય પરિસ્થિતિને અંગે ગીતોનો જે રાફડો ફાટયો છે તેમાંથી થોડાં જ ભાવ અને રાગમાં સંતોષ આપે તેવાં છે. આવાં વિરલ ગીતના લેખકોમાં હાલ ભાઇ ખબરદાર અહેલાઇથી પહેલે નંબરે આવે છે. આમ એકંદરે ગુજરાતી ગીતોમાં ઉણપ લાગવાથી જ થોડાં સારાં અંગાળી, હિન્દી અને હિન્દુસ્તાની ગીતો કંઇક જરૂરી સમજુત સાથે આ સંગ્રહમાં ઉમેરવામાં આવ્યાં છે.

આ સંગ્રહનું કામ ઘણી ઉતાવળથી કરવામાં આવ્યુ છે તેથી તેમાં કોઇ પણ મરાઠી ગીત દાખલ કરી શકાયાં નથી અને છાપની, ચુંટણીની અને અનુક્રમની ખામીઓ રહી ગઇ છે તે દરગુજર કરવા વાંચકોને વિનંતિ છે. ગીતોનો સંગ્રહ કરવામા અને તેને પ્રકટ કરવામાં અનેક મિત્રોએ અને ખાસ કરીને ભાઇ નંદલાલ મણીલાલ શાહે મદદ કરી છે તે માટે તેમનો આભાર માનું છું.

ગુલામીની બેડીઓ તોડી સ્વરાજ્યના પૂર બ્હારમાં

ખીલવા પ્રજા આજે એક શ્વાસે તલસી રહી છે. પ્રજા-સાગરમાં આજે જાગૃતિ અને આત્મબલિદાનનો મોટો જુવાળ []ાવ્યો છે, અને સ્વતંત્રતાદેવીનું સુવર્ણમંદિર કારાગૃહને સમજી આજે સેંકડો દેશભક્તો તેમાં પરવર્યા છે, અને બીજા હજારો તેની યાત્રાએ સંચર્યા છે. ગુજરાત હજી સૌમ્ય, ગંભીર માન ધારણ કરીને બેઠું છે. પણ તેણે મહાસભાની અમર બેઠકને પોતાના પાટનગરમાં આમંત્રણ આપ્યું છે. તે સાર્થક તો જ થશે જો તેનું વિસર્જન કરતે કરતે ગુર્જર-પુત્રો કવિ નર્મદની વીરહાક ગજાવશેઃ

> સહુ ચલો જીતવા જંગ બ્યુગલો વાગે,
> યા હોમ કરીને પડો ફતેહ છે આગે.

અને ગુર્જરપુત્રીઓ પણ અર્વાચીન કવિવરની પ્રેમ-શૌર્યભરી કડી ગાશેઃ

> મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !
> સિધાવોજી રણવાટ.
> એક વાટ રણવાસની રે,
> બીજી સિંહાસન વાટ :
> ત્રીજી વાટ શોણિતની સરિતે,
> હો ! શૂરના સ્નાનનો ઘાટ :
> મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

જય કલગીએ વળજો પ્રીતમ !
ભીંજશું ફાગે ચીર :
નહિ તો વીરને આશ્રમ મળશું,
હો ! સુરગંગાને તીર :
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

—ગારો, તેવું કરશે અને ક્ષણિક દુ:ખ અને બંધનો સ્વીકારી ગુર્જર નરનારીઓ કાયમનું સ્વરાજ્ય મેળવશે તો જ તેમની અને તેમના પૂર્વજોની આબરૂ સચવાશે.

અમદાવાદ,
સં. ૧૯૭૮ ના માગશર
વદ ૫ ને શોમવાર.

ઇન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાજ્ઞિક

સારે જહાંસે અચ્છા હિન્દુસ્તાં હમા[illegible]

સારે જહાસે અચ્છા હિન્દુસ્તા હમારા,
હમ બુલબુને હય ઉસકી વોહ ગુલસિતા[1] હમારા

ગુરબતમે[2] હો અગર હમ રહેતા હય દિલ વતનમે,
સમઝો વહી હમેભી દિલ હો જહા હમા

પરબત વોહ સબસે ઉંચા હમસાયહ[3] -
વોહ સન્તરી હમારા વોહ પાસ ॥

ગોદીમેં ખેલતી હેંય ઉસકી હઝારોં નદીયાં,
ગુલ્શન હ્ય જીન્કે દમસે રશ્કે[૪] જીનાં હમારા.

અય આબે રૂદે[૫] ગંગા ! વોહ દિન હ્ય યાદ તુઝકો.
ઉતરા તેરે કિનારે જબ કારવાં હમારા.

મઝહબ[૬] નહિ સિખાતા આપસમે બેર રખના,
હિન્દી હેંય હમ વતન હ્ય હિન્દુસ્તાં હમારા.

યુનાનો મિસરો રૂમા[૭] સબ મિટ ગએ જહાંસે,
અબ તક મગર હ્ય બાકી નામો નિશાં હમારા.

કુછ બાત હ્ય કે હસ્તી મિટતી નહિ હમારી,
સદયોં[૮] રહા હ્ય દુશ્મન દવરે ઝમા[૯] હમારા.

ઇકબાલ ! કોઇ મહેરમ[૧૦] અપના નહિ જહાંમેં,
માલુમ ક્યા કિસીકો દર્દે નેહાં[૧૧] હમારા.

—ઇકબાલ

---

૧ બાગ, ૨ પરદેશ, ૩ પાડોશી, ૪ ઈર્ષા, ૫ નદી, ૬ ધર્મ, ૭ રોમ, ૮ સદીઓ, ૯ કાળચક્ર, ૧૦ દયા ખાના

અનુક્રમણિકા

બંગાળી

હિન્દી

બંગાળી

૧. વન્દેમાતરમ્

વન્દેમાતરમ્

સુજલામ્ સુફલામ્ મલયજશીતલામ્
શસ્યશ્યામલામ્ માતરમ્!
શુભ્રજ્યોત્સ્ના પુલકિત યામિનીમ્
ફુલ્લ કુસુમિત-દ્રુમદલ શોભિનીમ્
સુહાસિનીમ્ સુમધુરભાષિણીમ્
સુખદામ્ વરદામ્ માતરમ્!
ત્રીશકોટિ કણ્ઠ-કલકલ નિનાદ-કરાલે
દ્વિત્રીંશકોટિ ભુજૈર્ધૃત ખર કરવાલે
અબલા કેન મા એતો બલે?
બહુબલ ધારિણીમ્, નમામિ તારિણીમ્,
રિપુદલ વારિણીમ્ માતરમ્!
તુમિ વિદ્યા, તુમિ ધર્મ
તુમિ હૃદિ, તુમિ મર્મ
ત્વં હિ પ્રાણા શરીરે!
બાહુતે તુમિ મા શક્તિ,
હૃદયે તુમિ મા ભક્તિ
તે મારઈ પ્રતિમા ગડી
મન્દિરે મન્દિરે!

ત્વંહિ દુર્ગા દશપ્રહરણ ધારિણી
કમલા કમલદલ વિહારિણી
વાણી વિદ્યાદાયિની
નમામિ ત્વામ્ !
નમામિ કમલામ્, અમલામ્ અતુલામ્
સુજલામ્ સુફલામ્ માતરમ્
બન્દેમાતરમ્ !
શ્યામલામ્ સરલામ્ સુસ્મિતાં ભૂષિતામ્
ધરણીમ્, ભરણીમ્ માતરમ્.

—બંકિમચન્દ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય.

---

૨. અયિ ભુવન-મનો-મોહિનિ

અયિ ભુવન-મનો-મોહિનિ !
અયિ નિર્મલ-સૂર્ય-કરોજ્જ્વલ-ધરણી !
જનક-જનની-જનનિ !
નીલ સિન્ધુ જલ—ધૌત ચરણતલ,
અનિલ વિકમ્પિત શ્યામલ-અંચલ,
અંબર[1] ચુમ્બિત—ભાલ હિમાચલ,
શુભ્ર-તુષાર-કિરીટિનિ !

પ્રથમ પ્રભાત ઉદય તવ-ગગને,
પ્રથમ સામરવ તવ તપોવને,
પ્રથમ પ્રચારિત તવ વનભવને
જ્ઞાન ધર્મ કત[2] પુણ્યકાહિની;
ચિર કલ્યાણમયી તુમિ ધન્ય,
દેશ વિદેશે વિતરિછો[3] અન્ન,
જાહ્નવી જમુના—વિગલિત કરુણા
પુણ્ય-પીયૂષ-સ્તન્ય વાહિની!

—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

---

૩. અતીત-ગૌરવ-વાહિનિ

અતીત-ગૌરવ-વાહિનિ મમ વાણિ!
ગાઓ આજિ હિન્દુસ્તાન!
મહાસભા-ઉન્માદિનિ મમ વાણિ!
ગાઓ આજિ હિન્દુસ્તાન!

હિન્દુ, પારસી, જૈન, ઇસાઈ, શિખ, મુસલમાન!
ગાઓ સકલ કણ્ઠે, સકલ ભાષે
"નમો હિન્દુસ્તાન!"

(હિન્દુ ગાયકગણ) હર હર હર જય હિન્દુસ્તાન!
(પારસી ,,) દાદાર હોરમઝ્દ હિન્દુસ્તાન!
(મુસલમાન ,,) અલ્લાહો અકબર હિન્દુસ્તાન!
(સકલ) નમો હિન્દુસ્તાન!

ભેદ રિપુ વિનાશિની મમ વાણિ!
ગાહો આજિ ઐક્યગાન!
મહાબલ વિધાયિની મમ વાણિ!
ગાહો આજિ ઐક્યગાન!
મિલાઓ દુઃખે, સૌખ્યે, સખ્યે,
લક્ષ્યે, કાય મનઃ પ્રાણ!

બંગ, બિહાર, અજોધ્યા, ઉત્કલ, માન્દ્રાજ, મારાઠ,
ગુર્જર, પંજાબ, રાજપૂતાન!
હિન્દુ, પારસી, જૈન, ઇસાઈ, શિખ, મુસલમાન!
ગાઓ સકલ કણ્ઠે, સકલ ભાષે
"નમો હિન્દુસ્તાન!"

(હિન્દુ ગાયકગણ) હરિ હરિ હરિ જય હિન્દુસ્તાન!
(ઇસાઈ ,,) જય જિહોવા હિન્દુસ્તાન!
(મુસલમાન ,,) અલ્લાહો અકબર હિન્દુસ્તાન!
(સકલ) નમો હિન્દુસ્તાન!

સકલ-જન-ઉત્સાહિની મમ વાણિ !
ગાહો આજિ નૂતન તાન !
મહાજાતિ—મંગલિનિ—મમ વાણિ !
ગાહો આજિ નૂતન તાન !
ઉડાઓ કમ નિશાન ! ધર્મ વિષાણ !
બાજાઓ ચેતાએ પ્રાણ !

બંગ, બિહાર, અજોધ્યા, ઉત્કલ, માન્દ્રાજ, મારાઠ,
ગુર્જર, પંજાબ, રાજપુતાન !
હિન્દુ, પારસી, જૈન, ઇસાઈ, શિખ, મુસલમાન !
ગાઓ સકલ કણ્ઠે, સકલ ભાષે
" નમો હિન્દુસ્તાન !"

(હિન્દુ, જૈન વગેરે) ગાયકગણ	જય જય પ્યારન હિન્દુસ્તાન !
(શિખ ,,)	અલખ નિરંજન હિન્દુસ્તાન !
(પારસી ,,)	દાદાર હોરમઝદ હિન્દુસ્તાન !
(મુસલમાન ,,)	અલ્લાહો અકબર હિન્દુસ્તાન !
(સકલ)	" નમો હિન્દુસ્તાન !"

—શ્રીમતી સરલાદેવી.

૪. તુમિ તો મા સેઈ

તુમિ તો મા સેઈ,[1] તુમિ તો મા સેઈ.
ચિરગરીયસી ધન્યા અયિ મા !
આમરા[2] શુધુઇ[3] હોયેછિ મા હીન,
હારાયે છિ, સબ વિભવ મહિમા !

તુમિ તો મા આછો તેમનિ[4] પૂન્ય,
આમરાઈ શુધુ હોયેછિ તુચ્છ,
આપનાર[5] ઘરે હોયેછિ મા પર,
જાનિ ના કિ પાપે એ તાપ સહિ મા !

એખનઓ[6] તોમાર ગગન સુનીલ
ઉજ્જવલ તપન—તારકા—ચન્દ્રે
એખનઓ તોમાર ચરણે ફેનિલ
જલધિ ગરજે જલદમન્દ્રે[7]

એખનઓ ભેદી હિમાદ્રિજંઘા
ઉછલિ જાઈ છે જમુના ગંગા
સ્નેહ—સુધારાશિ ઢાલિયા શતધા
તોમાર હૃદયે જાઈ છે બહિ મા !

તુમિ તો મા સેઈ "સુજલા સુફલા"
એખનઓ હરે ભપાપ નેત્રે

---

1 તેજ 2 અમે 3 કેવળ જ 4 તેવી જ 5 પોતાન
7 મેઘગર્જના સમ

પુષ્પે તોમાર શ્યામલ[૮] કુંજે,
શસ્યે[૯] તોમાર શ્યામલ ક્ષેત્રે,
તોમાર વિભવે પૂર્ણ વિશ્વ;
આમરા[૧૦] દુઃખિ, આમરા નિઃસ્વ[૧૧]
તુમિ કિ દરિદ્રે ! તુમિ તો મા,
સેઈ મહિમા ગરિમા પુણ્યમયી મા !!

—દ્વિજેન્દ્રલાલ રાય

૫. ઉઠો ગો ભારતલક્ષ્મી

ઉઠો ગો[૧] ભારતલક્ષ્મી, ઉઠો આદિ-જગત-જન-પૂજ્યા !
દુઃખદૈન્ય સબ નાશિ, કરો દૂરિત ભારત લજ્જા !
છાડો[૨] ગો છાડો શોક શય્યા, કરો સજ્જા,
પુનઃ કમલ-કનક-ધન ધાન્યે !
જનની ગો લેહો તુલે[૩] વક્ષે,
સાંત્વન-વાસ દેહો[૪] તુલે ચક્ષે,
કાંદિ છે[૫] તવ ચરણતલે,
ત્રીશતિ કોટિ નરનારી ગો !
કાન્ડારી[૬] નાહિકો કમલા દુઃખલાંછિત ભારતવર્ષે
શંકિત મોરા[૭] સબ યાત્રી, કાલસાગર-કંપન દર્શે[૮]

---

૮ પેરા ૯ ધાન્ય ૧૦ અમે ૧૧ દરિદ્રી
૧ હે ૨ દૂર કરો ૩ ઉપાડી લો ૪ આપો ૫ રડે છે
૬ સુકાની ૭ અમે ૮ નિહાળીને

તોમાર અભય પાદ-સ્પર્શે, નવ હર્ષે,
પુનઃ ચલિબે તરણી[*] સુખ-લક્ષે;
જનની ગો લોહો તુલે વક્ષે... ... ...
ભારત-શ્મશાન કરો પૂર્ણ, પુનઃ કોકિલ કૂજિત-કુંજે
દ્વેષ હિંસા કરિ ચૂર્ણ, કરો પૂરિત પ્રેમ-અલિ-ગુંજે
દૂરિત કરિ પાપપુંજે, તપપુંજે,
હઃ વિમલ કરો ભારત પુણ્યે!
જનની ગો-લોહો તુલે વક્ષે ... ...

—અતુલપ્રસાદ સેન.

---

૬. યમુના લહરી

નિર્મળ સલિલે, બહિ છો સદા!
તટશાલિની સુન્દરી જમુને! ઓ!

[૧]

કત[1] કત સુન્દર, નગરી તીરે,
રાજિ છે તટયુગ ભૂષિ[2] ઓ!
પડિ જલ નીલે, ધવલ સૌધ[3] છબિ,
અનુકારિ છે નભ—અંગન ઓ!

[૨]

યુગ યુગ વાહિ, પ્રવાહ તોમારિ,
દેખિલો કત શત ઘટનાઓ!

---

* નૌકા ૧ કેટલી ૨ વિભૂષિત ૩ મહેલ

જલ બુદબુદ[4] મેંહ કર્ત રાજ
પરકાશિયો, લય પાઈ લો ઓ !

[૩]

કેશકુળ ભાખે બહિરો કાહિની
કહિ છો અશેષ[5] કિ પુરાતન ઓ !
સ્મરણે આસિ[6] મરમ પરશે[7] કથા,
ભૂત સે[8] ભારતગાથા ઓ !

[૪]

તવ જયઘોષન સહ કત સેના,
ગરજિનો કોન દિન સમરે ઓ !
આજિ શમ નિરવ, રે જમુને મમ,
ગત જાત[9] વૈભવ કાલે ઓ !

[૫]

શ્યામમલિન તવ લોહિત[10] છિલો[11] કભૂ,
પાંડવ-કુરુ-કુલ-શોણિતે ઓ !
કાંપિયો[12] દેશ, તુરગ ગજ ભારે
ભારત સ્વાધીન જે દિન ઓ !

[૬]

તવ જલ તીરે, પૌરવ જાદવ,
પાતિયો[13] ગજસિંહાસન ઓ !

---

૪ પરપોટા ૫ સર્વે ૬ આવીને ૭ મર્મને સ્પર્શે છે ૮ તે
૯ ગએલાં ૧૦ લોહીવર્ણું ૧૧ હતું ૧૨ કંપ્યો ૧૩ જમાવ્યું

ચાસલો દેશ, અરિકુલ નાશિ
ભારત સ્વાધીન જે દિન ઓ !

[૭]

ફેખિસે[૧૪] કિ તુમિ, બાંદ્ધ પતાકા,
ઉડિને, દેશ વિદેશે ઓ !
નિઝ્ઝત ગીને, યશ તાતા
ભારત સ્વાધીન જે દિન ઓ !

[૮]

એ જનધારે, ધારે બહિલો કભૂ
પ્રેમવિરહ—આંખિ—નીરો ઓ !
નાચિલો ગાઈલો, કત સુખ સમ્પદ
એ તવ સૈકત[૧૫] પુલિને[૧૬] ઓ !

[૯]

એ તનુ મુકુરે,[૧૭] આસિ પૂર્ણશશી
નિરખનો મુખ જ્યે શરદે ઓ !
ભાસિતો દશ દિશિ, ઉત્સવ રંગે,
પ્લાવિતો ચિત સુખ-ઉત્સે ઓ !

[૧૦]

સે તુમિ સે શશી, ધીર અનિલ સે,
તોબૂ[૧૮] સબ મગન વિષાદે ઓ !
નાહિકો સે સબ, પ્રમોદ ઉત્સવ
આસિલ સકલે કાલે ઓ—

---

૧૪ દેખેલી એવી . ૧૫ ૧૬ કાંઠે ૧૭ અરીસામાં ૧૮ છ

[૧૧]

જે મૂરલી—રવે, નિબિડ નિશિથે
 ઉન્માદિત મજ્જબાલા એ !
આકુલ પ્રાણે, તવ તટ—પાને,૧૯
 ધાઈ તે,૨૦ રવ—સન્ધાને એ !

[૧૨]

બાધિત બિરહે, શ્વાસ—પવન ડંત,
 વિરંચિનો બોધિ૨૧ તવ હદયે એ !
સુહૃદ—સમાગમે, પુન એઈ હર્ષે,
 પ્રનિબિમ્બિતો મિત૨૨ હાસિ એ—

[૧૩]

સે મમ કૌતુક, કોથ કેવલ આજ
 સેહ ના રખિલો શેષ એ !
દર્ષે૨૩ સેઈ ગૌરવ, નિકુંજ—સૌરભ,
 રાસો૨૪ પરિણત શત કાહિણી એ !

[૧૪]

કેન ચાન ધારે, સૈ ઉભ પારે
 પાષાણ આસમાન મોમય એ !
દાહિયો૨૫ સેના, ત્રાસિ નિવાસી
 ઘોર સે, બારત બન્ધને એ—

---

૧૯ વાયુ ૨૦ ધાતી ૨૧ તરંગ ૨૨ શુભ ૨૩ ત્યાં ૨૪ જેવો
૨૫ ધસી

[૧૫]

અહો ! કિ રૂ દિવસે, આમિલો રાદ,
એમન[૨૬] હોધમ[૨૭]ના આર[૨૮] ઓ!
અંકિત ચૂર્જિ'લો, ઉપરિ પાસટિ
બુધ્નિલો[૨૯] ન ઠિલો સાર ઓ!

[૧૬]

એ દિન હોઈ તે, અન્ધ મનોગૃહ,
પરગજ—અર્ગલ પાતે[૩૦] ઓ !
એ દિન હોઇ તે, શ્મશાન ભાગ્ન
પર-અગ્નિ-ઘાત-નિપાતે ઓ—

[૧૭]

એ દિન હોઈ તે, તવ જન તગલે,
પરશે ના ફુલબાલા ઓ !
એ દિન હોઇ તે, ભારત નારી
અવરોધ[૩૧] અવરોધિત ઓ !

[૧૮]

એ દિન હોઈ તે તવ તટ—ગગને
નુપૂર—નાદ ઝિનીરવ ઓ!
એ દિન' હોઇ તે, સમ પ્રતિકૂલે
એ દિન ભારત બન્ધન ઓ !

---

૨૬ ક્રૂરતાથી ૨૭ ધર્યો ૨૮ સારભાદ ૨૯ લૂટી લી
૩૦ પાતે 31 પડદે

[૧૯]

એ પયપારે, કોતો કોરો જલધિ-
ભાતિલો[૩૨] કત શત સાજ એ !
આમિલો સ્થાપિલો શાસિયો રાજ્ય
રચિ ધર 'કત' પરિપાટી એ !

[૨૦]

કોત શત દુર્જય, દુર્ગમ દુર્ગ
બેડિલો[૩૩] તબ તટ—દેશે એ !
નગર—પ્રાચીરે,[૩૪] ઘેરિલો સેબે
ચિરયુગ સંભોગ આશે એ !

[૨૧]

ઉપહોસિ સર્વે, માનવ મર્ત્યે
કાલ પ્રબલ ચિરકાલે એ !
ગૃહ ગોઠ પુંજે, કતિપય તુંગે
રાખિલો કોરિ વિકલાકૃતિ એ !

[૨૨]

એ પુરોભાગે, ભમ વિભાગે,
ગૃહવર ગેય શરીરે એ !
દેખિ છો જે મગ, ઉજ્જ્વલ લેખા,
મે ગત યૌવન રેખા એ !

---

૩૨ શોભાવી ગયા ૩૩ રચ્યા ૩૪ કિલ્લાને

[૨૩]

એર[૩૫] અલિન્દે, સુન્દરીવૃન્દે,
સોગત નરપતિ કેશરી ઓ !
ઓસિ[૩૬] ઓ મર્મરે ઉલ્લાસ[૩૭] અંતરે,
તૌલિતા[૩૮] મોહન રૂપે ઓ !

[૨૪]

કહુ એ ગવાક્ષે, કૌતુક ચક્ષે,
નિરખિતો પરિજન લક્ષ્યે ઓ !
નિમ્ન પ્રદેશે, સે ગજયુદ્ધે
ભીષણ પ્રાણ—વિનાશક ઓ !

[૨૫]

એ ઘરમાઝે,[૩૯] નારી સમાજે,
બસિ કભુ ખેલિતો ચૌસર ઓ !
રાખિતો પાશે, સે તરવારિ
કાફર—કંઠ—વિદારી ઓ !

[૨૬]

કે[૪૦] સબ આજિ, સમય—સમુદ્રે
મજ્જિત[૪૧] સહ શત આશા ઓ !
દેખિત શત શત, હોલો કિ નિવારિત
નિસ્રપ મનુજ[૪૨] પિપાસા ઓ !

---

૩૫ એના ૩૬ બેસી ૩૭ આનંદ ૩૮ ધારણ કરતા ૩૯ મ
૪૦ ક્યાં ૪૧ ડૂબી ગયું ૪૨ માનવ

[૨૭]

જે ગૃહ—પાસે કાંપિતા ત્રાસે
ભૂપતિ—પદ વિક્ષેપે ઓ !
તે ભવ ભવને, કેન થત અધમે
પૂરિ છે[43] મૂત્ર પુરીષે[44] ઓ !

[૨૮]

જે ઘર મધ્યે, સુરભિ—સમૃદ્ધે
સમ્મોહિત ચિત્ત હાયે ઓ !
તે સબ સદને ઉદ્‌ભવે વમને,
પૂતિગન્ધ[45] —વિકીરણ[46] ઓ !

[૨૯]

જે ગૃહ—અંગે બહુવિધ રંગે
વિખચિત[47] શિલામણિરાજી ઓ !
તે સબ હાસે હોરિ એક હાસે,
ઢાંકિશે લતા[48]—જાલે ઓ !

[૩૦]

જો તપ તીરે, શુભ્ર શરીરે,
દંશાયિત[49] ગૃહ—રાજ ઓ !
નરે[50] સુરૂપે દિઠદિઠ[51] તેમને,
કો[52] અનુજ સામાજે ઓ !

૯. નવ વત્સરેર પણ.

નવ વત્સરેર[૧] કરિલામ પણ
લેબો[૨] સ્વદેશેર દીક્ષા;
તવ આશ્રમે, તોમાર ચરણે,
હે ભારત લેબો શિક્ષા.

પરેર[૩] ભુષણ, પરેર વસન
ત્યાગિબો આજ પરેર અશન,
જદિ હોઇ દીન, ના હોઇબો હીન,
છાડિબો[૪] પરેર ભિક્ષા.

નવ વત્સરેર કરિલામ પણ
લેબો સ્વદેશેર દીક્ષા.

ના થાકે[૫] પ્રાસાદ, આછે તો કુટીર
કલ્યાણિ સુપવિત્ર.
ના થાકે નગર, આછે તવ વન
ફલે ફુલે સુવિચિત્ર.

તોમા હોતે[૬] જત[૭] દૂરે ગેછિ સરે[૮]
તોમારે દેખેછિ તત[૯] છોટો કરે
કાછે[૧૦] દેખિ આજ હે હૃદયરાજ
તુમિ પુરાતન મિત્ર.

---

૧ વરસની ૨ લઇશ ૩ પરનું ૪ છાડીશ ૫ હોય
૬ થી ૭ જેટલો ૮ સરી ૯ તેટલો ૧૦ પાસે

—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

છે ૧૩ પહેરી છે ૧૪ કાંઈ ૧૫ ત્યાગીશ ઉપાડીને.

[३१]
क्षत नर–पंजरे[53], निर्भ्मिलो प्रहारे[54],
शोणि शोणित कोषे ओ !
दर्शाई तें सत्य, दर्शक लोके,
प्रमदा—गौरव शोभे ओ !

[३२]
अहो ! क्षत क्षाल,' रोमे[55]अे जीवित
तटिनि ! तट तम शोभि ओ !
भूषण होइये,. तम जल नीले,
वांछिते मन अभिलाषे ओ !

[३३]
होमे कोन काले, हो तो घोर काले,
परिमित सूर[56] परमायु ओ !
रोहिणे शोभे ए गृह हेरी,
आकाशे शुद्ध[57] वायु ओ !

[३४]
यदि ओई रूप, रोमे सम रूप,
जीवन स्वपन[58] प्रभाते ओ !
तनु क्षयिये,[59] दुःख शु
शोक कि अ

૭. સ્વદેશેર ધુલિ

સ્વદેશેર ધુલિ સ્વર્ણ–રેણુ–બોલિ,[1]
રેખો[2] રેખો હ્રદે એ ધ્રુવ જ્ઞાન,
જાહાર સલિલે, મન્દાકિની હેન
અનિલે મલય સદા વહમાન!

નન્દનકાનન કિવા શોભા છાર[3]
વનરાજિ કાન્તિ અતુલ તાહાર[4]
ફળ શસ્ય તાર,[4] સુધાર[5] આધાર,
સ્વર્ગ હ'તે[6] સે જે મહા ગરીયાન!

એ દેહ તોમાર તારિ માટિ હોતે[7]
હોયે છે[8] સૃજિત પોષિત તાહાતે,
માટિ હોબે પુનઃ મિશિબે[9] તાહાતે,
ભવલીલા જેબે[10] હોબે[11] અવસાન!

પિતામહદેર અસ્થિ મજ્જા જેત[12]
ધૂલિરૂપે તાહે આછે જે મિશ્રિત,
એઈ માટિ હોતે હોબે જે ઉદ્ભિત,[13]
ભાવી કાલે તવ ભવિષ્ય સંતાન!

---

૧ માનીને ૨ રાખો ૩ ધૂળ ૪ તેની ૫ સુધાના
૬ કરતા ૭ માથી ૮ થયો છે ૯ મળી જશે ૧૦ જ્યારે
૧૧ થશે ૧૨ જેટલી ૧૩ ઉગે

૯. નવ વત્સરેર પણ.

નવ વત્સરેર[1] કરિલામ પણ
લેઓ[2] સ્વદેશેર દીક્ષા;
તવ આશ્રમે, તોમાર ચરણે,
હે ભારત લેઓ શિક્ષા.

પરેર[3] ભૂષણ, પરેર વસન
ત્યાગિબો આજ પરેર અશન,
જદિ હોઈ દીન, ના હોઇબો હીન,
છાડિબો[4] પરેર ભિક્ષા.

નવ વત્સરેર કરિલામ પણ
લેઓ સ્વદેશેર દીક્ષા.

ના થાકે[5] પ્રાસાદ, આછે તો કુટીર
કલ્યાણિ સુપવિત્ર.
ના થાકે નગર, આછે તવ વન
ફલે ફુલે સુવિચિત્ર.

તોમા હોતે[6] જત[7] દૂરે ગેછિ સરે[8]
તોમારે દેખેછિ તત[9] છોટો કરે
કાછે[10] દેખિ આજ હે હૃદયરાજ
તુમિ પુરાતન મિત્ર.

---

૧ વરસની ૨ લઇશ ૩ પરનું ૪ છાડીશ ૫ હોય
૬ થી ૭ જેટલો ૮ સરી ૯ તેટલો ૧૦ પાસે

હે તાપસ, તવ પર્ણકુટીર
'કલ્યાણિ સુપવિત્ર.
પરેર વાકયે તંવ[11] પર હોયે
દિયેછિ પેયેછિ લાંછન,
તોમાર ભુલિતે ફિરાયેછિ મુખ,
પોરેછિ[13] પરેર સજ્જા.
કિછુ[14] નાહિ ગણિ, કિછુ નાહિ કહિ,
જપિછિ મન્ત્ર અન્તરે રહિ,
તવ સનાતન ધ્યાનેર આસન
મોદેર અસ્થિ મજ્જા.
પરેર ભુલિતે તોમાર ભુલિતે
દિયેછિ પેયેછિ લાંછન.
સે સકલ લાજ ત્યાગિબો[15] આજ,
લોઇબો તોમાર દીક્ષા.
તવ પદતલે બસિયા વિરલે
શિખિબો તોમાર શિક્ષા.
તોમાર ધર્મ, તોમાર કર્મ,
તવ મન્ત્રેર ગભીર મર્મ
લોઇબો તુલિયા[17] સકલ ભુલિયા,
છાડિયા પરેર ભિક્ષા,
તવ ગૌરવે ગરવ માનિબો,
લોઇબો તોમાર દીક્ષા.
—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

---

૧૧ હુંપી ૧૨ લીધી છે ૧૩ પહેરી છે ૧૪ કાંઈ ૧૫ ત્યાગીશ
૧૬ વિરલ સ્થાને ૧૭ ઉપાડીને.

૯. નવ વત્સરેર પણ.

નવ વત્સરેર[1] કરિલામ પણ
લોબો[2] સ્વદેશેર દીક્ષા;
તવ આશ્રમે, તોમાર ચરણે,
હે ભારત લોબો શિક્ષા.

પરેર[3] ભુષણ, પરેર વસન
ત્યાગિબો આજ પરેર અશન,
જદિ હોઈ દીન, ના હોઇબો હીન,
છાડિબો[4] પરેર ભિક્ષા.

નવ વત્સરેર કરિલામ પણ
લોબો સ્વદેશેર દીક્ષા.

ના થાકે[5] પ્રાસાદ, આછે તો કુટીર
કલ્યાણિ સુપવિત્ર.
ના થાકે નગર, આછે તવ વન
ફલે ફુલે સુવિચિત્ર.
તોમા હોતે[6] જત[7] દૂરે ગેછિ સરે[8]
તોમારે દેખેછિ તત[9] છોટો કરે
કાછે[10] દેખિ આજ હે હૃદયરાજ
તુમિ પુરાતન મિત્ર.

---

૧ વરસની ૨ લઇશ ૩ પરનું ૪ છાડીશ ૫ રે
૬ થી ૭ જેટલો ૮ સરી ૯ તેટલો ૧૦ પાસે

હે તાપસ, તવ પર્ણકુટીર
'કસાણિ સુપવિત્ર.
પરેર વાક્યે તવ[11] પર હોયે
દિયેછિ પેયેછિ લજ્જા,
તોમાર ભુલિતે ફિરાયેછિ મુખ,
પોરેછિ[13] પરેર સજ્જા.
કિછુ[14] નાહિ ગણિ, કિછુ નાહિ કહિ,
જપિછિ મન્ત્ર અન્તરે રહિ,
તવ સનાતન ધ્યાનેર આસન
મોદેર અસ્થિ મજ્જા.
પરેર બુલિતે તોમાર બુલિતે
દિયેછિ પેયેછિ લજ્જા.
સે સકલ લાજ ત્યાગિબો[15] આજ,
લોઇબો તોમાર દીક્ષા.
તવ પદતલે બસિયા વિરલે
શિખિબો તોમાર શિક્ષા.
તોમાર ધર્મ, તોમાર કર્મ,
તવ મન્ત્રેર ગભીર મર્મ
લોઇબો તુલિયા[17] સકલ ભુલિયા,
છાડિયા પરેર ભિક્ષા,
તવ ગૌરવે ગરવ માનિબો,
લોઇબો તોમાર દીક્ષા.

—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

---

૧૧ સુધી ૧૨ લીધી છે ૧૩ પહેરી છે ૧૪ કાંઈ ૧૫ ત્યાગીશ
૧૬ વિરલ સ્થાને ૧૭ ઉપાડીને.

હે ભગવાન !

બાંગ્લાર માટિ બાંગ્લાર જલ
બાંગ્લાર વાયુ બાંગ્લાર ફલ
પુણ્ય હોઉક[1] પુણ્ય હોઉક
પુણ્ય હોઉક હે ભગવાન.

બાંગ્લાર ઘર બાંગ્લાર હાટ
બાંગ્લાર વન બાંગ્લાર માઠ[2]
પૂર્ણ હોઉક પૂર્ણ હોઉક
પૂર્ણ હોઉક હે ભગવાન

બાંગાલીર પણ બાંગાલીર આશા
બાંગાલીર કાજ બાંગાલીર ભાષા
સત્ય હોઉક સત્ય હોઉક
સત્ય હોઉક હે ભગવાન

બાંગાલીર પ્રાણ બાંગાલીર મન
બાંગાલીર ઘરે જત ભાઈબોન,
એક હોઉક એક હોઉક
એક હોઉક હે ભગવાન.

—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

હિન્દી

૧. શક્તિમન્ત્ર

જનનિ ભારત આજ[1] હમકુ, મધુર બીણા સુના રહી હૈ
સ્વતંત્રતાકા રાગ[2] ગાકર અનો અમૃત પીલા રહી હૈ
સૈંકડો વર્ષોંમે હમ પે, ભાગ્યહીક, ફેરમેં;
ઉસકી નિર્ભરતા[3] છોડાકર, સ્વાવલંબન શીખા રહી હૈ
થા નિરાશાકા ભયાનક ભૂત જો હમ પર ચઢા;
રાષ્ટ્રકે સંગીત બલમે શીઘ્ર ઉસકો ભગા રહી હૈ
ફિર ભલા મૈં દીનતાકે શબ્દ કૈસે કહ સકું ?
જબકી[4] માતા મીઠે સ્વરમે, શક્તિમન્ત્ર પઢા રહી હૈ

—સત્યદેવ

---

૧ ઔલાદ, ૨ ધૂન, ૩ આધાર, ૪ જ્યારે

૨. કર્મયુગ

આ ગયા હૈ કર્મયુગ કુછ કર્મ કરના શીખ લો:
દેશ પર ઔર[1] જાત પર હંસ હંસ[2] કે મરના શીખ લો.

આરનેકા નામ મત લો, પહેલે મરના શીખ લો;
મિસરકે[3] આયર્લૅન્ડ દબ કર,[4] ફિર ઉભરના[5] શીખ લો.

પાર યદિ હોના તુમ્હે પરતંત્રતા દુઃખ સિંધુસે;
તૈર કર[6] તો રક્તસાગરસે ઉતરના શીખ લો.

ફિર જલા હોગે, સકલ સંસારકો ક્ષણ માત્રમેં;
દેશદુઃખકી આગમેં પર[7] પહેલે જલના શીખ લો.

જેલયાત્રાકે લિયે દિન રાત ઉત્સાહિત રહો;
કૃષ્ણ-જન્મસ્થાનમેં[8] નિર્ભય વિચરના શીખ લો.

દેખના હૈ દશ્ય ભારતવર્ષમેં યદિ સ્વર્ગકા,
દેશકા તો પ્રાણ પનસે[9] દુઃખ હરના શીખ લો.

—સત્યદેવ.

---

૧ અને, ૨ હસતાં હસતાં, ૩ પેઠે, ૪ દબાઈ જઈને, ૫ ઊભા થતાં, ૬ તરીને, ૭ પાંખ, ૮ કારાગૃહ, ૯ [illegible]

૩. ભારતદેશ

જગ બિચ સ્વર્ગ હમારો દેશ,
ભારત અસ શુભ નામ લેત છન,[૧] ઉપજત પ્રેમ વિશેષ;
તાપૈં જન્મભૂમિ શોભા લખિ, રહત ન દુઃખ લવલેશ.
જગ બિચ સ્વર્ગ૦

દગ[૨] તર ઉદધિ બહત શિર ઉપર, નીલ છત્ર સદિનેશ;[૩]
ઉત્તર હિમ ગિરિ પરમ મનોહર, જહઁ નિત રમત મહેશ.[૪]
જગ બિચ સ્વર્ગ૦

પાવન નિર્મલ ગંગનીર જેહિ, પરસત[૫] કટત કલેશ;
પ્રગટે ફલ રૂપ જગ કારક, જહઁ ફણેશ અવધેશ.
જગ બિચ સ્વર્ગ૦

ધર્મ ધ્વજા ફેહરાત[૬] જહાં નભ, રત્નન ખાનિ અશેષ;
'માધવ' અસ લખાત કહહૂઁ નહિં, જસ મમ ભારત દેશ.
જગ બિચ સ્વર્ગ૦

—માધવ.

---

૧ ક્ષણ-તરત, ૨ આંખો, ૩ દિનરાત, ૪ મહાદેવ, ૫ સ્પર્શ કરતાં, ૬ ફરકે, ૭ અપાર, ૮ જેવો.

સુભટ રન[૬] બાંકુરે કાંવ ચેખાકે કી, ખાનિ[૭] હૈ જિસમેં;
અખિલ અનમોલ રત્નોં કા યે ‘સુખ સાગર હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

હમ હૈં કુર્બાન ઉસકે જંગલોં, પર્વત વ ટીલોં[૮] પર;
યે જીવન ઉસકી પ્યારી [૯]રજ પૈ ન્યૌછાવર હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

જિમી[૧૦] ગદ્દા[૧૧] હમારા મખમલી હૈ, વિન્ધ્ય તકિયા હૈ;
હિમાલય હૈ સિપાહી સિંધુ ભી સેવક હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

દુઃખી હૈં ઉસકે દુઃખ મેં ઔ, સુખી હૈં સુખ મેં ભારત કે;
હમ હૈં સન્તાન ઉસકી વહ પિતા રક્ષક હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

ન છોડૂંગા ન છોડૂંગા, ફટે ઇસ તેરે [૧૨]દામન કો;
કહૂંગા મરતે દમ તક પ્રેમમય ભારત હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

કહો “માધવ” ઇસાઈ હિન્દુઓં, મુસલિમ સબ એક સ્વર મેં;
યે ભારત વર્ષ, હમારા હૈ! હમારા હૈ!! હમારા હૈ!!!
હમારા હૈ! હમારા હૈ! હમારા હૈ!!! હમારા હૈ!!!!
યે ભારતવર્ષ હમારા હૈ! હમારા હૈ!! હમારા હૈ!!!

—માધવ.

૭૮. કૌમી ગ઼ઝલ

મુનક્કશ[1] અપને દિલ પર હિન્દ કી તસ્વીર હોને દો,
કદમ સે ઉસકે અપના સીના પુર તનવીર[2] હોને દો.

કભી ઉઝ્ઝત[3] ન ડાલો કૌમ કે કામો મેં તુમ કોઈ,
તુમ્હારે દર્દે ગમ કી હોતી હૈ તદબીર, હોને દો.

બઢાયે રક્ખો હિમ્મત, [4]બુઝદિલી કો મત ફટકને દો,
ન દસ કો અપને પાવોં કી કભી ઝંજીર હોને દો.

વતન સે, કૌમ સે, [5]ગૈરત સે, હિમ્મત સે, [6]શુજાઅત સે,
ન મુહકો-કૌમ કી હર્ગિજ કહીં તહકીર[7] હોને દો.

અગર આયે હો દુનિયા મેં ઉઠાઓ લુત્ફે-આઝાદી,
કિસી કે હાથ મેં તુમ અપની મત તકદીર હોને દો.

બહુત લિક્ખે ગયે અફસાને[8] દરદો-ઉન્સો-અલ્ફત[9] કે,
હિમાયતે હુબ્બે-કૌમી કી ભી અબ તહરીર[10] હોને દો.

કરો ખિદમત વતન કી શૌક સે, દિલ સે, મુહબ્બત સે;
ન મુત્લકી કામ મેં કોઈ કભી તકસીર હોને દો.

બહુત વાદે કરે હૈં અહલે-પૈમાં કા ભરોસા ક્યા?
તવજ્જહ અપને કરો : તુમ ન અબ તાખીર[12] હોને દો.

---

૧ અંકિત, ૨ પ્રકાશમય, ૩ હરકત, ૪ નામર્દાઈ ૫ શરમ, ૬ વીરતા, ૭ હલકાઈ. ૮ કિસ્સા, ૯ પ્રેમ ૧૦ અંકિત, ૧૧ વચન, ૧૨ દેરી.

કુઆઁ[6] ઉઠે ફિર સે હૈ શાને દેહલી,
ફુઆ દિલ પર ફિર સે એહમાને દેહલી;
ફિરિશ્તે હૈં યા હૈં યે અરકાને દેહલી,[7]
નિકલતે હૈં જિનસે કિ અરમાને દેહલી;
ગજબ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી

ઉધર થે મુસલેહ[8] નિગહબાને દેહલી,
કમિશ્નર થે, યા થે વો કમાને દેહલી,
ઇધર થે નિહત્થે ખડે જાને દેહલી,
વો ભારત કે લાલ ઔર અરમાને દેહલી
ગજબ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી

ન ઇતના કોઈ .જુ'મ પર તુલ[9] સકેગા,
નહીં હશ્ર[10] તક દાગ યહ ધુલ-સકેગા;
ન મહકૂમ હાકિમ સે મિલ જુલ સકેગા,
યે ઉકદા[11] કિસી સે ન અબ ખુલ સકેગા,
ગજબ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી

વો માસૂમ[12] બચ્ચે વો માઁ કે દુલારે,
વો ઘર કે ચરાગ ઔર આંખોં કે તારે;
અઝીઝોં કે વહ જિન્દગી કે સહારે,
નિશાના અજલ[13] કા બને ઔર સિધારે,
ગજબ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી

---

૬ પ્રભણી, ૭ સ્થંભ, ૮ સુસજ્જ, ૯ ખડકવુ, ૧૦ કયામત
૧૧ ગાંઠ ૧૨ નિર્દોષ, ૧૩ મોત,

સુના હૈ કિ એક બચ્ચા ભી શહીદ હુઆ થા,
અભી સિર્ફ થા બારા તેરહ બરસ કા,
મગર મૈલ[14] ઉસ કે ન તેવર[15] પૈ આયા,
પુકારા ન ઉસને—ન અમ્મા ન, અબ્બા,
ગઝબ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી

વો સંગીન—ખાયે ચલા જા રહા થા,
ઉસે દેખ કર છોટા ભાઈ જો રોયા;
કહા ઉસને રોઓ ન ઐ પ્યારે ભૈયા,
જવા મર્દો કી મૌત મેં તો હૈ મરના;
ગઝબ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

કયામત તક ઇનકા મનાયેંગે માતમ,[16]
યે મુમકિન નહીં મહવ[17] હો જાય યહ ગમ,
બરસના જનાજો પૈ વહ ફુલ પૈહમ,[18]
વો પુર આબ આંખેં, વો હસરત[19] કા આલમ,[20]
ગઝબ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી

યે મંઝર[21] દિલો કો દુપારા કરેગા,
યે ખંજર કલેજે પૈ મારા કરેગા;
શહીદો કા ખૂં યહ પુકારા કરેગા,
ફ્રેનક[22] ઔર કયા અબ હમારા કરેગા?
ગઝબ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

—ત્રિશૂલ.

---

૧૪ કરચોલી, ૧૫ ચહેરા, ૧૬ શોક, ૧૭ ભુલાઈ, ૧૮ ફુલ પર ફુલ, ૧૯ શોકમસ્ત ૨૦ વખત, ૨૧ દેખાવ ૨૨ ગોરો

[૩]

વતન કો છોડકર ભટકે, ફિરે, હૈ! હૈ બિયાબાં[૮] મેં;
ફ્કીર દરવેશ મેં ઘૂમે રામ ઉપર વહ દરતે વીરાં[૯] મેં.
સભી સામાન થે ઘર મેં ન ઘર થા ઉનકા દોરાં મેં;
યહી થી ફિક્ર પૈદા હો ન શર[૧૦] દુનિયાં કે ઈમાં મેં.
ભરા આતા હૈ જી ખિંચ ખિંચ ગઇ તસવીર દિલ મેં હૈ;
જમી પર ગો નહીં વહ ઉનકી પર જાગીર દિલ મેં હૈ.

[૪]

સબક દેને કો લોગોં કે હુઇ જગ આઝમાઈ થી;
દસૂલે[૧૧] માલો દૌલત કી ન યહ હર્ગિઝ લડાઈ થી.
બડે અન્યાયી થે મંજૂર ઉનકી કી સફાઈ થી;
લડાઈ દુશ્મનોં કે મુંહ પૈ ધીરોં ને હવાઈ થી.
શરોં સે રામ કે દુનુજોં કા મિટ્ટી હો ગઈ ગુમ થી;
ચમક વોં દમન કી થી કે બસ, નારે જહન્નુમ[૧૨] થી.

[૫]

ક્યામત જાલિમોં પર ઢાદી જંગ મૈદાન મેં આયે;
ખુશી કે વાસ્તે થે કાલિબે ઇન્સાન મેં આગે.
દિલેરી ઉનકી ક્યા હમ એઅસેં કે ધ્યાન મેં આયે;
મજે દી દુશ્મનોં કી માફ લોટ પલ આન[૧૩] મેં આગે.
ઉદૂ[૧૪] ભેજે ગયે મુલ્કે-અદમ[૧૫] મેહમાન હોને કો;
મચક[૧૬] આયે દુલક[૧૭]સે જંગ મેં કુરબાન હોને કો.

---

૮ જંગલ, ૯ ઉજાડ, ૧૦ દોષ, ૧૧ નમુન, ૧૨ નરકાગ્નિ, ૧૩ પળ, ૧૪ શત્રુ, ૧૫ યમ સદન, ૧૬ પ્રતિજ્ઞા, ૧૭ આગ્રહ.

[૬]

ઇધર શ્રીરામ, ને લંકેશ રાવણ પર વિજય પાઈ
મગર અફસોસ ઉધર આફત ગઈ હુસેન પર આઈ.
ઇધર થી ફૌજ કી, ગુરબત[૧૮] બયાબાં ક્યા નહીં સાઈ
મિલા પાની ન મેહમાન કો તો મેહમાની કઝા[૧૯] આઈ
ગયા બદલાકી આબે—શાહ કા ફિર હમ બહમ તોડા,
દુઆ સૂખી થી સૂખે હોઠ યોં બચ્ચો ને દમ તોડા.

[૭]

ઉઠાઈ ગફિલતયાં કિતની ન થા કાબૂ સિતમગર પર,
ખડે જિસકી મુસીબત બલ[૨૦] ન આને પાયા તેવર પર.
નહીં મંજૂર કી બૈઅત[૨૧] ઉદૂ કી સૈફ[૨૨] થી સર પર;
હુઆ ફેર જામ અપની તેગ કી ખુદ પહુંચે કૌસર[૨૩] પર.
ગુમેજાંકાહ હૈ યહ કિસ તરહ મૌજે નિદા[૨૪] નિકલે;
ઇજાદારી[૨૫] કે સીને સે ન ક્યોં દંતના ધુવા નિકલે.

[૮]

મનાયેં હમ ખુશી યા ગમ મગર યહ કામ કરના હૈ;
સફીના[૨૬] એક હી હૈ ઔર હમ સબ કો ઉતરના હૈ.
ઉઠાયે લાખ કોઈ પર ન વાજિબ ડર સે ડરના હૈ;
હમેં હક[૨૭] કે લિએ જીના હૈ ઔર હક હી પૈ મરના હૈ.
ઘડી ભર હૈ ખુશી તો ફિર ઘડી ભર હી મેં માતમ હૈ;
'ત્રિશૂલ' અપના ન ભૂલો ફર્જ હમમેં જબતલક દમ હૈ.

—ત્રિશૂલ.

---

૧૮ મુસાફરી ૧૯ મોત, ૨૦ વળ, ૨૧ તાબેદારી, ૨૨ તલવાર, ૨૩ સ્વર્ગીય સ્રોત, ૨૪ દિલની બળતરા, ૨૫ હાયુમ્સ્મરાની, ૨૬ નાવ, ૨૭ સત્ય—પ્રભુ

૧૦. અય માતૃભૂમિ તેરે

ઐ માતૃભૂમિ તેરે ચરણોમેં શિર નમાઉં,
મૈં ભક્તિ ભેટ અપની, તેરી શરણમેં લાઉં. ટેક,

માથે પૈ[1] તૂ હો ચંદન, છાતી પે તૂ હો માલા,
જિહ્વા પે ગીત તૂ હો, મે તેરા નામ ગાઉં. ઐ૦

જિસસે સપૂત ઉપજે, શ્રીરામ કૃષ્ણ જૈસે,
ઉસ તેરી ધૂલિકો મૈં, નિજ શીષ પે ચઢાઉં. ઐ૦

માની[2] સમુદ્ર જિસકી ધૂલિકા પાન કરકે,
કરતા હૈ માન તેરે ઉન પૈરોંકો મનાઉં. ઐ૦

વે દેશ માનવાલે ચઢકર ઉતર ગયે સબ,
ગોરે રહે ન કાલે તુઝકો દી એક પાઈ. ઐ૦

સેવામેં તેરી મારે ભેદોંકો ભુલ જાઉં,
વહ પુણ્ય નામ તેરા પ્રતિદિન સબ સુનાઉં. ઐ૦

તેરેહી કામ આઉં, તેરાહી મંત્ર ગાઉં
મન ઔર દેહ તુઝપર બલિદાન મૈં ચઢાઉં. ઐ૦

—પ્રેંન્દ્ર૦

---

૧ પર ૨ અભિમાની.

૧૧. મંત્ર-વંદેમાતરમ્

શુદ્ધ સુંદર અતિ મનોહર મંત્ર વન્દેમાતરમ્,
મૃદુલ સુખંકર દુઃખહારી મંત્ર વન્દેમાતરમ્.
મંત્ર યહ હૈ તંત્ર યહ હૈં જંત્ર વન્દેમાતરમ્,
સિદ્ધિદાયક બુદ્ધિદાયક એક વન્દેમાતરમ્.
ઓજમય બલકાંતિમય સુખ શાંતિ વન્દેમાતરમ્;
મતિપ્રદાયક અતિ સહાયક મંત્ર વન્દેમાતરમ્.
હરઘડી હરબાર[1] હો હરનામ વન્દેમાતરમ્;
હરદમ હમેંશા બોલીએ ગુરૂમંત્ર વન્દેમાતરમ્.
જપીએ નિરંતર શુદ્ધ મનસે મંત્ર વન્દેમાતરમ્;
સોતે સમય ખાતે સમય ક્લગાન વન્દેમાતરમ્.
આઠોં પહર દીલમેં રહે મૃદુતાન વન્દેમાતરમ્;
મુખસે હૃદયમેં રાત દિન હો જાપ વન્દેમાતરમ્.
તેગસે[2] શિર ભી કટે ભૂલો ન વન્દેમાતરમ્;
ફ્હોત કી ઘડીયાં ગુંજ દો નાદ વન્દેમાતરમ્.
જેલમેં હો તો જપો શુભ જાપ વન્દેમાતરમ્;
બેડીયાં ઝંકાર દે શુભ તાન વન્દેમાતરમ્.
બન્દુક ગોલી તોપ કી હૈ આડ વન્દેમાતરમ્;
તેગ બરછી કે લિયે હૈ ઢાલ વન્દેમાતરમ્.
સર્વાંકા દૃઢ કવચ હૈ એક શબ્દ વન્દેમાતરમ્;
વિશ્વવિજયી શત્રુવિજયી મંત્ર વન્દેમાતરમ્.

---

૧ દરે વખત ૨ તલવારથી.

૧૨. ભારત હમારા દેશ હૈ

ભારત હમારા દેશ હૈ, હિત ઉસકા નિશ્ચય ચાહેંગે;
ઉસ કે હિત કે કારને[1] હમ કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.

ભારત હમારી માતૃભૂમિ, ઉસ કા ઋણ હમ પર હૈ બહુત;
ઉસ કે મિટાને[2] કે લિયે, હમ કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.

ભારત કે દુઃખપ્રદ અવનતિ પર, ક્યોં ન અશ્રુ બહાવેંગે;
ઉન કે હટાને કે લિયે હમ કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.

ધર્મ વિદ્યા ઔર ધન સે, ઉન્નતિ ભારત કી હોવે;
ઉસ ઉન્નતિ કે માર્ગ મેં હમ કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.

સંસાર કે ઉદ્ધાર હેતુ, કૃષ્ણ જન્મે જેલ મેં;
તો ફિર ભલા હમ ક્યોં ડરેંગે કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.

ચાહે કિતને કષ્ટ હમ કો, ક્યોં ન હો ઉસ કે લિયે;
સબ સહેંગે મર મિટેંગે, કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.

---

૧ કરવા ૨ દૂર કરવા

१३. निमंत्रण

આવો આવો સકલ ભારતકુમાર !
તજ માન મોહો મદ અહંકાર,
હુઆ દર્શન સે આનદ અપાર   આવો

યહ ધન્ય દેશ ઔર ધન્ય કાલ,
જહાં મિલે બધુ સબ ઉરવિશાલ,
સ્થિર રખે ઈશ યહ સદ્વિચાર,   આવો.

નિર્બળ નિર્ધન સબ નિ સહાય,
બિન ઐક્ય નહિ અબ કુછ ઉપાય,
અબ તો મમતા કીજે પ્રચાર.   આવો.

દુખ સે બચને કા માર્ગ એક,
અપને [1]પન કી સબ ગ્રહો ટેક,
નિશ્ચય હોગા ફિર જયજયકાર   આવો

---

1 अपुनी

૧૪. કદિ નહિ હારના

કદિ નહિ હારના, ભાવે[1] સાડી[2] જાન જાવે,
અસી[3] નહિ હારના, ભાવે સાડી જાન જાવે.
બિજલી તે અર્ગ[4] ટાલેં[5], પાની તુફાન ટાલેં,
નેહેરી[6] ભુચાલ[7] ટાલેં—કદિ૦
તોપ તલવાર ટાલેં, ગોલીયાંદી માર ટાલેં;
ખંડેદી[8] ધાર ટાલેં—કદિ૦
કુડી[9] નીલામી ટાલેં સખ્ત કલામી ટાલેં,
ફાંસી ઠાલે પાની ટાલેં—કદિ૦
દીન ઈમાન નાલ,[12] ધર્મ ગ્યાન નાલ
મર્દદી જબાન નાલ—કદિ૦
માંઝેદી[13] જોર નાલ, માલવેદે[14] શોર નાલ,
સોહણીયાંદે[15] ઓલ નાલ—કદિ૦
ધમી[16] પોહોહાર[17] નાલ, ગોકલીદી[18] બાર નાલ;
જંગ સિયાલ નાલ—કદિ૦
રામ દે[19] પ્યાર નાલ, શાંતિ શબર નાલ;
રબ્બ[20] સચિયાર[21] નાલ—કદિ૦
—ચોધરી

---

૧ અસે ૨ આપણી ૩ આપણે ૪ આગ ૫ થી ૬ વરોળીઓ ૭ ધરતીકંપ ૮ ખડ્ગ ૯ જુઠી ૧૦ સીસાંદપી રેખાણુ ૧૧ બોલ ૧૨ ની સહાય લઈને ૧૩ અમૃતસરને એ ભાગ ૧૪ હુપીઆના ૧૫ સુંદર શ્રી પુરુષો ૧૬ ઝેલમ ૧૭ સાવલપીંડી ૧૮ આ નામને પુરુષ થઈ ગયો તેને ઈલાકો ૧૯ ને ૨૦ ઈશ્વર ૨૧ સાચો.

હિન્દુસ્તાની

૧. સરફરોશી કી તમન્ના

સર ફરોશી કી તમન્ના[૧] અબ હમારે દિલમે હય,
દેખના હૈ જોર કીતના બાજુએ[૨] કાતિલમે હય.
રહરવે[૩] રાહે મહોબ્બત રહે ન જાના રાહમે,
લજ્જતે સેહરાન-વર્દી[૪] દૂરીયે મંઝીલમે હય.
આજ ફિર [૫]મકતલમે કાતિલ કહ રહા હૈ બાર બાર,
ક્યા તમન્નાએ [૬]શહાદત ભી કિસી કે દિલમે હય.
અય શહીદે મુલ્કો-મિલ્લત મૈ તેરે ઉપર નિસાર,[૭]
અબ તેરી હિમ્મત કા ચર્ચા [૮]ગૈર કી મહફિલમે હય.
વક્ત આને દે બતાદેંગે તુઝે અય [૯]આસમાં!
હમ અભી સે ક્યા બતાએં ક્યા હમારે દિલમે હય.
અબ ન પહેલે વલવલે[૧૦] હૈં ઔર ન [૧૧]અરમાનોંકી ભીડ,
સિર્ફ મિટ જાનેકી યક હસરત[૧૨] દિલે બિસ્મિલમે હય.

—બિસ્મિલ

---

૧ ઇચ્છા-મુરાદ, ૨ બાવડાં, ૩ મુસાફિર, ૪ સહેલ, ૫ કતલખાના, ૬ કુરબાની, ૭ ફિદા, ૮ આકાશરૂપી દુશ્મન, ૧૦ ૧૧ મુરાદો,

૨. હિન્દુસ્તાં હમારા

ચીને અરબ હમારા હિન્દુસ્તાં હમારા,
મુસ્લિમ હૈં હમ વતન હૈ સારા જહાં હમારા. ૧

તવહીદ[૧]કી અમાનત[૨] સીનું[૩]મેં હૈ હમારે,
આસાં[૪] નહી મિટાના નામો નિશાં હમારા. ૨

દુનિયાકે બુતકદું[૫]મેં પેહલા વો ઘર ખુદાકા,
હમ ઉસકે પાસબાં હૈં વોહ પાસબાં હમારા. ૩

તેગો[૬]કે સાએ[૭]મેં હમ પલકર જવાં હુએ હૈં,
ખંજર હિલાલ[૮]કા હૈ કોમી નિશાં હમારા. ૪

મગરેબ[૯]કી વાદીયું[૧૦]મેં ગુંજી અઝાં[૧૧] હમારી,
થમતા નથા કીસીસે સયલે રવાં[૧૨] હમારા. ૫

બાતિલ[૧૩]સે દબને વાલે અય આસમાં નહિં હમ,
સૌ બાર કર ચુકા હૈ તુ ઇમ્તેહાં[૧૪] હમારા. ૬

અય ગુલસતાને અન્દલુસ![૧૫] વોહ દિન હૈ યાદ તુઝકો,
થા તેરી ડાલીયુંમેં જબ આશીયાં[૧૬] હમારા. ૭

---

૧ એકતા ૨ સહીસલામતી ૩ દિલ ૪ સહેલ ૫ મંદિર ૬ તલવાર ૭ છાયા ૮ ચાંદ ૯ પશ્ચિમ ૧૦ મુલ્ક ૧૧ બાંગ ૧૨ પૂર ૧૩ મિથ્યા ૧૪ કસોટી ૧૫ સ્પેઈન ૧૬ માળો

અય મવજે દજલ!૧૭ તુભી પેહચાનતી હય હમો
અબતક હય તેરા દરયા અફસાને[૧૮] હમારા.
અય અરઝે[૧૯] પાક! તેરી હુરમત[૨૦]પે કટ મરે હમ,
હય ખૂ[૨૧] તેરી રગુ મય અબતક રવા હમારા ૯
સાલારે[૨૨] કારવા હય મીરેહજાઝ[૨૩] અપના,
ઇસ નામ સે હય બાકી આરામે જા[૨૪] હમારા. ૧૦
ઇકબાલ કા તરાના[૨૫] બાંગે દરા[૨૬] હય ગોયા,[૨૭]
હોતા હ.ય જાદહ પયમા ફિર કારવા હમારા. ૧૧

—ઇકબાલ

૩. મેરા વતન વોહી હય

નાનકને જીસ ચમન[૧]મે વહદત[૨]કા ગીત ગાયા
ચીસ્તી[૩]ને જીસ ઝમીં મે પયગામે હક[૪] સુનાયા,
તાતારીયુને જીસ કો અપના વતન બનાયા,
જીસને હજાઝીયુસે દસ્તે અરબ છુડાયા,
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.
યુનાનીયુ કો જીસેને હયરાન કર દીયા થા,
સારે જહાં કો જીસને ઇલ્મો હુનર દીયા થા;

ટીગરીસ નદી જ્યા ઇમામ હુસેન અને હિસ્સલામ પાણી વિના શહીદ થયા ૧૮ કથાકાર ૧૯ જમીન ૨૦ ગૌરવ ૨૧ લોહી ૨૨ સિપહસાલાર ૨૩ હઝરત મોહમ્મદ ૨૪ જાન ૨૫ ગુંજન ૨૬ કોયલ ૨૭ જાણે

૧ બાગ ૨ એકતા ૩ ખ્વાજા અજમેરી ૪ ખુદા

મીટીકા જીસકી હકને ઝરપકા અસર દીયા થા;
તુર્કોકા જીસને દામન[6] હીરોં સે ભર દીયા થા,
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

ટૂટે થે જો સિતારે ફારેસ કે આસમાં સે,
ફીર તાબ દે કે જીસને ચમકાએ કેહકેશાઁ સે,
વહદત કી નય[8] સુનીથી દુનિયાને જીસ મકાં સે,
મીરે અરબ[9] કો આઈ ઠંડી હવા જહાં સે,
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

બન્દે કલીમ[10] જીસકે પરબત જહા કે સીના,[11]
નુહે નબી[12] કા ઠહરા આકર જહાં સફીના,[13]
રફઅત[14] હય જિસ ઝમીંકી બામેફલક[15] કા ઝીના[16]
જન્નત કી ઝીન્દગી હય જીસકી ફિઝાં[17] મેં જીના,
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય,

ગૌતમ કા જો વતન હય જાપાન કા હરમ[18] હય,
ઈસા કે આશીકોં કા છોટા યેરૂશલમ હય;
મદફુન[19] જીસ ઝમીંમે ઈસ્લામકા હરામ[20] હય,
હર ફુલ જીસ ચમનકા ફિરદૌસ હય ઈરમ[21] હય;
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય

---

૪. સારે જહાં સે અચ્છા હિન્દોસ્તાં હમારા

સારે જહાં સે અચ્છા હિન્દુસ્તાં હમારા,
હમ બુલબુલેં હૈં ઉસકી વોહ ગુલસ્તિાં[1] હમારા. ૨
ગુરબત[2]મે હો અગર હમ રહેતા હય દિલ વતનમે,
સમઝો વહીં હમેંભી દિલ હો જહાં હમારા. ૩
પરબત વોહ સબસે ઉંચા હમસાયહ[3] આસમાંકા,
વોહ સન્તરી હમારા વોહ પાસબાં હમારા. ૪
અય આબે રૂદે[4] ગંગા ! વોહ દિન હૈ યાદ તુજકો,
ઉતરા તેરે કિનારે જબ કારવાં હમારા. ૫
મઝહબ[5] નહિ સિખાતા આપસમે બેર રખના,
હિન્દી હય હમ વતન હય હિન્દુસ્તાં હમારા. ૬
યુનાનો મિસરો રૂમા[6] સબ મિટ ગએ જહાંસે,
અબતક મગર હય બાકી નામો નિશાં હમારા. ૭
કુછ બાત હય કે હસ્તી મિટતી નહિ હમારી,
સદયો[7] રહા હય દુશ્મન દવરે ઝમાં[8] હમારા. ૮
ઇકબાલ ! કોઈ મહેરમ[9] અપના નહિ જહાંમેં,
માલુમ ક્યા કિસીકો દર્દે નેહાં[10] હમારા.

—ઇકબાલ

---

૧ બાગ ૨ પરદેશ ૩ પાડોશી ૪ ઈર્વા ૫ નદી ૬
–૭ રોમ ૮ સદીઓ ૯ મળચક ૧૦ દયા ખાનાર ૧૧ ...

૫. ખાકે હિન્દ

[૧]

અય ખાકે-હિંદ તેરી અઝમત[૧] મે ક્યા[૨] ગુમાં હૈ,
દરિયાએ ફૈઝ[૩] કુદરત તેરે લિયે રવાં[૪] હૈ,
તેરે જબીંસે[૫] નૂરે હુસ્ને અઝલ અયાં[૬] હૈ,
અલ્લાહ રે જેબો ઝીનત[૭] ઔજે[૮] ઇજ્જો શાં હૈ;
હર સુબ્હ હૈ યહ ખિદમત ખુરશીદ પુરઝિયાકી,[૯]
કિરનોંસે ગૂંધતા[૧૦] હૈ ચોટી[૧૧] હિમાલયાકી.

[૨]

ઇસ ખાક[૧૨] દિલનશીંમે[૧૩] ચશ્મે હુયે વહ જારી,
ચીનો અરબમેં હોતીથી જીનસે આબ્યારી,[૧૪]
સારે જહાંમે જબથા વહશતકા[૧૫] અબ્ર[૧૬] તારી,[૧૭]
ચશ્મો ચરાગ આલમકી સરઝમી હમારી,
શમએ અદબ[૧૮] નથી જબ યૂનાંકી અંજુમનમે,
તાબાં[૧૯] થા મહર[૨૦] બીનશ[૨૧] ઇસ વાદિયે[૨૨]
કુહનમેં.[૨૩]

---

૧ મહત્તા ૨ શક ૩ મહેરબાની ૪ જારી ૫ લલાટ ૬ દેખીતું ૭ શોભા ૮ ઉભારો ૯ પ્રકાશિત ૧૦ ગુંથતા ૧૧ શિખર ૧૨ જમીન ૧૩ રમણીય ૧૪ પાણીની રેલ ૧૫ જંગલીપણું ૧૬ મેઘ ૧૭ વ્યાપેલો ૧૮ જ્ઞાનદીપ ૧૯ પ્રકાશિત ૨૦ સૂર્ય ૨૧ દ્રષ્ટિ ૨૨ ભૂમિ ૨૩ પુરાતન

[૩]

ગાતમને આખરૂ દી ઇસ માબદે[૨૪] કુહનકો,
સરમદને ઇસ જમી પર સદકે કિયા વતનકો,
અકબરને જામે-ઉલફત[૨૫] બખ્શા ઇસ અંજુમનકો,
સીંચા લહૂસે અપને રોણાને ઇસ ચમનકો,
સબ સૂર બીર અપને ઇસ ખાકમેં નેહાં[૨૬] હૈ,
ટૂટે હુએ ખંડર હૈ યા ઉનકી હડ્ડીયાં હૈ.

[૪]

દીવારો દરસે અબતક ઉનકા અસર અયાં[૬] હૈ,
અપની રગોંમે અબતક ઉનકા લહુ રવાં હૈ,
અબતક અસરમે ડૂબી નાકૂસકી[૨૭] ફોગાં[૨૮] હૈ,
ફિરદૌસ ગોશ અબ તક કૈફિયત અઝાં હૈ,
કાશ્મીરસે અયાં હૈ જન્નતકા રંગ અબ તક;
શૌકતસે બહ રહા હૈ દરિયાએ ગંગ અબતક.

[૫]

અગલી સી તાજગી હૈ ફુલોમે ઔર ફલોમે,
કરતે હય વજદ અબતક તાઉસ જંગલો મે;
અબતક વહી કડક હૈ બિજલી કે બાદલોમે,
પસ્તીસી આ ગઈ હૈ પર દિલકે વલવલોમે;
ગુલ શમએ અંજુમન હૈ ગો અંજુમન વહી હૈ,
હુબ્બે વતન નહિ હૈ, ખાક વતન વહી હૈ.

---

૨૪ પુજ્યતીર્થ ૨૫ પ્રેમનો પ્યાલો ૨૬ છુપાયેલા ૨૭ ઘંટ ૨૮ નાદ

[૬]

બરસોં સે હો રહા હૈ બરહમ સમા[૨૯] હમારા,
દુનિયા સે મિટ રહા હૈ નામો નિશાં હમારા;
કુછ કમ નહીં અજલસે[૩૦] ખાબે-ગેરાં હમારા,
એક લાશ બેકફન હૈ હિન્દોસ્તાં હમારા;
ઇલ્મો હુનરકે ઘરકે ખજાને બરબાદ હો રહે હૈં,
જિલ્લત[૩૧] નસીબ વારીસ ગફ્લતમેં સો રહે હૈં.

[૭]

અય સૂર હુબ્બે કૌમી[૩૨] ઇસ ખ્વાબસે જગા દે,
ભૂલા હુઆ ફસાના[૩૩] કાનોંકો ફિર સુના દે;
મુરદહ તબિઅતોંકી અફસુર્દગી[૩૪] મિટાદે,
ઉડતે હુએ શરારે[૩૫] ઇસ રાખસે દિખા દે.
હુબ્બે વતન સમાયે આંખોમેં નૂર હોકર,
સરમેં ખુમાર હો કર, દિલમેં સરૂર[૩૬] હોકર.

[૮]

શૈદાએ[૩૭] બોસ્તાંકો સરવો સમન[૩૮] મુબારક,
રંગીન તબિયતોંકો રંગે સુખન મુબારક;
બુલબુલકો ગુલ મુબારક, ગુલકો ચમન મુબારક,
હમ બેકસોંકો અપના પ્યારા વતન મુબારક;

---

૨૯ ઉજ્જવલ ૩૦ મોત. ૩૧ દલદ્ર ૩૨ દેશપ્રેમી ૩૩ કથા
૩૪ નીમરાહ ૩૫ સીનાજોરી ૩૬ આનંદ ૩૭ ગાઢ પ્રેમી
૩૮ ચમન

ગુંચે[૩૯] હમારે દિલકે ઇસ બાગમેં ખિલેંગે,
ઇસ ખાકસે ઉઠે હૈ ઇસ ખાકમેં મિલેંગે.

[૯]

હુબ્બ જૂયે[૪૦] શીર[૪૧] હમકો નૂરે સહર[૪૨] વતનકા,
આંખોંકી રોશની હૈ જલવા[૪૩] ઇસ અંજુમનકા;
હૈ રશ્કે[૪૪] મેહર જરો[૪૫] ઇસ મંજિલે કુહનકા,
તુલતા હૈ બર્ગે ગુલસે કાંટા ભી ઇસ ચમનકા;
ગર્દો ગુબાર યાંકા ખિલઅત[૪૬] હૈ અપને તનકા—
મર કર ભી ચાહતે હૈ ખાકે વતન કફનકા.

—ચકબસ્ત

પ્યારા વતન હમારા

ગુલ બુન અગર હૈ હમ તો વહ હૈ ચમન હમારા,
તન હો કહીં, વહીં પર રહતા હૈ મન હમારા.
પ્યારા વતન હમારા પ્યારા વતન હમારા
ઇસિકે હી અન્ન જલસે હમ રુણકે મણ પલે હૈ,
મિટ્ટિ હૈ ઇસીકી જીસમે યોં ફૂલે હૈ, ફૂલે હૈ. પ્યારા૦

---

૩૯ ફુલગુચ્છ ૪૦ શોધનાર ૪૧ દૂધ ૪૨ સવાર ૪૩ ચમત્કાર
૪૪ ઈર્ષા ૪૫ તળેટી ૪૬ ઝભ્ભો.

લગતી હૈ બન કે સુર્મા આંખો મેં ખાક ઇસકી,
હમકો હૈ પાક કરતી તાસીર[1] પાક ઇસકી. પ્યારા૦

ગ્રીબ્રને ઇમકી ક્યા ક્યા જગમેં હૈ ગુલ ખીલાયે,
ચુન ચુન કે ફૂલ જીસેસે લોગોં ને ઘર બનાયે. પ્યારા૦

થે રામ ભી યહી પર ઘનસ્યામ ભી યહી પર,
ઐસે મહાપુરુષ હૈ ગુજરે ભલા કહીં પર? પ્યારા૦

બત્તીસ કોટિ બચ્ચે હૈ ગોદ મેં ખિલાતા,
સબકો યહી ખિલાતા સબકો યહીં પીલાતા. પ્યારા૦

ઇસકી હી રોશની હૈ ચહેરે પૈ જો ચમક હૈ,
હૈ હડ્ડિયોં મેં બેધા[2] ઇમકાહી તો નમક હૈ. પ્યારા૦

ખાદિમ[3] ઇસીકિ હૈ હમ મખદૂમ[4] હૈ યે અપના,
પ્યારા વતન હમારા પ્યારા વતન હમારા.

---

૧ અસર, ૨ ધુર-રમ, ૩ ગુલામ, ૪ માલિક.

ગુજરાતી

“જય જય ગરવી ગુજરાત”

જય જય ધરતી ગુજરાત!
જય જય ગરવી ગુજરાત!
દીપે અરુણું પરભાત!
ધ્વજ પ્રકાશશે ઝળળ કસુમ્બી પ્રેમ-શૌર્ય અંકિત,
તું ભણવ ભણવ નિજ સંતતિ સહુને પ્રેમભક્તિની રીત.
ઉંચી તુજ સુંદર જાત,
જય જય ગરવી ગુશરાત!
ઉત્તરમાં અંબામાત,
પૂર્વમાં કાલીમાત,
છે દક્ષિણ દિશમાં કરન્ત રક્ષા કુન્તેશ્વર મહાદેવ,
ને સોમનાથ ને દ્વારકેશ એ પશ્ચિમ કેરા દેવ—
છે સહાયમાં સાક્ષાત,
જય જય ગરવી ગુજરાત!
નદી તાપી નર્મદા જોય,
મહી ને બીજી પણ સ્હોય,[1]

---

1 શોભે,

વળી જોય સુભટના જુદ્ધરમણને, રત્નાકર સાગર,
પર્વત ઉપરથી વીર પૂર્વજો દે આશિષ જયકાર—
સંપે સોહે સઉ જાત,
જય જય ગરવી ગુજરાત !
તે અણુહિલવાડના રંગ,
તે સિદ્ધરાજ જયસંગ;
તે રંગ થકી પણ અધિક સરસ રંગ થશે સત્વરે[2] માત,
શુભ શકુન દિસે, મધ્યાહ્ન શોભશે, વીતી ગઇ છે રાત—
જન ઘૂમે નર્મદા સાથ,
જય જય ગરવી ગુજરાત !

—કવિ નર્મદ.

---

૨. ગુણુવંતી ગુજરાત.

ગુણુવંતી ગુજરાત, અમારી ગુણુવંતી ગુજરાત !
નમીએ નમીએ માત ! અમારી ગુણુવંતી ગુજરાત; (ધ્રુવ)
મોંઘા તુજ મણિમંડપમાં આ ઝુકી રહ્યાં અમ શીશ;[1]
માત મીઠી તુજ ચરણ પડીને માગીએ શુભ આશિષ !
અમારી ગુણુવંતી ગુજરાત

મીઠી મનોહર વાડી આ તારી નંદનવનશી[2] અમોલ,[3]
રસફુલડાં પીણતાં ત્યાં ફરીએ નિત્ય કલોલ !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

સંત મહંત અનંત વીરોની વ્હાલી અમારી માત !
જય જય કરવા તારી જગતમાં અર્પણ કરીએ જાત !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

ઉંડા ઘેર અરણ્ય વિષે કે સુંદર ઉપવન માંય,
દેશ વિદેશ અહોનિશ[4] અંતર એકજ તારી છાંય !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

સર[5] સરિતા રસભર અમીઝરણાં રત્નાકર ભરપૂર
પુણ્યભૂમિ ફળફૂલ ઝઝુમી માત ! રમે અમ ઉર[6] !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

હિંદુ મુસલમિન, પારસી, સર્વે માત ! અમે તુજ બાળ,
અંગ ઉમંગ ભરી નવરંગે કરીએ સેવા સહુ કાળ !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

દર પ્રભાત સમાં અજવાળાં, ટાળી દો અંધાર !
એક સ્વરે સહુ ગગન ગજવતો, કરીએ જય જયકાર !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

—ખબરદાર.

---

૨ જેવી, ૩ અમૂલ્ય, ૪ હંમેશાં, ૫ સરોવર, ૬ અંતર.

૩. એક ઐતિહાસિક કાવ્ય.

૧

ધન્ય હો ! ધન્ય જ પુણ્ય પ્રદેશ !
અમારો ગુણિયલ ગુર્જર દેશ:
કૃષ્ણ[1]ચન્દ્રની કૌમુદી[2] ઉજળો,
કીધ પ્રભુએ ય સ્વદેશ:
અમારો ગુણિયલ ગુર્જર દેશ. ધન્ય હો

આર્યનું સાગરતીર્થ પુરાણું,[3]
તપોવન ભૃગુવસિષ્ઠના ભાણ;
ગીતાના ગાનાર મહારાજ
પાર્થના[4] સારથીનાં જ્યહાં રાજ્ય:
મીસરોમથી ય જૂનાં,
કુરુપાંડવથી યે પ્રાચીન,
સોમનાથ, ગિરિનગર, દ્વારિકા:
યુગયુગ ધ્યાનવિલીન[5]
ઉભીને કાલસિન્ધુને[6] તીર
બજાવે બસરી બન્સ સુધીર.[7] ધન્ય હો !

સ્થળેસ્થળ નવપલ્લવના પુંજ,[8]
નદી ને તળાવ કેરી કુંજ,

---

૧ અંધારીઆના-પાછલી રાતના, ૨ ચાંદની, ૩ સૂર્ય ૪- ૪ અર્જુન, ૫ ધ્યાન મસ્ત, ૬ કાલરૂપી દરીયો, ૭ ધીરી ધીરી ૮ ઢગ,

કોમળી કવિતા સમ સુરસાળ
સિન્ધુ જ્યહાં દે મોતીના થાળ;
જગજૂનાં નિજ ગીત ગર્જતો
ફરતો સાગર આજ;
કેસર[૯] ઉછળી ઘૂઘવે ગરવો
વનમાં જ્યહાં વનરાજ.
ગિરિગિરિ શિખરશિખર સોહન્ત[૧૦]
મન્દિરે ધ્વજ ને સન્તમહન્ત.
પૂર્વથી પશ્ચિમ વહે પ્રકાશ,
વ્હાણુ ભરી વ્હેતી તેમ નિકાસ,
મોહી આંગણુ ઉતર્યો જ યૂરોપ,
વીણુવા વાડીના[૧૧] ફૂલરોપ;
વીણી ન વીણુશે પુણ્યપાંગરી[૧૨]
એમ રસભૂમિની છાબ;
જગમોહન મુંબઇ નગરી જૂવો!
શું પાથર્યો કિનખાબ:
નિત્ય નવફૂલે ખીલે અભિરામ[૧૩]
લક્ષ્મીવ્હોર્યે લક્ષ્મીના ધામ. ધન્ય હો!
ચોળી, ચણિયો, પાટલીનો ઘેર,
સેંથલે સાળુની સોનસ[૧૪] સેર;

---

૯ સિંહની યાળ, ૧૦ સોહે-શોભે, ૧૧ હિંદરૂપી વાડીના, પુણ્ય પ્રકાશતી, ૧૩ બાગ, ૧૪ સોનેરી

છેડલે આચ્છાદી[૧૫]:ઉરભાવ,
લલિત લજ્જાનો વદન[૧૬] જમાવ
અંગ આખે યે નિજ અણમોલ
સાળુમાં ઢાંકતી રૂપની વેલ;

રાણકતનયા, ભાવશોભના,
સુન્દરતાનો શું છોડ!
આર્યસુન્દરી! નથી અવનીમાં
તુજ રૂપગુણની જોડ;
ભાલ કુંકુમ, કર કંકણભાર,
કન્યનાં સજ્યાં તેજશણગાર. ધન્ય હો!

ખેતરો ન્હાનાં, ન્હાની શી પોળ,
નાતજાતે ન્હાનડિયા ગોળ;
ક્ષત્રીજાયાનાં ન્હાનલ રાજ્ય,
ધર્મના ન્હાનકડા જ સમાજ,
૨૬ હજાર વર્ષો પૂર્વે
ન્હાનાં પ્રજાનાં તન્ત્ર,
એ પુરાતનના પડછાયા
આ અમ જીવનતન્ત્ર;
એક ફૂલવેલે ફૂલતાં ફૂલ,
અમારાં એક સુગન્ધ અમૂલ. ધન્ય હો!

---

૧૫ ઝરી, ૧૬ મ્હોંયાં,

દેશ નિજ તજી ધર્મને કાજ
સાગરે ઝુકાવ્યું સફરી જહાજ
ધર્મવીર: પારસીનો સત્કાર
જગતઇતિહાસે અનુપ[૧૭] ઉદાર;

ઇસ્લામી યાત્રાળુનું આ
મક્કાનું સુખબાર;
હિન્દુ મુસલમિન પારસીઓને
અહિયાં તોરણદ્વાર;
પ્રભુ છે એક, ભૂમિ છે એક,—
પિતા છે એક, માત છે એક,—
આપણે એકની પ્રજા અનેક. ધન્ય હો !

નથી રમી[૧૮] સમશેરોના દાવ,
નથી સમ ઘણા ઝીલ્યા યે ઘાવ;
શ્રી કૃષ્ણે કુરુક્ષેત્રની મ્હોંય
લીધાં વ્રત, જાણે હજી યે પળાય;

એક ઇડરના વનકેસરીએ,
ભડવીર બાપ્પારાય,
વિશ્વવન્દ્ય સૂરજકુળ સ્થાપી
ચિતોડ કીધ યશછાંવ:
જન્મભૂમિ દયાનન્દનાં ધામ,
ગાંધીના ગીતાજીવન નિષ્કામ.[૧૯] ધન્ય હો !

---

૧૭ અનુપમ, ૧૮ ખેલ્યા, ૧૯ કામ-ઈચ્છા રહિત,

સુરતના રસિક રંગીલા રાંજ,
બુદ્ધિધન ભર્યો શ્રીનગર[૨૦] સમ
શૂરવીર સૌરાષ્ટ્રી યશવાન,
કુચ્છના સાહસિક સન્તાન;
ખંડખંડ વિસ્તારતો હિન્દી
મહાસાગર મહારેલ,
તીરતીર જઇ સ્થાપી ગુર્જરી
સંસ્થાનોની વેલ;[૨૧]
મહાસાગરના પૃથ્વિવિશાળ,
સરોવર કીધાં ગુર્જરી બાળ. ધન્ય હો !

વનેવન લીલો ઘટાસોહાગ,[૨૨]
જગતનો દીપે શું અમુલખ બાગ !
સજાવ્યા જેને રસશણગાર,
લતામંડપ સમ ધર્માગાર;[૨૩]
ભારતીએ કંઇ ફૂલફુવારો
અંજલિમાં શું લીધ !
દિશદિશમાં ફૂલધાર ઉડાવી
દિલનાં પરિમળ[૨૪] દીધ !
હિન્દમાતાની લાડિલી બાળ !
ગુર્જરી ! જય ! જય ! તવ ચિરકાળ ! ધન્ય હો !

—ન્હાનાલાલ

---

૨૦ શસનગર, ૨૧ હાર, ૨૨ સોહામણી, ૨૩ દેવળ, ૨૪ ભેટ

૪. ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

જય જય મારા ગુર્જર વીરો !
આવો રંક, ફકીર, અમીરો ! આજે દિવસ ઉગ્યો રળિયાત;[1]
પીધ પ્રકાશ તણા ઝીલીને ઝગમગતી કરતી મ્હોલાત;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧

આજે લેશો શું તમ સાથે ?
શૌર્ય વસે હૃદયે કે બાથે ?—તે જ છતાં ખૂંટી તરવાર !
ફેંકી દો સહુ બુઠાં શસ્ત્રો સજો હૃદયનાં નવ હથિયાર !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨

હોય વિલંબ હવે શો કાલો ?
ધપતા ધપતા આગળ ચાલો: અગ્ર[2] રહી ઝુમતું છે આજ;
ધજા રહી છે આ તમ કરમાં, ને ભારતની અમુલખ લાજ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૩

નથી રુધિર[3] રેલવવાં કોનાં;
નથી હૃદય ચીરી અરિઓનાં[4] નિજ હૃદયો કરવા પ્રભુભંગ;
નથી વિજયના રંગ રુધિરમાં જ્યાં જન રક્ત ભરે ઉરગંગ;[5]
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૪

૧ રળિયાત થઈએ એવો-રળિયામણો, ૨ મોખરે, ૩ લોહી, દુશ્મન, ૫ હૃદયરૂપી અંગામાં,

પ્રેમ વસે ત્યાં દ્વેષ રહે ક્યાં ?
આકાશે[8] અંધાર વહે ક્યાં, જ્યાં દિનકરનો[6] થાય પ્રકાશ ?
જ્ઞાનદીપ[7] સળગ્યો જ્યાં અંતર ત્યાં અજ્ઞાન તણો છે નાશ;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

મરદાની મુજ ગુર્જર વીરા !
કાર્યધુરંધર, શૂર અધીરા ! મુખ યૌવનનો ગર્વ પ્રતાપ;
અંગ રુધિર ઉછળે નભ[8] અડતાં; ભરે હરોને હર્ષ અમાપ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

ભૂત[9] બધું પાછળ છે મૂક્યું—
આજ ઉરે નવજીવન ફૂંક્યું, દુનિયા બધે નવી દેખાય !
નવ આવશે નવ હારશે ધસવા આજે પાદ[10] અધીરા થાય;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

મુખી પડયા કે હઠયા પછાડી ?
ધસો ધજા લ્યો હાથ ઉપાડી, ફરકાવ્યા જાઓ ધુનભેર :
ધર્મભાર શરો જ વહે એ—એક પડે ત્યાં ઉઠે તેર !
ઓ ગુજરાત ? ઓ ગુજરાત ?

કોણ વિકટ પથ કહી ડરાવે ?–
પર્વત પરથી કૂદી હાવે[11] સાગરને બાંધીશું, બાથ !
જંગલ તોડી મંગલ કરશું, બતાવશું બળવંતા હાથ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

---

૬ સૂરજ, ૭ જ્ઞાનરૂપી દીવો, ૮ આકાશ, ૯ ભૂતકાળ
૧૦ પગ, ૧૧ હવે,

આપણુ ગુણગરવા ગુજરાતી !
કૃષ્ણધરા અદ્‌ભુત મદમાતી, ભારતયુદ્ધ જિતે ભડવીર;
સાહસ, શૌર્ય, અડગ શ્રમથી જે થળથળમાં[12] ગાજે રણધીર;
એ ગુજરાત ! એ ગુજરાત ! ૧૦

આવો નવરસના રઢિયાળા !
ગિરિગહ્વરમાં ભરી ઉછાળ કેસરિયાશું[13] રમતા બાળ !
વાઘમૂછ પકડીને ફરતા કાઠી ઘોડીના રખવાળ !
એ ગુજરાત ! એ ગુજરાત ! ૧૧

તીર્થે તીર્થે શુચિતા[14] સ્થાપી :
ગરવી સાભ્રમતી ને તાપી, ભરે નર્મદા નવનવ નૂર;
રુણી ગોમતી, સરસ્વતી ને દંમણગંગાનું જળ શૂર !
એ ગુજરાત ! એ ગુજરાત ! ૧૨

છે અદ્‌ભુતતા એ કંઇ જૂદી !
પશ્ચિમ સાગરનાં જળ કૂદી ઉછળી ગગન ડસે[15] જેમ;
વિંધ્ય અને ગિરનાર દિશા બે ઉભી ઝીલે પડતું વ્યોમ !
એ ગુજરાત ! એ ગુજરાત ! ૧૩

એવાં એ ગુર્જર સંતાનો !
હિંદુ, પારસી, મુસલમાનો, ખ્રિસ્તી, બૌધ કે જૈન ચહેલ ![16]
ભુજશું ભુજ[17] ભીડીને આવો : એક જ પ્રેમ તણી હો વેલ !
એ ગુજરાત ! એ ગુજરાત ! ૧૪

---

૧૨ સ્થળ સ્થળમાં, ૧૩ સિંહ સાથે, ૧૪ પવિત્રતા, ૧૫ ની કચોરી કાઢે ૧૬ ચાહે તે હો, ૧૭ હાથથી હાથ.

અહો અડગ બાંધવ ટેકીલા !
દ્વેષ વિષે બનવું નવ વ્હીલા,[18] દ્વેષ કદી નવ આપે જીત
અંતરરિપુનો[19] કરો પરાજ્ય પ્રથમ અખંડ ધરી ઉર પ્રીત
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૫

દ્વેષ શું રહેશો અથડાયા ?
હજાર વર્ષતણી જડ માયા પડી હૃદયમાં છે પથરાઇ,
ઉકેલતાં પરદોષ ઉરે તો નિજ અંધાર[20] વધે ધુંધવાઇ;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૬

લોચનના પડદા[21] દ્યો ખોલી !
ભૂત[22] બધાં ખાતાં ઉર ફોલી તેને પ્રથમ કરો બળહીન;
સ્વાત્મબળે ઓ ગુર્જર વીરા ! થતું આપણે છે સ્વાધીન !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૭

રહેવું શુદ્ધ વચનમન કર્મે :
સાર એ જ દીઠો સહુ ધર્મે, તો કયમ થઇએ પતિત નિદાન ?
પ્રેમ તહીં ધિક્કાર રહે નહિ : ધિક્કારે નહિ પ્રભુનું સ્થાન.
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૮

એવા શુદ્ધ બનીને આવો !
પછી અડગ તમ પગ ઉઠાવો, હજાર હાથીનું ત્યાં જોર;
જયકુંકુમનાં પડશે પગલાં ડગલે ડગલે ઠોરેઠોર;[23]
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૯

---

૧૮ બીના, ૧૯ દેહ માંહ્યના શત્રુ, ૨૦ અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર,
૨૧ આંખ્યો, ૨૨ કામ ક્રોધ, લોભ, મોહરૂપી ભૂતો, ૨૩ ઠેરઠેર

ઓ આ થાય બધે અજવાળાં !
ઉઘડયા પુણ્ય પ્રભાત રસાળાં ! ઉઘડયાં ભાગ્ય ભલેરાં દેશ !
રણશિંગાં ફૂંકાય ફરી આઃ કર્મવીર ! હકશો નવ લેશ[24] !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

સ્વપ્ન ફળે જુગજૂનાં સાંચે :
દેવ ફિરસ્તા ઉતરી નાચે, પયગંબર ને પીર અનેક;
સગાઈ સ્વર્ગ તણી ભૂલેલી દૃઢ બંધાશે ફરી વિશેક !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૧

કુંકુમથાળ અનેરી લાવો !
પત્નીઓ, પુત્રીઓ, આવો ! માતાઓ, ભગિનીઓ સર્વ !
પડખે અમ ઉભીને રાખો ગરવી ગુજરાતણનો ગર્વ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૦

જય જય મારા ગુર્જર વીરા !
આજ અધીરા ઉરના ચીરા જીવનને જાણે નહિ જોખ,[25]
મરવું તો શૂરાને ગરવું:[26] કાયર ખોળે ઘરના ગોખ;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૧

શ્વેત[27] ધજા ભારતમાં રોપો !
થાશે પુષ્પ વરસતી તોપો, શસ્ત્રો સહુ શણગાર સ્વરૂપ;—
જગબંધુત્વ ભણી તમ દ્વારે દુનિયા થાશે નવીન અનૂપ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૧

—અમરદાર

---

૨૪ જરાય, ૨૫ જોખમ, ૨૬ ગરવભર્યું, ૨૭ અહિંસાની સફેદ

૫. " એ ભૂમિ અમારી "

એ ભૂમિ અમારી, મૈયા અમારી;
    કોણ અવર[1] કહેશે નિજની ?—
        ન દેઉં ઉચરવા—ટેક.

એ સ્વદેશ માટે, કો[2] રણયજ્ઞે
    પ્રાણ-આહુતિ દઉં સજની;
        ન ચાહું ઉગરવા—એ ભૂમિ.

પરાધીન થઇ ટપલા રહેવા[3]
    ટોલ પડે શિર શરમ ભરી !
        ભલું એથી મરવું—એ ભૂમિ.

ગુલામ કાફર કાયર પદવી
    હિન્દુ કાળા નામે ઠરી !
        ભલું એથી મરવું—એ ભૂમિ.

શકે ન કાંઇ કરી એ બાળક
    મરદમૂછ મુખ હજુ ન ખીલી
        હાયે શાં મ્હેણાં—એ ભૂમિ.

વણુછામાં[4] ઉછર્યો તે કાલે
    ફળે બળેથી[5] ઉકળી !
        હાયે શા કહેણાં—એ ભૂમિ.

---

૧ બીજું, ૨ કયા, ૩ ખાવા, ૪ બ્રિટિશ છત્ર રૂપી છાંયા, ૫ પરાણે,

નથી રાંકડા, નથી બાપડા,
નથી રહેતા નિત્ય દાસ સર્જ્યા[૬]
કયમ ગાજી ન કહીએ !—એ ભૂમિ.

ઊંચે સ્વધર્મ રંગી, સ્વકર્મ સંગી[૭]
સ્વદેશ જંગી[૮] પ્રેમે ભિંજ્યા !
હરિ એકજ હઇએ—એ ભૂમિ.

—સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ.

---

૬. "મારી ભરતભૂમિ"

મારી ભરત ભૂમિ !
રૂપાળી, રઢીઆળી, યશાળી,[૧] સુશીલ પુનિત ![૨]
તારા ચરણ ચુમી,
આનંદે વંદુ જય જય હરદમ નિત્ય !
દુનિયામાં દેશ અનેકજ છે;
સૌ સૌમાં કાંક વિશેષ[૩] છે !—
પણ તું તો અલૌકિક[૪] એકજ છે !
મારી ભરત ભૂમિ—

૬ સરજાયા, ૭ આપકર્મી, ૮ દેશ માટે જંગ મચાવનાર.
૧ યશવાળી, ૨ ફરીફરી ૩ વિશેષતા, ૪ બેનમૂન,

ાણુ આવે હિમાલયની હારે ?
કાહીનુરે અન્ય હીરા ?હારે;
વણુ શેલડી સરસ સાકર[5] ક્યાંરે
માારી ભરત ભૂમિ—

સ્થલ સ્થળ સોહે
નવરંગી રમણી મનડાં મોહે
જાણે વાડી વિશ્વંભરની[6] હોએ—
મારી ભરત ભૂમિ—

સાથે વિશ્વંભર વાની તું ઝાઝી;
સમૃદ્ધિ સ્વાભાવિક બધી સાછ,[7]
તને પ્રભુએ કરી પ્રિય પ્રમુખાજી,—
મારી ભરત ભૂમિ—

સ્રીઓ પણ અબળા જે આખી,
તેણે દેશભક્ત સબળા[8] દાખી;
ઇતિહાસજ છે એનો સાખી,—
મારી ભરત ભૂમિ—

તારાં કાર્ય ત્યારે યવને ભાળ્યાં,
મહાશિળ[9] નિર્મળ બુદ્ધિવાળાં;
અહા ! "દેવા કમાડે પડે ન તાળાં,"
મારી ભરત ભૂમિ.—

---

૫ આકર રૂપી હીરા, ૬ પ્રભુ, ૭ સાચી, ૮ મજબ, ૯ બહુ
શીળાં.

રેવું નિત્ય પુનિત તવ રજ ચૂમી,
ધન્ય ભાગ્ય નવધના તું જન્મ ભૂમિ
તારી ભક્તિ રગેરગ રહીજ ધુમી,
મારી ભરત ભૂમિ—

—રેવ નવલરામ.

---

૭. ભવ્ય ભરતભૂમિ

---

[૧]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વડી બ્રહ્મવેદિ અમ આએ,
વસિષ્ઠ, વિશ્વામિત્ર, અંગિરા, ભરદ્વાજ, ઉદ્દાલકાદિના
શુદ્ધ સનાતન બ્રહ્મતેજથી જે ઝળહળે સદાએ,
અમ ભવ્ય ભરતભૂમી આએ-
બ્રહ્મરસે ભીના ઋષિવરની બ્રહ્મવેદિ અમ આએ !

[૨]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમી આએ—
વડું તપોવન અમ આએ,
બાદરાયણે વ્યાસ, જૈમિનિ, કણાદ, ગૌતમ, કપિલ, પાણિનિ,
પતજલિ, વાત્સાયન, આદિની
પ્રૌઢ વાણી જ્યાં હજીએ ઉત્સુક કર્ણે નિત્ય પીવાયે,

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
જ્યાંથી ધ્યાનલીન મુનિનું તપોવનજ અમ આએ!

[૩]

અમ ભવ્ય ભૂમ આએ—
વડું પુણ્યભુવન અમ આએ.
બ્રહ્મવાદિની ગાર્ગી અરૂંધતી, મૈત્રેયી, સાવિત્રી સીતા સતી,
દમયંતી, દ્રૌપદી, તારામતી, કમલાવતી, દુર્ગાવતી, કુલવતી
સતીની શાશ્વત કીર્તિ ગાઇ જ્યાં કુલવધુ કૃતાર્થ થાયે,
અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
સરસ્વતીની લાડલી સખીનું પુણ્ય ભુવન અમ આએ!

[૪]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વડું વીર ક્ષેત્ર અમ આએ,
ભાર્ગવ, રાઘવ, ભીષ્મ, ભીમ ને દ્રોણુ, કર્ણુ અભિમન્યુ અર્જુન
મૌર્ય શકારિ, સિદ્ધરાજ ને હઠ હમીર ચહુઆણુ તાજ તે
પૃથુ જયમલ પ્રતાપ આદિને
નામે અમર ઉછળે ઉર જ્યાં આર્યતણાં ઉત્સાહે,
અમ ભવ્ય ભરતભૂમી આએ
સત્કીર્તિ રાસક વીરવર્યનું વીર ક્ષેત્ર અમ આએ!

[૫]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વડી કાવ્યકુંજ અમ આએ,

રામાયણ ભારતના ઋષિ કવિ; કાળિદાસ, ભવભૂતિ, ભારવિ,
દંડી, બાણ, જયદેવ, હાલ કવિ પ્રવરસેન, સુરચંદ, ચંદ રવિ,
તુલસી, પ્રેમાનંદ પુરા કવિ, ભારતેંદુ બંકિમ ત્રીપાઠી વળી
નવીન પ્રસાદી રસામૃતની જહિં અખૂટ અવની પાયે
અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ–
અમર કવીશ્વરની કોડામણિ કાવ્યકુંજ અમ આએ !

[૬]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ–
વડી આર્ય માત અમ આએ !
ચરણ પખાળે જલધિ પ્રીતથી, ષડ્ઋતુ પૂજે પુષ્પ પત્રથી,
ભાનુ કરે ત્રણ કાળ આરતી, વાયુ વાયે ત્રિવિધ સદા ગતિ,
નિર્મળ નદીઓ લલિત લાસ્યથી મૃદુ મર્મર કલરવ–વિલાસથી
સુજશ દીસે દશ દિશ પ્રકાશતી,
પ્રેમતણો ઉપહાર અર્પી વળી જય જય જય જન ગાયે–
જય જય જય જય જન ગાયે,
અમ ભવ્ય ભરતભૂમી આએ–
ભૂમંડળ મંડન જનનંદન ધન્ય માત અમ આએ !

—કેશવલાલ ધ્રુવ.

૮. માડીની ઝુંપડી

દુઃખીયાંનો વિસામો રે, માડી તારી ઝુંપડી,
રણુ વગડાનો છાંયોરે આંધળાઓની લાકડી.
કુંજ નિકુંજે લચી વલ્લરી,[1] નિર્ઝરીઆં[2] સંતાય
અમલ[3] કમલ દલપર પંખીડાં, બહલીલાને ગાય,
રઢિઆળી એ વાડીરે, સોહવતી[4] જે ઝુંપડી
આજે ખાવા ધાતી રે નિર્જન રણુમાં ઝુંપડી—દુઃખિયાં.

ધર્મ કર્મ રસ કસ લુંટાયાં, ઘર ઘરવખરી[5] હીર,
જીની સંતતિ સત્ત્વ લુંટાયું ખેંચાયાં તુજ ચીર:
લુંટાતી એ માડી રે, ખાલી તારી ઝુંપડી;
ખાલી તોયે મ્હારી રે, માડી તારી ઝુંપડી—દુઃખિયાં.

ધન મંચી ખેતર સુકાયાં, દવ પ્રેર્યો ચોપાસ,
રાતી વિજુની આંખડી દેખી પંખીડાં પામે ત્રાસ,
તેને રહાડે રહાતી[6] રે, માડી તારી ઝુંપડી;
પોપણીઆં શી પાતી રે, આછી જાડી રાબડી—દુઃખિયાં.

વન[7] વિંટયાં મિંચાણે સઘળાં, અવશ પડયાં તુજ બાળ.
શામ ઠર્યાને હડધુત કરીને રણુવગડે દે માર;
ઓટ[8] લેવા ધાતીરે, તેને માતા રાંકડી,
શીળી છાંયે ધાતી રે, માડી તારી ઝુંપડી—દુઃખિયાં.

---

૧ વેલી, ૨ ઝરણું. ૩ નિર્મળ, ૪ સોહામણી લાગતી,
૫ રાચરચીલું, ૬ સોડમાં ઘાલતી, ૭ પરદેશ, ૮ ઓથામાં.

[illegible]કણ કાજે વનવન૯ ચિંગે તુજ બાહુડાં પાંખ,
[illegible] સુખદુઃખનાં લ્હાણાં લેવાં,-ઠરતી તુજપર આંખ,
અંતે તું મંધરતી રે માતા મ્હારી દુબળી;
પ્રભુનો પંથ દાખવતીરે, માડી તારી ઝુંપડી—દુઃખિયાં.

તુજ જીવન અમ તું સર્વસ્વ, તુંજ સુધાનો[10] સાર
મૂર્તિમતી વત્સલતા દેવી, તું સુરલોકનું[11] દ્વાર;
નંદનવન શી વ્હાલી રે, અમને તારી ઝુંપડી,
જન્મભૂમિવત પાળીરે, શણગારીશું ઝુંપડી—દુઃખિયાં.

—રેવ. જીવાભાઈ પટેલ.

૯. એ ભરતભૂમિના પહાડો!

" એ ભરતભૂમિના પહાડો !
તમ શિર પૂગ્યાં આકાશ,
તમ જેવા જગમાં બીજા
નથી ઉન્નત[1] કો'ની પાસ !
છે પ્રૌઢ પ્રતાપે તમારો,
તમ ભવ્યજ છે ભંડાર !
મુજ ભરતભૂમિનો જગમાં
વરતાવો જય જયકાર !

૯ કેશ પરદેશ, ૧૦ અમૃત. ૧૧ દેવલોક. ૧ ઉંચા શિર-શિખર

ઓ ભરતભૂમિની નદીઓ !
    તમ સુંદર ચિત્ર ચરિત્ર !
તમ જેવી જગમાં બીજી
    નથી કોઈ પરમ પવિત્ર !
ગંભીરી,[૨] ધીરી, વીરી,
    તમ પુણ્યકથા આધાર,
મુજ ભરતભૂમિનો જગમાં
    વરતાવો જય જયકાર ! ૨

ઓ ભરતભૂમિના પુત્રો !
    મુજ દેશતણા નરરત્ન !
જે, ભયા ધ્રુજતી ધરણી
    કરીને કંઈ લાખ પ્રયત્ન !
તમ શૌર્ય અને તમ પ્રીતિ
    ભરજો વીરા સહુ ઠાર !
મુજ ભરતભૂમિનો જગમાં
વરતાવો જય જયકાર ! ૩

—ખબરદાર.

---

૨ ગંભીર ગતિએ વહેતી.

१०. हिन्द कीर्तन

ઉષ:કાલ સમ ઉજ્જ્વલમંગલ
ઉપાખંડધર એકજ હિન્દ !
હિમગંગાધર, અરૂણતરૂણ
રસ ગૌરવગૌર તપેશ્વર હિન્દ !

હિન્દ અહા આત્મજ્યોતીન્દ્ર તું !
પ્રતાપ રશ્મિ તુંજ રવીન્દ્ર !
પ્રચંડ જ્વાલા ઉગ્ર ઝળહળે—
રોમ રોમઃ પ્રિય સ્વદેશ હિન્દ !

સતીશ સમ ભવ્ય મહા નાયક
સ્વરૂપ મસ્ત પરમાત્મ પ્રફુલ્લ !
તુજસમ સંસારે જોગી ગણુ—
તેત્રીશકોટિ તું પર ડૂલ !

હિન્દી મહારાષ્ટ્રીય સમાજે
ભક્ત સપૂત તુજ ભગવે ભેખ—
પ્રભુ રાજ્યનો પ્રોજ્જ્વલ ઝુંડો—
ધરી ઝૂઝે જગ જોદ્ધ સુરેખ.

પૃથ્વીના પાર્થિવ ઇન્દુ તું
પુરી ઘૂમશે પૂર્ણ કલાપ,
મક્ત ચાર ચન્દની ને ચન્દન
જગના હરશે કંઈ સંતાપ !

દેશદેશના સ્વરાજ્યસ્વર્ગે
લોકહિતનો બનશે ઇન્દ્ર
જગના જન રાજ્યે તું રક્ષક
પ્રભુ પેગામે રહેશે હિન્દ !

—લાલિત.

૧૧. એક દિન એવો આવશે

એક દિન એવો આવશે
જ્યારે અમીઝરણાં ઝરંતા પૃથ્વીનેય પલાળશે
એક દિન એવો આવશે.
કળિકાળમાં[1] પણ વીર એવા આર્યભૂમમાં પાકશે,
નિજવીર્યથી ભૂમિભક્તિથી આ સૃષ્ટિનેય ધ્રુજાવશે. એક૦
રામ, અર્જુન, ભીષ્મ જેવા કર્ણ, મેંગ પ્રતાપ ને,
કૃમિરાજ, યોગીરાજ, ગુર્જરરાજનેય ભુલાવશે. એક૦
શિબિરાજ, ભગિરથરાજ સમ પરમાર્થજીવન ગાળશે,
મેવાડના ભડ ભીષ્મ ચંદારાજને વિસરાવશે. એક૦
પરબ્રહ્મનિષ્ઠ[2] વસિષ્ઠ વિશ્વામિત્ર ઋષિના પાદને,
પ્રેમે નમી નિઃસ્વાર્થે નેતા આર્યાવર્ત ઉદ્ધારશે. એક૦

---

૧ કલીયુગ, ૨ પ્રભુ ચિન્તવનમાં લીન,

આત્મબળ પામી બધા આ પુત્ર ભારતવર્ષના,
નિર્ભય તણી મૂર્તિ બની સૌ સ્વાર્થને તુચ્છકારશે. એક૦
આ દેહ કાચો કુંભ[3] આત્મા નિત્ય[4] દિવ્ય પ્રકાશશે,
દઢ સત્યપર એ શત્રુના સંગ્રામમાં સૌ ચાલશે. એક૦

આ દુઃખ ને ભૂખના પડે પોકાર ચારે દેશથી,
ત્યાંથીય મંગળ ગીતના ધ્વનિ મંદ મધુરા ચાલશે. એક૦

મરુ દેશના[5] જેવી ઉજ્જડ ભૂમિ સર્વ ભારતવર્ષની,
ફળ પુષ્પથી લચી સુંદરી સમ એકલી અહીં મહાલશે. એક૦

અહીંથી મહાવીર મ્હારથી ટંકાર કરતા શસ્ત્રના,
પરદેશમાં જઇ રાજ્યના[6] શુદ્ધ ધર્મને શીખવાડશે. એક૦
પૂર્વે થયા ન્હોતા વળી સ્વપ્ને ન તર્ક્યા[7] વીર તે,
આ પૃથ્વીને કરી સ્વર્ગ સર્વે દેવનેય ઉતારશે. એક૦

—મગનભાઈ પરેલ.

---

૩ ઘડો, ૪ અમર, ૫ મારવાડ, ૬ રાજ્યોના, ૭ ધાર્યા

૧૨. જન્મભૂમિનું જય મંગળ

જય મંગળ પ્રિય જન્મભૂમિનું ગજાવીએ :—
ભગીરથ સમ વિરલ વીર, ભારતી સુભટ સુધીર,
ઉર સમુદ્રને હિમાલયે ઉછાળીએ— જય૦

જનની અંક ઝુલીએ, ઝનુની રંગ ઝીલીએ,
આત્મબળ—ઉજાશથી બધું ઉજાળીએ— જય૦

સત્ય અર્થ સજ્જ થાઓ, વિજય વાવટો ઉડાવો,
વીર ધર્મથી ધરા સદા ધ્રુજાવીએ— જય૦

સત્યથી સચવાય સ્વત્વ;[1] સમજીએ થઇ પ્રવૃત્ત,
ઝુમીએ ઝઝુમી જંગ તો મચાવીએ— જય૦

ભૂતળ ફોડી ફેંકીએ, ઉંડી જડો ઉખેડીએ;
દોર ને દમામ દેશનો જમાવીએ— જય૦

વિપત્તિસમય સ્વીકારીએ, પ્રવૃત્તિપથ યોજીએ,
જાતને સ્વદેશ કાજ કાં ન હોમીએ— જય૦

માતહીન દુભાય છે, સપુત ! પીડા પિછાનીએ,
દુઃખ વિપાતીએ, ઉમંગને વધારીએ— જય૦

દેશસેવના સ્વધર્મ, અન્ય ન કર્તવ્ય કર્મ,
આત્મભાવથી બધું પ્રભુમય પિછાનીએ— જય૦

—લલિત.

---

૧ સ્વમાન.

૧૩. અમારો દેશ

અમે ભરત ભુમિના પુત્રો !
અમ માત પુરાણુ પવિત્ર,
રે જેના સુંદર સુત્રો
    ઝલકાવે ઉચ્ચ ચરિત્ર;
અમ અંતરને ઉદ્દેશી
    કરશુ હોકાર હમેશ;
અમે દેશી, દેશી, દેશી* !
    આ દિવ્ય અમારો દેશ !   ૧

અંધાર વિષે અથડાતો,
    કે કરતાં ભવ્ય પ્રકાશ,
પડતાં રડતાં રગડાતાં
    - કે કરતાં હાસ્ય વિલાસ;
પળપળ અમ ઉરનિધિએ[1] શી
    હા ઉછળે ઉર્મિ અશેષ[2] !
અમે દેશી, દેશી, દેશી !
    આ દિવ્ય અમારો દેશ !   ૨

---

* 'અમે હિન્દી, હિન્દી, હિન્દી' એમ પણ ગવાય છે.

૧ હૃદયસાગર, ૨ અખંડ.

ક્યાં હશે હિમાલય જેવો ?
ક્યાં પુણ્ય પવિત્ર જ ગંગ[3] ?
ક્યાં મળે અલૌકિક એવા
સહુ દેશ તણા બહુ રંગ !
ક્યાં મુનિ ઇશ્વરજન બેશી
કરતા પ્રભુ પંથ ઉજેશ ?—
અમે દેશી, દેશી, દેશી !
ઓ દિવ્ય અમારો દેશ ! ૩

ક્યાં રામ યુધિષ્ઠિર ઘુમ્યા ?
ક્યાં ગર્જ્યા અર્જુન ભીમ ?
ક્યાં રજપુતવીર ઝઝુમ્યા !
બલ દાખવવા અસીમ !
રે ભૂલીયે તે રીતે થી,
અમ અંતરથી લવલેશ ?—
અમે દેશી, દેશી, દેશી !
ઓ દિવ્ય અમારો દેશ ! ૪

નથી રે જીવવું પર[૪] આશે;
છે પારકી આશ નિરાશ;
નથી ડર પરવો કો પામે,
સ્વાશ્રયનો છે ઉલ્લાસ;

ગા, ૪ પારકી.

(૯૦)

કંઇ પુણ્ય પ્રભાવ પ્રવેશી,
    આહીં દે અમને ઉપદેશ—

અમે દેશી, દેશી, દેશી !
    આ દિવ્ય અમારો દેશ ! ૫

ધમ ધમ ધરણી ધ્રુજવીશું,
    અમ દેશ તણાં કરી ગાન,

જય જય જયનાદ કરીશું,
    દઇશું ખોવા અમ પ્રાણ !—

એ ભક્તિ વશી ઉર, તે શી
    દેજો શક્તિ પરમેશ !

અમે દેશી, દેશી, દેશી !
    આ દિવ્ય ! અમારો દેશ ! ૬

—ખબરદાર.

૧૪. જનની સેવન.

જનની સેવનનો મધુર્મધુરો[1] અવસર ક્યાં મળેરે,
 અવસર ક્યાં મળેરે, જગજીવ્યૂં ફળેરે.
નવનિધ લાડે નિશદિન ઝુલવે,
ઉરહીર[2] પાતી. હૈયે હુલવે,
અલ્પ સારું પણ અમિત[3] ભારનું ક્યાં વળેરે;
 જનની૦

પ્રભુપુર ગૌરવ વદને મલકે,
મંજુલ મોહક અન્તર ઝલકે,
નવનવ સાંજે[4] શીખ[5] દે સાને[6] પળે પળેરે;
 જનની૦

ઉત્તમ શોણિત[7] જનની કાજે,
રેલાયે શું વધુ કે'વાશે,
કિસ્મત ક્યાંથી બારતિ હિત કાયા ઢળેરે!
 જનની૦

—વસંતવિનોદી

---

૧ મધ જેવો, ૨ હૃદયનું સત્વ-દૂધ, ૩ અસાધારણ.
૪ સાંજ સવાર, ૫ શીખામણ, ૬ સાનવડે, ૭ " "

૯૫-સ્વદેશભક્તિ

સ્વદેશની ભક્તિ રે, કે કોઇ વિરલા જાણે
સ્વતંત્રતાના રસની રે,
હેજત કોઇ પરમાણે ....ટેક.

* * * *

ત્રણે પદાર્થ છે દેશ ભક્તિમાં,
ધર્મ અર્થ વળી કામ;
સ્વદેશ ભક્તને દેશની પ્રીતિ,—
મોક્ષ એ, સુખ કેરૂં ધામ;
કે રૂચે નહિં બીજું રે,
મસ્ત એ દેશ અભિમાને......સ્વદેશની૰

માટે સ્વદેશીઓ બંધુ મારા,
ધરી અંતર આ ઉપદેશ,
ભરતભૂમિ પામી ઉદય દિનોદિન,
ઉજળી રહે હમેશ
કે એમ કરો ઉદ્યમ રે,
ચુકો ન ચોટ નિશાને......સ્વદેશની૰

—સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ.

૧૬. ભારતભૂમિનું જયકીર્તન !

મળી સર્વ ભારત સંતાન, એકતાન મન પ્રાણ!
　　ગાઓ ભારતનાં યશોગાન;
ભારતભૂમિ તુલ્ય નહિં કોઇ સ્થાન,
　　નહિં અદ્રિ[1] હિમાદ્રિ સમાન,
ફલવતી વસુમતી, સ્રોતસ્વતી પુણ્યવતી,
　　શતખંડ રત્નનું નિધાન;
　　　　ગાઓ ભારતનો જય
　　　　જય ભારતનો જય
　　　　ગાઓ ભારતનો જય
　　　　શું ભય? શું ભય?
　　　　ગાઓ ભારતનો જય.
વિરયોનિ આ ભૂમિ વીરની જનની.
　　વ્યાપી રહી અજ્ઞાનરજની,[2]
સુગભીર એ તિમિર[3] કદિ નહિ રહે સ્થિર,
　　દેખા દેશે દીપ્ત દિનમણી. —ગાઓ,

રામભૂમિ,[4] કર્ણાટક, કુર્ગ, મધ્યપ્રાન્ત;
　　માલવ, સિન્ધ, પંચનદીધામ;[5]
બંગ, મદ્ર,[6] ગુર્જરરાષ્ટ્ર, મહારાષ્ટ્ર, સૌરાષ્ટ્ર,
　　બહાર ને રાજપુતસ્થાન. —ગાઓ.

---

૧ પહાડ, ૨ અજ્ઞાનરૂપી રાત્રિ ૩ અંધકાર, ૪ અયોધ્યા,
૫ પંજાબ, ૬ મદ્રાસ,

હિન્દુ, જૈન, શિખ, બૌધ, ખ્રિસ્તિ, મુસલમાન,
પારસીક, યાહુદી ને બ્રાહ્મ;
ભારતના સહુ પુત્ર, થઇ પરસ્પર મિત્ર, —ચાલો
ધારી ચિત્ત ગણુના સમાન.
હિન્દભૂમી દુઃખ ડુબી, દારિદ્રય વિસ્તાર,
સંપતીર્થ કરી વારંવાર;
ઉઠી ઉઠી રે ઉત્સાહે માગી માગી પ્રભુ સાહે,
ધરી હસ્ત કરો રે ઉદ્ધાર. —ચાલો
કેમ કરો બીક! કરો સાહસ આશ્રય.
'यतोधर्मस्ततोजयः
છિન્નભિન્ન હીનબલ એકયથી પામશું બલ;
માતાસુખ ઉજ્જવલ કર્યેથી શું ભય?—ચાલો

—સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ.

૧૭, કોની કોની છે ગુજરાત

કોની કોની છે ગુજરાત?
પૂર્વજ જેના જે વળી આજે
[illegible] જન્મથકી ગુજરાતી થયા.[1]
કાઇ રીતની તોપણ ને વળી
[illegible] આર્ય ધર્મને રાખી રહ્યા.

---

1 જોયે છે.

તેની તેની છે ગુજરાત—
પછી હોય ગમે તે જાત—
તેની તેની છે ગુજરાત.

વળી પરદેશી બીજા જેને
ભૂમીએ પાળી મોટા કર્યા
પરધર્મી પણ હિત ઇચ્છનારા
માતતણુ, તે ભાઇ ઠર્યા

તેની તેની છે ગુજરાત—
પછી હોય ગમે તે જાત—
તેની તેની છે ગુજરાત.

નર્મદ કે' ગુજરાતી ભાઇઓ!
માતને અર્થે સંપ ધરે,
ખતે બંધન તોડી રણે સહુ
ઝુમી જયસુખ જમે ભરે,

પ્રેમ શૌર્યને કરી પ્રખ્યાત,
તે તે સહુની છે ગુજરાત—
તે તે સહુની છે ગુજરાત—

—કવિ નર્મદ.

૧૮. ભરતભૂમિનું જયગીત.

ભરતભૂમિના શૂર પુત્ર તે રહ્યા અમે શું રડી રડી
રહ્યા અમે શું રડી રડી
ખળભળતા ઉછળી બીજા ત્યાં રહ્યા અમે શું પડી પડી

શું ગયા રામ ને કૃષ્ણુ અમારા વીરા
ભીમાર્જુન આદિ ગયા શું પાંડવ ધીરા
શું ગયા દ્રોણુ ને કર્ણુ ભીષ્મ ભડ ગાજી[1]
પૃથુ જયમલ્લ સિંહ પ્રતાપ અને શિવાજી

એ સહુ વીરાએ વરસાવી જ્યાં શૌર્યતણી ઝુખ ઝડી ઝડી
શૌર્યતણી ઝુખ ઝડી ઝડી

—ભરતભૂમિના.

કયાં ગંગા જમુના વળી બ્રહ્મપુત્રા તે
કયાં સિંધુ તાપી નર્મદા સાબ્રમતી કયાં તે
કયાં કૃષ્ણા ગોદાવરી અને કાવેરી
કયાં મહા નદી ને મહી વીરલી ઘણેરી

એ સર્વ નદીનુ પૂર ઉછળતુ ગયુ હવે શું ચડી ચડી
ગયુ હવે શું ચડી ચડી

—ભરતભૂમિના.

[1] ગગન ગજાવનાર,

ક્યાં ગયું બ્રહ્મનું[2] તેજ, શૌર્ય ક્ષત્રીનું
ક્યાં ગઇ વૈશ્યની વૃત્તિ, થયું સૌ હીણું
શું ગયા શૂર રજપૂત, ધરા ધ્રુજાવી
શું ગયા મરાઠા વીર આણ વરતાવી
એ સહુની હવે શું કથી કથીને વાતજ કરશું ઘડી ઘડી
વાતજ કરશું ઘડી ઘડી
—ભરતભૂમિના.

શી યુરોપ કેરી ધજા આજ ફરકાવે
શી વૃદ્ધિ કરી છે આજ અમેરિકાએ
જાપાન મચ્યું શું આજ ધરા કંપાવી
જગ જોઇ રહ્યું છે શૌર્ય, કુતુક[3] દર્શાવી
ઓ અમે ત્યારે શું સુતા થાકી ખુબ પરસ્પર લડી લડી
ખુબ પરસ્પર લડી લડી
—ભરતભૂમિના.

શું હૃદય થયાં છે આજ શૂન્ય કંઇ એવાં
લાગે ન કટુ[4] વચનબાણ, વજ્રનાં જેવાં
શું ગયું હશે ચૈતન્ય, જડત્વ સમાયું
શું દેશભક્તિનું પ્રેમઝરણ સુકાયું
રે વીર બંધુઓ એ દીન[5] શબ્દો સુણીશું ક્યાંસુધી ઘડી ઘડી
સુણીશું ક્યાંસુધી ઘડી ઘડી
—ભરતભૂમિના.

---

૨ બ્રાહ્મણ, ૩ કૌતુક-કુશળ, ૪ કડવાં ઝેર જેવાં,

१८. भरतभूमिनुं जयगीत.

भरतभूमिना शूर पुत्र ते रह्या अमे शुं रडी रडी
रह्या अमे शुं रडी रडी
खळभळता उछळी खीज्न त्यां रह्या अमे शुं पडी पडी

शुं गया राम ने कृष्ण अमारा वीरा
भीमार्जुन आदि गया शुं पांडव धीरा
शुं गया द्रोण ने कर्ण भीष्म भड गाजी[1]
पृथु जयमल सिंह प्रताप अने शिवाजी

ए सहु वीरोए वरसावी ज्यां शौर्यतणी खुब झडी झडी
शौर्यतणी खुब झडी झडी
—भरतभूमिना.

क्यां गंगा जमुना वळी ब्रह्मपुत्रा ते
क्यां सिंधु तापी नर्मदा साब्रमती क्यां ते
क्यां कृष्णा गोदावरी अने कावेरी
क्यां महा नदी ने मही वीरली घणेरी

ए सर्व नदीनुं पूर उछळतुं गयुं हवे शुं चडी चडी
गयुं हवे शुं चडी चडी
—भरतभूमिना.

१ गजन गजावनार,

ક્યાં ગયું બ્રહ્મનું[2] તેજ, શૌર્ય ક્ષત્રીનું
ક્યાં ગઇ વૈશ્યની વૃત્તિ, થયું સૌ ક્ષીણું
શું ગયા શૂર રજપૂત, ધરા ધ્રુજાવી
શું ગયા મરાઠા વીર આણ ફેરવી
એ સહુની હવે શું કથી કથીને વાતજ કરશું બડી બડી
વાતજ કરશું બડી બડી
—ભારતભૂમિના.

શી યુરોપ કેરી ધજા આજ ફરકાયે
શી વૃદ્ધિ કરી છે આજ અમેરિકાએ
જાપાન મચ્યુ શું આજ ધરા કંપાવી
જગ જોઇ રહ્યું છે શૌર્ય, કુતુક[3] દર્શાવી
ઓ અમે ત્યારે શું સુતા થાકી ખુબ પરસ્પર લડી લડી
ખુબ પરસ્પર લડી લડી
—ભારતભૂમિના.

શું હૃદય થયાં છે આજ શૂન્ય કંઇ એવાં
લાગે ન કટુ[4] વચનબાણ, વજ્રનાં જેવાં
શું ગયું હશે ચૈતન્ય, જડત્વ સમાયું
શું દેશભક્તિનું પ્રેમઝરણ સૂકાયું
રે વીર બંધુઓ એ દીન[5] શબ્દો સુણીશું ક્યાંસુધી ઘડી ઘડી
સુણીશું ક્યાંસુધી ઘડી ઘડી
—ભારતભૂમિના.

---

૨ બ્રાહ્મણ, ૩ કૌતુક-કુશળ, ૪ કડવાં ઝેર જેવાં, ૫ [illegible]

શું પડીશું નહિ મેદાન, શૌર્યથી ઘૂમવા
શત્રુને નાંખવા હેઠ, પાદરજ ચૂમવા[૬]
કેશરિયાં[૭] ધરીને અંગ ઉમંગ ઉમળકે
શું ઘુમીશું નહિ રણમાંય રૂધિર ઉછળકે
શું બુઠ્ઠી થઇ તલવાર અમારી, ફરી ન થાશે ખડી ખડી
ફરી ન થાશે ખડી ખડી

—ભરતભૂમિના.

આમ હૃદય શૌર્ય અંગાર[૮] નથી હોલાયો
સમયે દાવાનળ સમો ઉલટશે ચાલો
ભારતની ધ્વજાની હેઠ અમે ઘૂમીશું
જયજયજયજય જયકાર રણે જ કરીશું
એ આશા અમારી જયગીતે ને જયડંકાએ જડી જડી
જયડંકાએ જડી જડી

—ભરતભૂમિના.

—ખબરદાર.

---

૬ પગ પરની ધૂળ ચાટવા, ૭ કેસુડામાં બોળેલાં વસ્ત્ર,
૮ શૌર્ય નો અંગારો.

૧૯. ઓ હિન્દ !

ઝૂરી ઝૂરી હવે ક્યાં સુધી જોવું !
ઓ હિન્દ ! ત્હારૂં અહિં દૂખ શું રોવું ? ઝૂરી. ટેક.
કળિમાં ખવાઇ તું શૂરવીર જાયી,
ઝપેં જખમ તેમાં તું આ તણાઈ ! ઝૂરી. ૧
ઉંચ કુલિન ત્હારૂં નુર અમીરી,
રે શું ધર્યો હવે હાલ ફકીરી ? ઝૂરી. ૨
લમણે તું હાથ રે મૂકી શું ઝૂરે ?
હાલ આ ત્હારો હદય મુજ ચૂરે[1] ! ઝૂરી. ૩
દુઃખનું છવાયું છે વાદળ માથે,
રે કોણ હાથ ધરી રહે સાથે ? ઝૂરી. ૪
કોણ ઉદ્ધારે રે કોણ ઉગારે ?
આ દુઃખસાગરથી કોણ તારે ? ઝૂરી. ૫
આજ શૃંગાર સૌ તુજથી વછૂટયો,
પૂર્ણ વૈરાગ્ય નિરાશે શું ચૂંટયો[2] ? ઝૂરી. ૬
રસ આઠે ત્હારા ગયા કહિં ઉડી ?
સર્વે છબી કરૂણા મહિં બૂડી ! ઝૂરી. ૭
બહુ બહુ રે રહી રાત અંધારી !
ઓ ઈશ ક્યાં છે અરૂણની બારી ? ઝૂરી. ૮
અદલ પ્રભુ આ સમાધી[3] મૂકાવો !
કે મુજ હિન્દ-લે શુભ દિન લ્હાવા ! ઝૂરી. ૯

—ખબરદાર.

---

૧ ચૂરેચૂરા કરી નાખે, ૨ પસંદ કર્યો, ૩ અવનતિની સમાપ્તિ.

૨૦. ભારતમાતા અને તેના કવિઓ

કોણ કટાક્ષવચન કવિને અહિં આજ કહે છે એવાં ?
ભારતના કવિ મુઆ નથી, હા ! આંખ ઝરે છે નેવાં,
ભડકા ભડભડે હો !—(ધ્રુવ)

તનતમ્બૂરતણા તારો તો રહે સદા ઝણઝણાતા;[૧]
પણ અંગુલિએ બાંધ્યા પાટા, હાથ રહ્યા પુછડાતા :
ભડકા ભડભડે હો ! ૧

હોત ન વાણી કંઠ રુંધાતી, સુખતર[૨] હોત ઘડી, તો
ગગનપાર ફેંકી જ ગજવતાં ગાત માતનાં ગીતો !
ભડકા ભડભડે હો ! ૨

જુઆળ જેવી દિનદિન ભરભર આવે ભરતી ઉરમાં,
પર્વત જેવા તરંગ ઉછળી ત્યાં જ શમે અંકુરમાં[૩]
ભડકા ભડભડે હો ! ૩

હા ! અમ ભારતમાત ! હજી શું ડરે જુગોજુગ પડવું ?
તુજ તે હીનદશા સ્મરતાં શું ગુપ્તપણે રહ્યું રડવું ?
ભડકો ભડભડે હો !

તુજને ચ્હાતાં ફિતુર ગણાવું, તુજને ચ્હાતા[૪] પાપી ?
અપી જીભ ગળે ખુંચવવી : દુર્ગત જતી ન માપી :
ભડકા ભડભડે હો ! ૫

---

૧ અંગારા, ૨ વધારે સુખદ, ૩ પેદા થયા તોય—
૪ પાપમાં મેલેલ,

હાય, હતું ભારતના કવિનું જીવન એવું બાઇ ?
માનગાન સારે મૃત્યુ જ કે જીવનભર અંધારૂં ?
ભડકા ભડભડે હો !

ભડી બોલ્યા શબ્દ ઝગઝગતા ખુંચતા કંઠે કારી;
રસ ના વીર વહાવી શકે એ રસના[1] જળો અમારી !
ભડકા ભડભડે હો ! ૭

× × × ×

ભારતમાત ! હવે લે ઉર આ વીરરસે ઉભરાતું !
અમ રસનાના નવચમકારા જગત ભરી રેલાતું !
ભડકા ભડભડે હો ! ૧૦

લો કવિ-ઉર ધૂનભયો કે આ તમ્બૂર જ ફૂટો !
“તુદિં-તુદિં-તુદિં-તુદિં ભારતમાતા, એ જ એક સુર છોડ:
ભડકા ભડભડે હો ! ૧૧

—ખબરદાર.

૨૨. ભારતવીર ગર્જના

શું ભરૂં આભમાં બાથ ?
શું કરૂં વજ્ર સંપાત ?
કે ઉદધિ[1] ઉંડા ડાંગું ?
કે ગગનતારલા તોડું ?
કે કરી ગરજ આખત પૃથ્વીના પર્વત સઘળા ફોડું,
કે પડી રેલો-પુર રેલી તણી દર સાથે ખૂખવા[2] તોડું.

---

૧ જીભ. ૧ મહાસાગર, ૨ સ્વર્ગપર્ણી ઝાડ.

મુજ રક્ત ઉછળે ક્રોધે,
ને અગ્નિ ભભુકે નેત્રે;
મુજ જિગર ઉછાળા મારે,
એ ક્રોધ, શોકની જ્વાળ, નાડી ને શિરા શિરામાં[3] વ્યાપે,
હું ઇચ્છું જ્વાળ એ દહન કરે, દુઃખ દેશો તણાં નિજતાપે.
ઓ માત ! માત મુજ હિન્દ !
બની આજ કુભાગ્યે રંક !
તુજ પુત્ર કુછન્દી ઉકયા,
કર્તવ્ય—ધર્મને ચૂકયા;
તું પ્રેર અમોને, પ્રેર માત ! કર્તવ્ય—વેદિમાં[4] બળવા
તું માત તણા ઉદ્ધાર કાજ નિજ પ્રાણ ચરણ તુજ ધરવા.
ઓ ભારતનાં સંતાન !
કયમ ભુલ્યા જાતિ અભિમાન ?
કયમ સ્વાર્થે આપના શોધો ?
કર્તવ્ય માર્ગ કયમ ચૂકો ?
ઈ રૂવે માનવી ક્રોડ દેશમાં, રંક બિચારાં ભૂખે,
કયમ ગમે ભોગ વિલાસ દેહના ? સુખી તમે નિજ સુખે
કંઈ બાળ ભમે રડવડતાં,
ને ભુખે માનવી સડતાં;
કંઇ રૂવે રંક વિધવાઓ—
ને કરે ગેબી પોકારો;

---

3 રગરગમાં, 4 યજ્ઞ,

તે પાપ; ગરીબી, વ્હેમ તણી, દશદિશ વ્યાપતી જ્વાળા,
એ જ્વાળા તણી વિકરાળ ભભકમાં જોઉં હિન્દ મુજ માતા

ઓ હિન્દ ! પુરાણી હિન્દ !
ઓ વિશ્વવન્દ્ય અમ હિન્દ !
તુજ રંક કર્મની રેખા,
કે પ્રભુ તુજપર રૂઠ્યાં:

રે ત્રીશ કોટિ તુજ સનુજ સામટા, મૂઢ ઉંઘે વિષઘેન[૫]
રે દેખી અવદશા ત્હારી દયાયે, ઉર લેશ નવ જ્હેને

ઓ પ્રભુ ! પાપીં, અમ પાપીં
અમ મૂર્ખ, અમે હતભાગી,
કંઈ સ્વાર્થ નિજના શોધ્યા;
ને સાર્વજનિક હિત ખોયાં;

તે સર્વ પાપની હશે સજાઓ, સહુ ખુશીથી ખમીએ,
પણ રંક માતની પ્રભુ ! અવદશા જોઈ અમે સહુ બળીએ

ઓ પ્રભુ ! સજા બહુ કીધી,
કંઈ કરો કોપની અવધિ;
કંઈ કરો કોપની અવધિ,
અમ કલહ, દ્વેષને કાપો,
તીવ્ર સ્વાર્થ, ભિરુતા ટાળો;

દ્યો સંપ, લક્ષ્મી ને વીર્ય, અમોને; કરો પ્રતાપી પૂરા,
ને ખંડ ખૂંડ નિજ માન તણું જગમાન ગજવવા શૂરા.

—નર્મદાશંકર બાલાશંકર.

---

૫ ઝેરનું ઘેન ચઢયું હોય તેમ.

૨૨. "સહુ ચલો જીતવા જંગ!"

સહુ ચલો જીતવા જંગ, બ્યુગલો[1] વાગે;
યાહોમ કરીને પડો ફતેહ છે આગે. ટેક.

કેટલાક કર્મો વિષે, ધીર નવ ચાલે,
શંકા ભય તો બહુ રોજ, હામને ખાળે.
હજી સમય નથી આવિયો, કહી દિન ગાળે,
જનું ખ્હાનું કરે નવ સરે, અર્થ કો કાળે;
ઉપજાવવાથી સિદ્ધિ, જોધ બળ લાગે—યાહોમ.

સાહસે કર્યો પરશુએ પુરો અર્જુનને,
તે પરશુરામ પરસિદ્ધ,[2] નિજ વચને,
સાહસે ઇંદ્રજીત ચર, હણ્યો લક્ષ્મણે,
સાહસે વીર વિક્રમ, જગત સહુ જાણે;
થઈ ગર્દ[3] જંગમાં મર્દ હક્ક નિજ માગે—યાહોમ.

સાહસે કોલંબસ ગયો, નવી દુનિયામાં,
સાહસે નેપોલ્યન બીડ્યો, યુરપ આખામાં;
સાહસે લ્યુથર તે થયો, પોપના સ્હામો,
સાહસે રૂસોએ રેડ્યું રે, ખીલવ્યું જોતાંમાં,
સાહસે સિકંદર નામ, અમર સહુ જાગે—યાહોમ.

—કવિ નર્મદ.

---

૧ રણશીંગા, ૨ પ્રસિદ્ધ-બહાદુર, ૩ ધૂળ થઈ—ગદોળાઈ

૨૪. વીરની[1] વિદાય

મ્હારા કેસરભીના[1] કન્થ હો !
સિધાવો જી રણવાટ.

આભ ગૂ્જે, ધરણી ધમધમે, રાજ !
ઘેરા ઘોરે શંખનાદ:
દુંદુભિ બોલે મહારાજનાં, હો !
સામન્તના વીરવાદ:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

આંગણ રણધ્વજ રોપીઆ, હો !
કુંજર[2] ડોલે દ્વાર:
બંદીજનોની બિરદાવલી હો !
ગાજે ગઢ મોઝાર:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

પુરા પડે,[3] દેશ ડુલતા, હો !
રગમગતી મ્હોલાત:
કીર્તિ કેરી કારમી, રાજ !
એક અખંડિત ભાત:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

---

૧ કેસરી રંગવાળાં વસ્ત્રો પહેરેલા, ૨ હાથી, ૩ આવ્યે,

નાથ ! મ્હારા રણમેદાને રે,
હું ઘેર રહી ગૂંથીશ
બખ્તર વજ્રની આંકણી હો !
ભર રણમાં પાખરિયાં[4]
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

સંગ લેશો તો સાજ સજું હો
માથે થઈ રણમ્હોડ:
ખડ્ગને આંડવ[5] ખેલવાં,
મ્હારે રણલીલાના કોડ:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો

આવતી ઝીલીશ બાણને હો !
ઢાલે વાળીશ ઘાવ:
ઢાલ ફૂટે[6] મ્હારા ઉરમાં, રાજ !
ઝીલીશ દુશ્મનદાવ:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

એક વાટ રણવાસની રે,
બીજી સિંહાસનવાટ:
ત્રીજી વાટ શોણિતની સરિતે,[7]
હો ! શૂરની સ્નાનનો ઘાટ:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

---

૪ મોરશીરા, ૫ હથિયારનું નામ, ૬ ફૂટયે, ૭ લોહીની નદીની.

જ્યાં કલગીએ વળજો, પ્રીતમ !
ભાંજશું ફાગે ચીરઃ
નહિં તો વીરને આશ્રમ મળશું,
હો ! સુરગંગાને[૮] તીરઃ
મ્હારા ! કેસરભીના કન્થ હો !"

રાજમુગટ ! રણરાજવી ! હો !
રણઘેલા ! રણધીર !
અધીરો ઘોડીલો થનગને, નાથ !
વાધો[૯] રણે, મહાવીર !
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

—ન્હાનાલાલ

૨૪. શૂરા સામદ હો !

એક વાર મેદાન પડયા રણ ન્હડયા કે ઘુમતું ઘુમતું !
અંગત રંગિત ઉમંગથી શિરશત્રુ ઝઝુમતું ઝઝુમતું !
શૂરા સામદ હો ! એકવાર૦

શરમ શાનિ સ્વદેશ સેવામાં ? મુરત[૧] ત્યાં કામની શી ?
પ્હેલ પૈસો-ટકે, ટ્હેલ બિજો કરો, એ આશા કામની શી ?
...શૂરા સામદ હો ! એકવાર૦

---

૮ દેવગંગા, ૯ ઝંપાવો. ૧ મુરવત,

હવે મુક્યા ઘરબાર પછાડી, પ્રિયજન પાછળ મૂક્યા;
જગત જંજાળથી આગળ ચાલ્યા, સ્વર્ગરણુંગિણુ ઢુક્યાં[2]
શૂરા સામદ હો ! એકવાર૦

હાથીના દંતૂશળ ઉજ્જ્વળ નિકળ્યા શું પાછા પેસે ?
એકવાર પગ રોપ્યો રણે તે હઠિ શું અપજસ લેશે ?
ના, ના, શૂરા હો ! એકવાર૦

ભલે ભગીરથ-પ્રયત્ન કરવો ! ભારતરણુ[3] ભલે તરવું !
રણયજ્ઞે આ દેહની આહુતિ દેવી તે મરવું ઉગરવું !
શૂરા સામદ હો ! એકવાર૦

નક્ષત્રિય પૃથ્વી શા માટે પરશુરામે કીધી ?
સો. અમ રૂધિરગળત હૈયાની મૈયાની લજ્જા લીધી !
— શૂરા સામદ હો ! એકવાર૦

શું ન ઘુંઘા ? નથિ રે'સ્યાં આપણાં ફૂમળાં બંધુ બિચારાં !
હેમપવન એ લોહીનો તરસ્યો ભક્ષે ન સાંજ સવારાં !
શૂરા સામદ હો ! એકવાર૦

સ્થલ થવા કૌશિક શું ? " સૌ સરખા સહેવાવાં[4]"
ગૌતમ બુદ્ધ ઘુમ્યા હરિ ત્યારે ઘુમે ન ભુમિ છોડાવા ! ?
શૂરા સામદ હો ! એકવાર૦

—રેવ. હરિલાલ ધ્રુવ.

---

૨ ની લગોલગ આવ્યા, ૩ ભારતરૂપી રણક્ષેત્ર, ૪ સેખાવા

૨૫. રણે વિદાય

(રાગ કાફી)

હણહણતો હય આરણે, વીરા ! પેંગડે પાય ધરો જી !
પેંગડે પાય ધરો જી, વીરા ! મુહૂર્ત સમો આ ખરો જી !—
આંખમાં અંજન, રણુરમરંજન, ગુંજન યુદ્ધગીતોનાં;
વાંકી વાંકી પ્હેરી પાઘ પીળી આ, વિંધશો નેણુ જ કોનાં ?
વીરા ! પેંગડે પાય ધરો જી. ૧

તાણી તાણી આ મૂછ છે મરડી, ફરકી રહ્યા હોઠ રાતા;
વારે વારે મુખ મારે ખુંખારા, ને તડપી રહ્યા પગ તાતા !
વીરા ! પેંગડે પાય ધરો જી. ૨

ડગમગ ડગમગ ડમઅર દોડી, ખુબ ખુંદો રણુ ખાંતે;[1]
ચહુદિશ[2] અસિ ચમકાવી બતાવો શૂરપણુ ક્ષણુમાં તે !
વીરા ! પેંગડે પાય ધરો જી. ૩

વીરપીતાના વીરછૈયા તે ચૂકશે કયમ આ દહાડો ?
વીરરસે રણુકુંજ ઘુમીને શીર્નાં ફૂલ[3] ઉડાડો ?
વીરા ! પેંગડે પાય ધરો જી. ૪

"ભારતમાત ઉભી ઉમરામાં આશિષ દે શુભ આજે :
હણુહણુતો હય વીર ! ચઢો આ, જયજય દુંદુભિ વાજે !
વીર ! પેંગડે પાય ધરો જી. ૫

—ખબરદાર.

---

૧ હોંશે, ૨ ચારે દિશાઓમાં, ૩ શત્રુઓના માથારૂપી ફુલ.

૨૬. સમશેર સારી ખલ્કની અમને નહિં તાબે કરે

સમશેર સારી ખલ્કની[1] અમને નહીં તાબે કરે;
અમ આત્મ છે પ્રભુ તેજ તે નહીં તુચ્છ શસ્ત્રે ગાભરે[2]—સમ૦

મહાયજ્ઞ છે અમ આદર્યો,
પૂરા કરીશું હામથી;
વિઘ્નો કદી આવી નડે તો,
હોમીશું અમ જાનને—સમ૦

લાંછન ગુલામી શીર લઇ,
પાળ્યા[3] પશુસમ જગ ફર્યાં;
આંખો અમારી છે ખુલી,
બસ ધોઇશું સૌ પાપને—સમ૦

પરતેજથી નહીં ભડકશું,
પણ તેજ અમ જગ દાખશું;
જોગે બધી આલમ દેખશે,
અમ હિન્દીની તાકાતને.—સમ૦

—વસન્તવિનોદી.

---

૧ દુનિયા, ૨ ગભરાટ, ૩ પોષ્યા-પીઠ્ઠે બનિયા, ૪ આંસુથી

૨૭. "હર હર મહાદેવ !"

કૂચ કદમ ભરો રણુ રંગે ભૂમિ ભારતનાં સંતાન !
જોદ્ધા ! ઝૂકાવો જંગે, શુદ્ધ સિંહણુ સુત સમાનઃ
"હિંમતે મરદા મદદે ખુદાઃ" તક સાધો તતખેવ[1] !
ગજવી હર હર મહાદેવ.

શા રોમ રોમ ભર ભડકા ! પ્હોચ્યે જેની નસ જ્વાળ !
ઉડતા તન વીંધી તણુખા, લોચન ભભુકે અંગાર !
એ આત્મશૌર્યના પૂર પ્રવાહે વહતાં અવશ્યમેવ[2]—
ગજવો હર હર મહાદેવ.

ઉછળે નસ નસમાં તાજુ, વીરશોભા[3] તગ શોણિતઃ
ને શ્વાસોચ્છ્વાસે ગાજ્યું, શુચિ આંત્મિક જેમ પુનિતઃ
એ બગ શોણિતને હાડ માંસ સૌ ખપાવી સીધો ધ્યેય—
ગજવી હર હર મહાદેવ.

ચત ગંજિવની[4] જડીબુટ્ટી, સુંધ્યા પછી શું ભણુકાર ?
બ્રહ્માન્ડ પડે છો તુટી; મનમેરૂ[5] ન પળ ચલનાર !
ઘર[6] ઝીલો ફૂલસમ શૂરા નવ છાજે કાયર ટેવ.
ગજવો હર હર મહાદેવ.

૧, તુરત જ, ૨ જરૂર, ૩ વીરોને શોભાવનાર, ૪ મુડદાને સજીવન કરનાર, ૫ મનરૂપી મેરૂ પર્વત

તમ જ્વલન્ત જીવનજ્યોતિ, હૈયે મર્દાની હીર
એ દૈવી શક્તિયોથી, તોડો જનની-જંજીરઃ
ને કૂખ, કુળ, નરદેહ દીપાવો કાળ હઠાવીનેયઃ

ગજવી હર હર મહાદેવ.

સમરાંગણની શરણાઈ, રગ રગમાં પૂરે શૂર
ધસમસતાં ધાઈ ધાઈ, કો અકલિત[7] અંતર પૂરઃ
સૌ જંગપડી રણરંગ રાખતાં સજો[8] ત્રિવિધ[9] ભવ શ્રેયઃ

ગજવી હર હર મહાદેવ.

વીર ! મરી મૃત્યુ દીપાવો, ફરી જીવાય તો જશ સાથઃ
વીર ! મરી જીવન્ત બનાવો, જીવતાં મુડદાં કંઈ લાખઃ
યદિ ! સ્વર્ગ સંચર્યાં સેનાનીની ન્હાય અમરગણ[10] સેવ !

ગજવો હર હર મહાદે

—કેશવ હ. શેઠ.

---

૭ કળાય નહિ તેવાં, ૮ સાધો, ૯ ત્રણે, ૧૦ દેવલોક.

૨૮. ચલો !

ચલો, શૂરવીર ! ચલો જઇએ, સુભટનો યશમારગ લઇએ. ૧
સુણો, સુતા કેસરી જાગે, કે રણનાં રણશીંગડાં વાગે. ૨
ઉડયા સ્થળ સ્થળ ક્ષત્રીય જાયા, શ્રીકૃષ્ણે વરદ[1] શંખ વાયા. ૩
શૂરોએ શસ્ત્રકવચ લીધાં, કે ભીષ્મે સિંહનાદ કીધા. ૪
ચડયા રણરથે રાય રાણા, મહાભારત વળી મંડાણાં. ૫
અહો ! જગની હાકલ વાગે, જગતના શૂરવીરો જાગે. ૬
ઉભી જો ! લઇને યશમાળા, અમરને[2] દ્વાર અમરબાલા. ૭
ચલો ઝટ, ચલો, વીર બંકા ! અમરમારગ ઘો રણડંકા. ૮

—ન્હાનાલાલ.

૨૯. અમેરિકાનું રાષ્ટ્રગીત.

ઓ મારા પ્રિય દેશ મહાન !
સ્વતંત્રતા કેરા શુભસ્થાન !
પિતૃજનોનું શાન્તિ સદન તું !
યાત્રિજનોનું ગૌરવ ધન તું !
ગાઉં જ્ય મા તારૂં ગીત,
વન વનથી ધ્વનિ ઉઠી પુનીતઃ
ગુંજે સ્વતંત્રતાનાં તાન;
ઓ મારા પ્રિય દેશ મહાન !

---

૧. વર-ઈચ્છા દેનારા, ૨ સ્વર્ગ.

૩૦. ગુજરાતનું ભાવી ગૌરવ.

સુણ, ગરવી ગુજરાત, વાત કંઇ કહું હું કાનમાં;
સમજુ છે તું સુજાત, સમજશે સહજ સાનમાં.
વરતી વસુ[1] સુખ તને, વળી વેપાર વણજનું;
દાન ધર્મે પણ સુખી, દુ:ખ નહિ અધિક કરજનું.

નથી, તેમ તું રહિત અન્ય મોટા સદ્ગુણથી—
પધો નામના હજી, વડિલ આર્યોના પુણ્યથી.
પણ ક્યાં બુદ્ધિ વિશાળ, કવિ–ઋષિ વીર ગયા ક્યાં ?
રણ ગજવે, રંગભૂમિ–સ્વર્ગ એ સ્થિર થયા ક્યાં ?

પાડી દેહ પવિત્ર, ગયા ક્યાં રક્ષક એવા ?
ક્યાં તે સ્વદેશ દાઝ ? પ્રજા રાજાની સેવા ?
મહત પુત્ર ક્યાં ગયા, માત, તુજ ઊંચા કુળના ?—
છોને નિકળ્યા બીજા ઘણાયે ઓછા મુલના.

ક્યાં પ્રાચીન ચાતુર્ય ? અસલતા ક્યાં રે તારી ?—
નૌતમ નરની નાર, જાણ્યું શું વંશ[2] વધારી ?
પુત્ર જણ્યા બહુ પેર, જણ્યા પણ ભોગવિયા નહિ;
સુખ સ્વપ્ને દીઠેલ જાગિ તેં ભોગવિયાં નહિ.

બ્યાસિ લાખ નિજ પ્રજા છતાં વંઝા રંડાણી—
આર્યપુનિ અનુપમા, હિંદ સુંદરિ હિંદવાણી.

1 પૈસાદું, 2 સંતતિની સંખ્યા

બેઠિ પનોતી, હાય ! દુર્દશા આખે દેશે;
જ્યાં જોઉં ત્યાં સ્વાર્થ, ભટકતો ભિન ભિન વેશે

ન મળે શૌર્ય ઉમંગ, આર્ય 'અભિમાન કશું રે;
દેશદાઝ વણુ પડી, પરાધિન પ્રજા પશુ રે,
ત્રણુ સૈકા વહિ ગયા વશ પડી રહી બીજાને;
જતા આવતા સર્વ યવનની આણુ તું માને.

હાય ! કેમ જીવાય, પરાધિન એ સ્થિતિમાં !
છુટી પડે[3] અવતાર, ગુલામી દેખીતીમાં.
મા'રી ! ઉઠ, કર જોડ, ક્ષમા માગી લે વ્હાલી;
કર્તવ્યે પડ બ્હાર, હિંદમાં સહુથી પ્હેલી.

રજપુત વીર જગાડ, શાસ્ત્રકર્તા કર સાચા;
ધનબાળ વિદ્વાન, જ્ઞાન જિજ્ઞાસુ જાચી[4]
દેશ દેશ વગડાવ, શંખ તુજ સ્વાધિનતાનો;
બધે ઐક્યતા ભજવ, પરાજય કરિ ભિનતાનો.

પિટવ દાંડિ પરમાર્થ સ્વાર્થ સંહારી માડી;
સુધરે પુત્ર પરિવાર, પરસ્પર પ્રીતે પાડી.
ઉતરે પનોતી હવાં, વખત આવે છે સારા;
તત્પર થા, ગુજરાત, હક ભોગવવા તારા.

ગઈ ગુજરી જા ભુલી, શોક તેના શા કરવા !
મરતાં ગઈ તું બચી, વળી કાં મુએ મરવા !

---

૩ જેને જય, ૪ જ્ઞાન-ભિક્ષુક,

તજ મિથ્યા કલ્પાંત, હામ હૈડે ધર,-માતા;
કર સજિવન નિજ વતન, શિરઉપર છે સુખદાતા.

[1] પુર્વ જન્મનાં પાપ, નર્મદા જળ શુદ્ધ કરશે;
નવીન જન્મ શૂરવીર થકી એ ખોળો ભરશે.
હું ક્યાં જોવા રહુ, નવીન એ જન્મજ તારો ?
માતા દુઃખ મુઝવણે ગાળિ નાંખ્યો જન્મારો.

હશે; ન મુજ મન દુઃખ વિશેષે એહ વિષેનું;
અર્પિ દઉં સો જન્મ, એવડું, મા, તુજ લ્હેણું.
સો આપું લઇ એક, સહસ્ત્ર આપું એકે;
ગુર્જર દેશ ફરી જોઉં, દીપતો સત્ય વિવેકે.

પણ તે દિન હજિ દૂર, નથી મારા વારામાં—
મોડે વ્હેલે, ભલે, જોગ પડતાં સારામાં.
નમન હાલ, ગુજરાત, માત ! આ સલામ છેલી;
સફળ થજો આશીશ, ભક્ત પુત્રે આપેલી.

મલબારી.

---

[1] સેવા કર.

૩૧. હિંદનું ભવિષ્ય.

માજી હવે ઉજળી થાશે રાત અંધારી આથમી રે લોલ,
વ્હાણુલાં વાશે થાશે પ્રભાત દુખડાં જાશે શમીરે લોલ,
માજી તારા ઘાયલ પુત સપુત સુતેલા જાગશે રે લોલ,
માજી થશે ઝાઝો ઝંપાપાત જાતસુખ ત્યાગશે રે લોલ,

જાગશે દાન દયાના વીર ધીર વીર જાગશે રે લોલ,
જાગશે સાવજ ચિત્તા વાઘ કેસરી ત્રાડશે રે લોલ.
વરસશે સ્વાતિના[1] વરસાદ આકાશથી આવશે રે લોલ,
માજી બે છીપે મોંઘે મૂલ મોતીડાં પાકશે રે લોલ.

જાગશે રામ વિનામાં રામ ગર્વગજન[2] થશે રે લોલ,
જાગશે જાગશે જાદવચંદ્ર[3] અધમ ઉદ્ધરશે રે લોલ.
જાગશે કર્ણાર્જુન થઇ એક ધનુર્વેદ ધારશે રે લોલ,
જાગશે ભીમ અને ભડ ભીષ્મ લીધાં પણ પાળશે રે લોલ.

જાગશે મેવાડી ભડવીર પ્રતાપનાં પણ ઘણાં રે લોલ,
માજી એને યુગયુગના અપવાસ કરશે પારણાં[4] રે લોલ.
જાગશે શિવાજીનાં સેન ધરતી ધ્રુજાવશે રે લોલ,
જીતશે કુડકપટના ખેલ કુડ ત્યાં ધૂળ થશે રે લોલ.
માજી તારી કુખનાં કીર્તિગાન ગૌરવ ગાજશે રે લોલ,
માજી તારાં દૂધમલ પીશે દૂધ દૂધ દીપાવશે રે લોલ.

---

૧ નક્ષત્રનું નામ, ૨ ગર્વથી ગાજવે-
૪ અપવાસ પછીનું ભોજન,

હિંદ મૃદુ હિમાળાના વાય ઉત્તરના વાયા જશે રે લોલ,
માજી જશે રોગ દોગ શોકના થોક શીતળતા શાંતિ થશે રે લોલ.

ઝરશે અમી ઝરણાં વરસાદ ભૂમિ સિંચાવશે રે લોલ,
ત્યારે કલ્પતરૂનો[૫] પાક કણના કળશી થશે રે લોલ.

માજી એવા મોં માંગ્યા વરસાદ કુંદનના[૬] વરસશે રે લોલ,
આવતી સાગરિયાની છોળ રતનચોક[૭] રેલી જશે રે લોલ.

માજી તારો ભાગ્ય-સવિતા ભગ[૮] સિંચતો ચડતો જશે રે લોલ,
પ્રભુના શરદપૂનમના ચંદ્ર સમો મધ્ય સ્થંભી જશે રે લોલ.

માજી તારૂં ભારત બનશે સ્વર્ગ નંદનવન ઝાંખા થશે રે લોલ,
માજી તારો જય જય જયકાર જગત ત્રણ ગાજશે રે લોલ.

—વિહારી.

---

૩૨. હિંદનો ઉષઃકાળ

ઊઠ તું, ઊઠ તું, હિંદ એ પૂર્વમાં;
ભંગના ભંગનો રંગ લાગ્યો,
અરૂણ ઉદય થયો રંગ બદલી ગયો;
ઘોર અંધારનો તોર ભાગ્યો. ટેક. ૧

---

૫ કલ્પવૃક્ષ-મનમાન્યો, ૬ સોનાના, ૭ રત્નોથી ભરેલો ચોક,
૮ પ્રકાશ.

આથી[1] પીળા થઇ રાત તો વહી ગઇ,
ખિન્ન ચકોર ને ચંદ્ર ભારો;
ઉડુ સંતાય છે, ઘુડ ગભરાય છે,
પાણીનાં પોયણાં વિરહ[2] ત્રાસે. ઉઠ તું૦

હંસ જો જાગીયા કામમાં લાગીયા.
જંગ જાપાનમાં જો મચાવે,
પેખ ઉદય ગિરિ દૃષ્ટિ ઉંચી કરી,
સૂર્ય ધીમે, ધીમે આમ આવે.

—નાગેશ્વર જેષ્ઠારામ.

---

૩૩. ગુર્જરી સ્તવન

શીળી રાતમાં રે લોલ, રમીએ સહિયર સૌ સાથમાં રે લોલ.
રમત વાટમાં રે લોલ, ફરીએ સહિયર નીતિ સાથમાં રે લોલ
શીળી રાતમાં રે લોલ, રમીએ સહિયર સૌ સાથમાં રે લોલ.

હર્ષે આંજી આંખડી રેલી મીઠા સૂર;
નૌતમ સ્નેહે ઉજળીએ[1] ઉત્તમ ગુર્જરી નૂર

સખી ! વિશ્વની શી વાડી હિન્દ માવડી રે લોલ !
ભલી હિન્દની રસીક ભૂમિ ગુર્જરી રે લોલ !

---

૧ પૂર્વદિશા, ૨ ચન્દ્રના વિયોગ વિચારથી ૧ ઉજળીએ-ચમકાવીએ

રૂડી ગુર્જરીમાં પ્રૌઢ શોભા પાથરી રે લોલ!
સખી! ગુર્જરી વિલામવાડી આપણી રે લોલ!
શીળા રાતમાં રે-૯

હૃદયતણા પણ હૃદયથી નમીએ સૌ જગરાય;[2]
જન્મ દીધો આ ભૂમિમાં કુદરત જ્યાં છલકાય.

લીણું[3] ગાતી મીઠી નદિયો ત્યાં શી રમે રે લોલ!
પૂરાં ખીલી ઝુકી[4] ખેતરાં ધીરાં હસે રે લોલ!
વિવિધ રમ્ય નવલ વૃક્ષ ફળ ફુલ છે રે લોલ!
સખી! મધુર કણ્ઠી પંખીડાં પણ શાં વસે રે લોલ!
શીળા રાતમાં રે-

મનહર મોદક ભૂમિ આ આપણ એના બાળ,
નિર્મળ નેહ[5] શું નહીં ધરિયે એપર વ્હાલ?

સખી! માત માટે હૃદય શું ના બાળીએ રે લોલ!
સખી! ગુર્જરીનું હીત શું ના ભાળીએ રે લોલ!
સખી! સ્વાર્થ એને કાજ શું ના છાંડીએ[6] રે લોલ!
સખી! સમય આવે પ્રાણુને પણ પાડીએ રે લોલ!
શીળી રાતમાં રે-૦

—વસંત વિનોદી.

---

૨ જગતનો રાજ-પ્રભુ, ૩ સુરીલું, ૪ પાણીના મોજથી ઝુકી,
૫ સ્નેહે, ૬ જતો કરીએ

૩૪. ગરવી ગુજરાત

ગરવી ગુજરાત ! અહા, મુજ જન્મભૂમિ !
વીર માત મીઠી વિરલા નર કૈંકતણી !

મુજ જન્મભૂમિ ? નિત્ય[1] એ પ્રિય શબ્દ ધ્વનિ
મધુરા ભણકાર કરે મુજ ઉર ઘૂમી !

પ્રિય માત ! રીઝું તુજ પાય સદાય ચૂમી:—
તુજ જીવન સાર્થક હું રહું એજ ગણી;

શુભ હિન્દનોં વાડી ! તુમાં અળી વેશ ધણી
મધુરાં ફુલડાં સુંઘતો રહું રે ઝઝુમી !

તુજ સુંદરતા નભમાં[1] બહુ વાદળિયો
ચઢીં આવીં પસાર થતી બહુ વાર દીઠી

પણ તુજ પ્રતાપ પ્રકાશ[2] અખંડ વહ્યો[3],—
તુજ પુણ્ય પ્રભાવજ એ મુજ માત મીઠી !

શાંત[4] એ નભ છાય જામે, તુજ વાડી વિશે,
કંઈ ગાન કરૂં બની પક્ષીજ દિન નિશે[5]

—ખબરદાર

---

૧ સુંદરતારૂપી આકાશમાં ૨ પ્રતાપ રૂપી પ્રકાશ, ૩ વાદળીઓથી ઢંકાયો નહિ ૪ શાંતિ, ૫ દિન રાત.

૩૫. ગુર્જર વીર

અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !
સોહે પ્રાચીન ઓજ[1] અમીર !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

કેસરી હાક અમારી ભયાનક
ગજવે ગહ્વર[2] ગિર !
દુશ્મનના રણરંગી સંગે
ખેલન કાજ અધીર !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

વિન્ધ્યાચળ અમ બાહુ ફેલ્યો
હિન્દ ઝુલાવે ધીર !
આંખલડીમાં અગ્નિ સમાવ્યો,
કેસરરંગ્યા ચીર !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

છોડી આભ[3] જયોન્મત્ત[4] ઘુઘવે
ઘેરાં સાગર નીર !
તેને મસ્તક નર્તન[5] ખેલી
બાંધ્યાં બલ જંજીર[6] !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

---

૧ ઓજસ, ૨ ગુફા, ૩ ગગન-આકાશ, ૪ વિજયથી ઉન્મત્ત, ૫ નૃત્ય, ૬ સાંકળથી

૩૪. ગરવી ગુજરાત

ગરવી ગુજરાત ! અહા, મુજ જન્મભૂમિ !
ધીર માત મીઠી વિરલા નર કૈંકતણી !

મુજ જન્મભૂમિ ! નિત્ય એ પ્રિય શબ્દ ધ્વનિ
મધુરા ભણકાર કરે મુજ ઉર ઘૂમી !

પ્રિય માત ! રહું તુજ પાય સદાય ચૂમી:—
મુજ જીવન સાર્થક હું રહું એજ ગણી;

શુભ હિન્દની વાડી ! તુમાં ભળી વેલ ઘણી
મધુરાં ફુલડાં સુંઘતો રહું રે ઝઝુમી !

તુજ સુંદરતા નભમાં[૧] બહુ વાદળિયો
ચઢી આવી પસાર થતી બહુ વાર દીઠી

પણ તુજ પ્રતાપ પ્રકાશ[૨] અખંડ વહ્યો[૩],—
તુજ પુણ્ય પ્રભાવજ એ મુજ માત મીઠી !

શીત[૪] એ નભ છાય ભલે, તુજ વાડી વિશે,
કંઈ ગાન કરું બની પક્ષીજ દિન નિશે[૫]

—ખબરદાર

---

૧ સુંદરતારૂપી આકાશમાં ૨ પ્રતાપ રૂપી પ્રકાશ,
૩ વાદળીઓથી ઢંકાયો નહિ ૪ શીળી, ૫ દિન રાત.

૩૫. ગુર્જર વીર

અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !
સોહે પ્રાચીન ઓજ[1] અમીર !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

કેસરી હાક અમારી ભયાનક
ગાજવે ગહ્વર[2] ગિર !
દુશ્મનના રણુરંગી સંગે
ખેલન કાજ અધીર !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

વિંધ્યાચળ અમ બાહુ કેરો
હિન્દ ધ્રુજાવે ધીર !
આંખલડીમાં અગ્નિ સમાવ્યો,
કેસરરંગ્યા ચીર !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

છાંટી આભ[3] જયોન્મત્ત[4] ધ્રુઘવે
ઘેરાં સાગર નીર !
તેને મસ્તક નર્તન[5] એવી
બાંધ્યાં બલ જંજીર[6] !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

---

૧ ઓજસ, ૨ ગુફા, ૩ ગગન-આકાશ, ૪ વિજયથી ભાન ભૂલેલા, ૫ નૃત્ય, ૬ સાંકળથી.

કાળે બાણુ કુલીશ બનાવ્યું,
સૂર્યે[7] ઝબોળ્યાં તીર !
વીજલ ધાર ઘનેથી[8] ઉતરી
ભેટે અમ સમશીર !
અમે તો મરવા ગુર્જર વીર !

મૃત્યુના મીજમાન સદાના,
પ્રાણ ઉદાર અમીર !
કાળ[9] તણે કુમકુમ ચાંદલીએ,
અંમૃત યશની લકીર ![10]
અમે તો મરવા ગુર્જર વીર.

—રમણલાલ દેસાઈ.

---

૩૬. વંદન જય ગુજરાત !

ભરતભૂમિની ગુણવંતી લઘુ પુણ્યવતી રસભૂમિ,
સત્યાગ્રહની કર્મભૂમિ તું, ઝઝૂમીએ જહીં ઘૂમી–
જયમાન ગજવંતી માત;
તુજને વંદન જય ગુજરાત !

તેજમાં, ૮ મેઘમાળામાંથી, ૯ મોત-મૃત્યુ ૧૦ રેખ.

રસકસવતી ભરતભૂમિની શ્રેષ્ઠ [૧]સુભગરસપુત્રી,
ગિરિ, ગહ્વર, સરવર, નદી, ઝરણાં, પ્રકૃતિ-પ્રસાદી ધરતી,
ધન ધાન્ય ભરી રૅળિયાત,
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૨.

યદુકુળ-તિલક કૃષ્ણચંદ્રની રાજ્ય-ભૂમિ જયવતી,
ઘોષ ગીતાના સદાય કરતી, કર્મયોગ ગુંજવતી,
જય ગૌરવવતી માત,
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૩.

સિદ્ધરાજ, વન, ભીમદેવ સમ સમરવીરો [૨] પ્રસૂતા, [૩],
વીર કેસરી સમ જય-ત્રાડે [૪] ધરણી જે ધ્રૂજવતા—
કરી વિજય-ધ્વજ ફરકાટ
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૪.

નરસિંહ, મીરા, સરખા રસિયા [૫] સંતનની રસ-જનની,
ધર્મ-ધુરંધર દયાનંદને બ્લાપીની કુંન-ભૂમિ,
વા'તી [૬] રસબંસી દિનરાત,
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૫

જે પ્રેમ-શૌર્યનું રણુરાગ ફૂંકતો નર્મદ જય ગજવે,
સત્ય નિષ્ટ કર્મવીર ગાંધી અવનવ ચેતન પ્રેરે,
જન ઘૂમે કીર્તિધ્વજ સાથ,
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૬.

---

૧ સુભાગી-ખુશનસીબ, ૨ રણસુભટો-જંગ બહાદુરો
૩ જનની-પેદા કરનાર, ૪ વિજયનાદ, ૫ પ્રભુરસિયા, ૬ વાજતી

જુગજુગમા જયટકાર, માત ! તેં કીધા,
તુજ આત્મપ્રકાશ[4] અનેક પ્રજાએ પીધા,
તુજ આશ્રમના આધાર અનાથે લીધા,
તુ તવાઇ નિજ તનથી રે—
સદા તુ તવાઇ નિજ તનથી
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમા અન્ય નથી !
માત હો !

શુ ત્રીશ ક્રોડ અમ જીભ ગાય ગુણ ત્હારા !
ઉર ઉરમા વાગી નટ કરે રણકારા,
અમ સદન સદન પડછંદ[5] ભરે કંઇ ન્યારા !
હે વધાઇ દર્શનથી રે—
માત ! હે વધાઇ દર્શનથી !
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમા અન્ય નથી !
માત હો !

અમ આત્મ આત્મ સન્દેશ લઇ તુજ રમશુ,
તુજ નવચેતનના ભેખ ધરી ઉર ભરશુ,
મુખ ધરી પુણ્યભર નામ જીવનુ મગશુ '
તુ જડાઇ જીવનથી[6] રે—
માત ! તુ જડાઇ જીવનથી !
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમા અન્ય નથી !
માત હો ! ૫

—ખબરદાર.

---

૪ આત્મજ્ઞાનરૂપી અમૃત, ૫ પ્રતિધ્વનિ, ૬ જીવનની સાથે

૩૮. પ્રકાશનાં પગલાં

૧

પ્રભુની મોંઘી, ઓ માતા !
ઓ સુન્દરતાની કુંજ !
તુજ નિર્મળ તે સુખશાતા[1]
વહેશે ક્યારે નવગુંજ[2] ?
તુજ દૈવી પુણ્યપુરાણુ પ્રભાનો[3] કરવો પુનરુદ્ધાર—
ઓ ભારતમાત ! વિચાર !

૨

તુજ પ્રજા બધી આ ઊભી
વરવા[4] નરરજ પ્રભાત,
સહુ મોહ ગયા તમ ડૂબી,
ને વીતી ગઈ છે રાત
આવે પગલાં શુભ નવજીવનના, ઊઠ, જગતને કાજ—
ઓ ભારતમાતા ! ગાજ !

૩

દોરવ અમને સદ્ધર્મે
દોરવ અમને સત્પથ,
નિર્ભયતા ભર અમ કર્મે
ને શૌર્ય અખંડ અનંત.

---

૧ સુખ શાન્તિ દેનાર, ૨ નવું ગુંજન, ૩ પ્રકાશ, ૪ પર
સ્વીકાર થવા

આતે આક્રમ પડે શિરપર પણ હઠિયે ના તલપૂર !—
ઓ ભારત ! બન બહાદુર !

૪

અરધી દુનિયા રહે તાકી
તુજને કરવા સ્વાધીન,[૫]
ખખડાવે શસ્ત્ર તુમાખી
સમજી અમને બળહીન :
ચણ અર્ધ જગતશું બાથ ભરી તુજ કાજે મરશું વીર—
ઓ ભારત ! ધરજે ધીર !

૫

જુગજુગની વીર્યસમૃદ્ધિ,
જુગજુગનું તેજસ સત્ત્વ;
તુજ ઊંડી આત્મનસિદ્ધિ
જે પામી જગનું તત્ત્વ;
તે ફરી સચેતન ફરી જગવશે જયધુન તુજ સંતાન,—
ભારત ! થા બળવાન !

૬

જગ ભલે અસત્યે જીતે,
જગ ભલે અધર્મ[૬] તણાય;
તુજ અંતરતેજ સુરીતે
તું જાળવ એ તમમાંય;

---

૫ પોતાને હસ્તક, ૬ અધર્મમાં.

છે તોલવું દેવાંગણુમાં દાનવ-માનવને યુદ્ધ—
　　　　　　ઓ ભારત ! ર્‌હેજે શુદ્ધ !

૭

તુજ ઉન્નત તીર્થદ્વારે
જગને કરવી મહેમાન:
રેલવવાં નવ-અવતારે
જુગજૂનાં ઉરના ગાન :
સાગર સાગરની લહરીઓશું ઉર ઉર ઉછળો આશ,—
　　　　　　ઓ ભારતમાત ! પ્રકાશ !

૮

ઓ માત ! અમે સહુ ત્હારા,
તુજ કીર્ત્તિ અમારૂં સર્વ ;
રજની[૮] ભરતા[૯] જ્યમ તારા
રાખે રજનીનો ગર્વ :
દે હાક ! અને ખૂણેખૂણેથી ધસશું હારોહાર !—
　　　　　　ઓ ભારતમાત ! પુકાર !

—ખબરદાર.

દેવને દ્વાર—સત્ય અને ધર્મની કસોટીએ, ૮ રાત્રિ ૯ ને
રી નાંખતા.

૩૯. શૌર્યનાં સ્મરણ

[સિંહતણાં સંતાન, તમે હો ! સિંહતણાં સંતાન !
દૂધ તમે જે ધાવ્યા તે તો હતું અમીરસપાનઃ[1]
અરે હો ! હતું શૌર્યરસપાન,
ખરે હો ! કરે મગજ મસ્તાન,
ભલા હો ! ગાજે[2] સિંહ સમાન !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—(ધ્રુવ)

આર્યભૂમિના વીર ! તમે હો ! આર્યભૂમિના વીર !
નથી કાયરા કાયલજવતા, હતા બધા રણધીરઃ
અરે હો ! હતા સુભટ રણધીર;
નસે હો ! નથી નમાલુ નીર,
હવે હો ! મૂકો કોરે શીર !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણાં૦ ૧

ગડગડ ગાજે મેહ, ઉપર હો ! ગડગડ ગાજે મેહ;
હૃદય કેસરીનું ચીરાતાં ઉછળી પાડે દેહ,—
અરે હો ! આભ[3] ઉછાળે દેહ;
કરે હો ! કોણ જ બીજું એહ ?
ભલા હો ! એ જ ટેકની લેહ[4]
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણાં૦ ૨

---

૧ અમૃતપાન, ૨ ગરજે, ૩ ગગનપર્યંત, ૪ તાલાવેલી—ચાહ

નયન નયનમાં ઝાળ ભરે[૫] હો ! વીર બની વિકરાળ:
સિંહમૂછ પકડી શું જાશે ! એ નવ હોય શિયાળ !
    અરે હો ! સિંહ ને હોય શિયાળ,
    હરે હો ! પ્રાણ બની રિપુકાળ[૬]
    ભલા હો ! ભરો ગરજતા ફાળ !
        કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણા૦ ૩

પડે હારમી ચીસ, ઢળે હો ! ત્યા કાયર દશવીશ,
વીર પડે તૂટી જ્યા ત્યા તો રહે કિયે ધડ શીશ ?
    અરે હો ! ઉડે હજારો શીશ,
    ડરે હો ! રણ ના કો હરગીસ,[૭]
    ભલા હો ! સાહ્ય કરે જગદીશ !
        કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણા૦ ૪

ઘેટા દશ લાખ, ભલે હો ! જો ઘેટા દશ લાખ !
વાઘ એક વકર્યો પડશે ત્યા કોણ બચી દે શાખ[૮] ?
    અરે હો ! બચે ન દેવા શાખ,
    મરે હો ! રોળાતા થઇ ખાખ :
    ધરો હો ! વીરતણો અભિલાખ !
        કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણા૦ ૫

હું જ કેસરી એક, વને હો ! હું જ કેસરી એક.
એ અભિમાન અનેરૂ, વીરા ! સકટ હણે અનેક,—

---

૫ અગ્નિભભૂક, ૬ દુશ્મનના પ્રાણના
ભોગે, ૮ અસંખ્ય સંહારની સાક્ષી

અરે હો ! અરિને હણું અનેક,
મરે હો ! કે મારે એકેક[૯] !
ભલા હો ! રાખો ભારત ટેક !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણું૦

કરો જાન કુરબાન, બંધુ હો ! કરો જાન કુરબાન !
સ્વદેશનું કલ્યાણ પ્રથમ કે મૃત[૧૦] કાયાનું ભાન !
અરે હો ! ના કાયાનું ભાન,
ધરે હો ! જે ઉરમાં અભિમાન,
ભલા હો ! એ જ શૂરનું તાન !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણું૦

જય શૂરા સામંત, ધસો હો ! જય શૂરા સામંત !
હિંમતે મરદાં મદદ ખુદા દેઃ ચિંતા ન ધરો ચિત્ત[૧૧] !
અરે હો ! ચિંતા શાની ચિત્ત !
ખરે હો ! [૧૨]તિમિરતણો છે અંત,
ધસો હો ! ગાતા ફાગ વસંત !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણું૦ ૮

—ખબરદાર.

૯ મારે એકને, ૧૦ ક્ષણભંગુર, ૧૧ ચિત્તમાં, ૧૨ અંધકાર.

૪૦. અમ્હે તો ભરત ભૂમિના બાળ

અમ્હે તો ભરત ભૂમિના બાળ,
અમોને કેવલ એ પર વ્હાલ
નિરંતર કેવલ એ પર વ્હાલ.

સ્વર્ગ સમી પરભૂમિ[1] સુન્દર ભલે રસમા રમનાર
અમ અન્તરમાં એને તેજે પળભર નહીં ચમકાર.
અમ્હે તો૦

રંક ભલે રહી માત અમ્હારી તદપિ તે અમ પ્રાણ;
હૈયાગેલ[2] સલૂણા દેતી શીખની ઉન્નત ગાન.
અમ્હે તો૦

અવર ભૂમિની ભૂરકીમાં નહિ ભરત અમે ભૂલનાર;
પરમાતાના લાડ લૂખેરાં તે શું દુઃખ દળનાર.
અમ્હે તો૦

અનેરા[3] વ્રત કંઇ અમ્હે ઉજવીશુ ઝગતા સુર ઝમકાર;
ઉષા સમી બસ ભરત હસાવી જગવીશું જયકાર.
અમ્હે તો૦

—વસંતવિનોદી.

---

૧ પારકી ભૂમિ, . ૨ ગેલમર્યા—હૃદયસ્પર્શી, ૩

૪૧. સ્વદેશની દાઝ

છે શુ કોઇ માનવી જીવનો અચેત[1] એવો,
　　જેને નથી જાગીઆ કદીએ મનમા ભાવો—
જેણે કદી અતરે એહવુ કહ્યુ નથી કે
　　આ મારી ખુદ—મારી આ માતૃભૂમિ છે ?
ભમી ભમી પરભોમ કિનારે પ્રવાસી જ્યારે
　　નિજ પગલા નિજ ભોમ ભણી તે વળતી વાળે
જરા કદી એ ઘેર જતા એ અમુલખ અવસર
　　છે શુ કોઇ એહવો દાઝ્યુ[2] નવ જેનું અતર ?
જો એવો કો હોય, જાવ ને નિરખો ત્હેને
　　કદીય એવા કાજ બિરદ[3] કવિના નહિ ગાજે,
હો મોટા ઇલકાબ, નામ હો મહાન એનુ
　　પરિપૂરણ કામના, ભને હો અઢળક નાણુ
એ ઇલકાબો છતા, છતા સત્તાને પૈસો
　　એ પામર નીચ જન્તુ જગત બધુ [4]નિજમા જેનો.
આ જીવતર માહી તો સુકીર્તિ સઘળી ખોશે
　　પડી મૃત્યુ મુખ, નામ નિશાન સમેત જ જાશે
જે માટીનો હતો તે જ હીણી માટીમા
　　વણ કીર્તિ, વણ શોક, ગવાયા વિના ગીતોમા[5]

—સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ.

---

૧ ચેતન રહિત, ૨ માતૃભૂમિના પ્રેમથી દાઝી ઉઠ્યું. ૩ બરદાવલી, ૪ પોતામા સમાઈ ગયેલુ, ૫ કવિતામા.

૨. સ્વદેશ પ્રીતિ

કપરૂ પણ પાળોરે, સ્વદેશ પ્રીતિ પાળોરે
જે કોઈ એવા ઉગ્ર પ્રતાપી, કરે સંકલ્પ મનારે,
દિન ભરમાં[1] મુજ ભરતનું કરવુ કલ્યાણ આટલુ મારે—
કપરૂં૦
જે કોઇ ટેકી નેકી એવા સુતા પહેલા વિચારે,
આજ શું કીધુ દેશસેવાનુ કાર્ય અલૌકિક ભારે—કપરૂં૦
આપ મદદ વિણ કાંઇ ન સરશે, વિના સ્વબળ નહિ ફળશે,
એક મરણીઓ સોને ભારે, કાયર ક્રોડ રઝળશે—કપરૂં૦
ધર્મ અર્થ મોક્ષ કામ માટે પ્રથમ સુખાશ્રમ જોઇએ;
આધિ વ્યાધિ ઉપાધિ નિવારણ સાત સમાધિએ [2]સોહીએ—
કપરૂં૦
મારી ભૂમિ મારી ભૂમિ–એમ અહંપદ[3] વચનો
ખરી વદી કૃતિ આચરતા શત[4] જો, શો[5] પરતંત્ર ભરત તો ?
કપરૂં૦
ભીમાર્જુન, પૃથુ, કૃષ્ણ, રામની ભૂમિ ભરત શુ વંધ્યા[6] ?
કદી નહિ, હરિ ધાયલ પણ સિંહણ કેસરીજનની[7] અવધા.
કપરૂં૦

—સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ.

---

૧ આખા દિવસમા, ૨ જોઈએ, ૩ અહંભાવ ભર્યાં, ૪ સો માણસ, ૫ શાનો હોય, ૬ વાંઝણી, ૭ શૂરવીરોની, ૮ વંદન વિનાની–ભક્તિ વિનાની.

૪૩. " ભારતનાં યશોગાન "

ગાઓ તે ભારતના યશ ગાન :
ધર્મ, સત્ય ને પ્રેમ પુણ્યભર, દિવ્ય ધરા રસ પાન;
એક ને અભેદ એ રસ પાન
ધન્ય, ધન્ય ભારતનાં સંતાન !
—ગાઓ.

પવિત્રતા, સૌન્દર્ય, જ્ઞાનનો, અવિચળ જે ઉદ્યાન;
ઈન્દ્રનો અવિચળ જે ઉદ્યાન
રૂચ્યાં તેનાં પીણુવાં ફુલ-પાન !
—ગાઓ.

વીર, કવિ, કોવિદ, ઋષિ, મુનિ જ્યાં, સંત, મહંત મહાન;
અમર જ્યાં સંત, મહંત મહાન:
સતત જ્યાં દયા, ક્ષમાનાં દાન !
—ગાઓ.

રક્ષિત રત્નાકર,[૧] ગિરિવરથી, અવર ન એહ સમાન;
દેશ કો અવર ન એહ સમાન:
મનોહર કુદરતનાં જ્યાં સ્થાન !
—ગાઓ.

---

૧ સમુદ્ર

રત્ન રમ્યાં જે જનનીઅંકે, રામ, કૃષ્ણ, હનુમાન;
પૂજ્ય જે રામ, કૃષ્ણ, હનુમાન:
બુદ્ધ, શંકરનાં ગરવાં ગાન !
—ગાઓ—

રત્ન સમી રજ[2] અંગ લગાવે, ભૂતનાથ ભગવાન;[3]
ઓલિયા ભૂતનાથ ભગવાન:
અમારા આળોટે ત્યાં પ્રાણ !
—ગાઓ—

લક્ષ્મણ, અર્જુન, ભીષ્મપિતામહ, બ્રહ્મચારી બળવાન;
પિતામહ બ્રહ્મચારી બળવાન:
ભોમ-પરભોમે જેનાં માન !
—ગાઓ—

બ્રહ્મ તેજ ભર એજ ભૂમિ પર, તન, મન, ધન કુરબાન;
અમારાં તન, મન, ધન કુરબાન:
જનનીનાં જય-હિતમાં મસ્તાન !
—ગાઓ—

—કેશવ હ. શેઠ—

---

૨ ભભૂતિ, ૩ શંકર ભોળાનાથ.

૪૩. " ભારતનાં યશોગાન "

ગાઓ તે ભારતનાં યશ ગાન :
ધર્મ, સત્ય ને પ્રેમ પુણ્યભર, દિવ્ય ધરા રસ ખાણ;
એક ને અભેદ એ રસ ખાણ
ધન્ય, ધન્ય ભારતનાં સંતાન!
—ગાઓ.

પવિત્રતા, સૌન્દર્ય, જ્ઞાનનો, અવિચળ જે ઉદ્યાન;
ઇન્દ્રનો અવિચળ જે ઉદ્યાન:
રૂચ્યાં તેનાં વીણવાં ફુલ-પાન!
—ગાઓ.

વીર, કવિ, કોવિદ, ઋષિ, મુનિ જ્યાં, સંત, મહંત મહાન;
અમર જ્યાં સંત, મહંત મહાન:
સતત જ્યાં દયા, ક્ષમાનાં દાન!
—ગાઓ.

રક્ષિત રત્નાકર,[1] ગિરિવરથી, અવર ન એહ સમાન;
દેશ કો અવર ન એહ સમાન:
મનોહર કુદરતનાં જ્યાં સ્થાન!
—ગાઓ.

---

૧ સમુદ્ર

૪૫. જય જય મા મ્હારી

સ્વર્ગંગગા સેંથો મા ત્હારો,
માનસસર શિરમણિ રૂપાળો,
ભાલ–ત્રિવદિન વિમલ હિમ–હારો,
જય જય મા મ્હારી !

શુભે જાહ્નવી સિન્ધુ કાને,
રેવા મહાનદી કટી સ્થાને,
કાવેરી તોડા હોણે,
જય જય મા મ્હારી !

રામેશ્વર એડીએ ચળકે,
પુરી દ્વારિકા કાશી ઝગકે,
મા તારી વાણીની હળકે,
જય જય મા મ્હારી !

સસરાન પંજાબ એક કર,
પરશુ અરવલ્લી બીજે કર,
તેગ લટકતી સહ્યાદ્રી કટી પર,
જય જય મા મ્હારી !

રામ ગૌતમ તુજ દગ પલકારો,
બુદ્ધ ઉદધિવરનો ધબકારો,
ગુરૂ ગોવિન્દ પ્રતાપ ફૂંફાડો,
જય જય મા મ્હારી !

ભક્તિ-જ્ઞાન-ધુનિ માને વ્હાલી,
એ સ્વર્ગંગા વિશે લે તાળી,
અગણિત માની સન્ત-પ્રણાલી,
જય જય મા મ્હારી !

દિવ્ય ચક્ષુ જ્યારે મા ખોલે,
જ્ઞાન-સમાધિ-પ્રકાશજ ઢોળે,
વ્યાસ પતંજલી શંકર બોલે,
જય જય મા મ્હારી !

શું શું મા તુજ સ્તનુ વખાણું,
યુગ યુગ રાજ રતનની ખાણી,
અશોક અકબર વિજયા રાણી,
જય જય મા મ્હારી !

—બળવંતરાય ક. ઠાકોર.

४६. મહાજનપૂજન

આવો અમારા દેશમાં પૂજન તમારૂં થાય છે,
સર્વસ્વ જેના સ્વાર્થનો રસ દેશમાં વહી જાય છે. આવો.
જેણે ફકીરી આદરી પરમાર્થ જેનો સ્વાર્થ છે,
તે સત્ય વાણી અભયવરદા[1] એકલો પૂજાય છે. આવો.
જેનું હૃદય ધડકી રહ્યું નિજ દેશના ધડકારમાં,
એ પુનિત સુંદર હૃદયવરનું પ્રેમ પૂજન થાય છે. આવો.
જેણે ગણ્યું આ જીવિત સરખું તુચ્છ પરદુઃખ આગળે,
પરમેશ દિવ્ય મનુષ્ય એકજ એજ અહિં પૂજાય છે. આવો.
જેને હજારો દુઃખ દેશની, અર્થે પુષ્પ સમાન તે,
એ પુષ્પના ભરગુચ્છની મૃદુમાળમાં મ્હેંકાય છે. આવો.
તે વીર ધીર. મહન્ત પ્રેમી આવજો અમ મંદિરે,
જ્યાં હિંદના દાદાતણું છે આદર્યું પૂજન અમે. આવો.
કુંકુમ ભર્યે પગલે પધારી આંગણું પાવન કરી,
અમ ગરીબજનના હૃદયને અભરે[2] ભરો અમીધારથી. આવો.

—મગનભાઇ પટેલ.

---

१ અભયવર દેનાર, २ ટોચોટોચ.

ભક્તિ-જ્ઞાન-ધુનિ માને વ્હાલી,
એ સ્વરૂપ વિશે લે તાળી,
અગણિત માની સન્ત-પ્રણાલી,
જય જય મા મ્હારી !

દિવ્ય ચક્ષુ જ્યારે મા ખોલે,
જ્ઞાન-સમાધિ-પ્રકાશજ ઢોળે,
વ્યાસ પતંજલી શંકર બોલે,
જય જય મા મ્હારી !

શું શું મા તુજ સંતનું વખાણું,
યુગ યુગ રાજ રતનની ખાણું,
અશોક અકબર વિજયા રાણું,
જય જય મા મ્હારી !

—બળવંતરાય ક. ઠાકોર.

૪૬. મહજનપૂજન

આવો અમારા દેશમા પૂજન તમારૂં થાય છે,
સર્વસ્વ જેના સ્વાર્થનો રસ દેશમાં વહી જાય છે. આવો.
જેણે ફકીરી આદરી પરમાર્થ જેનો સ્વાર્થ છે,
તે સત્ય વાણી અભયવરદા[1] એકયો પૂજાય છે. આવો.
જેનું હૃદય ધડકી રહ્યું નિજ દેશના ધડકારમા,
એ પુનિત સુંદર હૃદયવગનું પ્રેમ પૂજન થાય છે આવો.
જેણે ગણ્યુ આ જીવિત સઘળુ તુચ્છ પરદુ ખ આગળે,
પરમેશ દિવ્ય મનુષ્ય એકજ એજ અહિ પૂજાય છે આવો.
જેને હજારો દુ ખ દેશની, અર્ઘ પુષ્પ સમાન તે,
એ પુષ્પના ભરગુચ્છની મૃદુમાળમા મ્હે મય છે આવો.
તે વીર ધીર મહન્ત પ્રેમી આવજો અમ મદિરે,
જ્યાં હિંદના દાદાતણું છે આર્દ્યુ પૂજન અમે. આવો.
કુંકુમ ભર્યે પગને પધારી આગણું પાવન કરી,
અમ ગરીમજનના હૃદયને અભરે[2] ભરો અમીધારથી. આવો.

—મગનભાઇ પટેલ.

---

૧ અભયવર દેનાર, ૨ ઠોચોઠોચ.

४७. ए जोगीराज.—

(१)

जोया जगत् घूमि एक जोगीराजने,
खुल्ला निज भारतने चोक: अलबेलडी !
जोया जगत् घूमी एक जोगीराजने

जनमीए दीध एवा एक जोगीराजने,
जगव्या जेणे चौद लोक अलबेलडी !
जोया जगत् घूमी एक जोगीराजने.

करणे सहया'ता साचा एक जोगीराजने,
मुखडे जेने ब्रह्म बोल अलबेलडी !
जोया जगत् घूमी एक जोगीराजने

हृदये पूजया'ता पूज्य एक जोगीराजने,
तपता त्रिखंड रवि तोल अलबेलडी !
जोया जगत् घूमी एक जोगीराजने.

जाण्या'ता ज्वी जीवन एक जोगीराजने,
भर्या अमृते जेना उर. अलबेलडी !
जोया जगत् घूमी एक जोगीराजने.

निरख्या ए परख्या मुज देश जोगीराजने,
नयणे जेने वीज—नूर[१] : अलबेलडी !
जोया जगत् घूमी एक जोगीराजने.

---

१ विजळीनो चमकार.

(૨)

ીઠા સખી ! મીઠા એવા એક જોગીરાજને,
શુદ્ધ શો વિશુદ્ધ દયા—રે'મ અલબેલડી.
જોયા જગત ઘૂમી એક જોગીરાજને.

જાણ્યા મન માન્યા તપસિદ્ધ જોગીરાજને,
જીવને જેને કૃષ્ણ—પ્રેમ : અલબેલડી !
જોયા જગત ઘૂમી એક જોગીરાજને.

રસના અખંડ રટે એક જોગીરાજને,
નીતિમાં રામના નિવાસ· અલબેલડી !
જોયા જગત ઘૂમી એક જોગીરાજને.

શ્વાસે વસાવ્યા રૂડા એક જોગીરાજને,
ઝીલ્યા જનકશા સંન્યાસ. અલબેલડી !
જોયા જગત ઘૂમી એક જોગીરાજને.

જીવને જડેલ સખી ! એક જોગીરાજને,
બ્રહ્મચર્યે ભીષ્મ ભડવીર : અલબેલડી !
જોયા જગત ઘૂમી એક જોગીરાજને.

મર્ત્યપુરીના[૨] અમર એક જોગીરાજ એ,
સત્યે હરિશ્ચન્દ્ર વીર· અલબેલડી !
જોયા જગત ઘૂમી એક જોગીરાજને.

---

૨ પૃથ્વી.

(૩)

રહે ગરેલ દેવ એક જોગીરાજ એ,
ચારિતે સુવર્ણ શા વિશુદ્ધ : અલબેલડી !
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને

ધેનુશા[૨] ધર્મી—નમ્ર એક જોગીરાજ એ,
ચોયે સિંહણ પીધ દૂધ : અલબેલડી !
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

શાને પૂજીશુ સખી ! જન્મ જોગીરાજને,
ચોળ્યાં કુંકુમ કનક થાળ : અલબેલડી !
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

શાને વધાવશુ એ વિશ્વ જોગીરાજને,
ગૂંથી નભ તારકની માળ : અલબેલડી !
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

જોગી કયમ રીઝે નર્યાં બૂધણુના સાજને ?
જોગીને જોઇએ જીવન-ભોગઃ અલબેલડી !
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

જોયા બ્રહ્માન્ડ ઘૂમી એક જોગીરાજને,
ખુલ્લા મનુ મન્દિરને ચોક અલબેલડી !
મુક્તિને પન્થ મળ્યા ધન્ય ગાંધીરાજ એ,
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને

૪૮. ગાંધીનું ગુજરાત

ગાંધીનુ ગુજરાત, ગણાયે,
ગાંધીનું ગુજરાત !
ગુર્જર દેશે વિરલ મૂર્તિ એ વિમલ સરલ સાક્ષાત,
દર્શનથી કંઇ ચેતન પ્રકટે જોતાં એની જમાત;
જેમા સાચા સાધુઓ ભ્રાત.
ગાંધીનુ ગુજરાત.

સાબરમતીના સુન્દર તટપર પ્રકટ્યુ નૂતન પ્રભાત,
મોહન તુજ સત્યાગ્રહ બંસી સુર સુણી સહુ જાત,
કરે મીઠી ઐક્યની વાત.
ગાંધીનુ ગુજરાત.

દેશ ભક્તિ ને રાજ્ય ભક્તિની સાચે સાચી વાત,
નિર્ભયતા ને સત્ય વચનની શિક્ષા દઇ રહે તાત,
બનાવ્યુ નવુ ગુજરાત,
ગાંધીનું ગુજરાત.

—ગોકુળદાસ રાયચુરા.

૪૯. એ કોણ ?

એ કોણ છે જે જાગ્યો ?
જહેણે સહુને જગાડ્યાં !
એ કોણ છે જે છૂટ્યો ?
જહેણે સહુને છોડાવ્યાં !
જે તરી શકે તે તારે,
જે જીવી શકે તે જીવાડે;
એ કોણ છે જે એવો ?
જહેણે સહુને જીવાડ્યાં !
જે હસી શકે તે હસાવે,
જે નમી શકે તે નમાવે;
એ કોણ છે જે એવો ?
જહેણે સહુને નમાડ્યાં !
જે સાધી શકે તે સધાવે,
જે જીતી શકે તે જીતાડે;
એ કોણ છે જે એવો ?
જહેણે સહુને જીતાડ્યાં !
એ કોણ છે જે જાગ્યો ?
જહેણે સહુને જગાડ્યાં !

—ગોકુળદાસ રાયચુરા.

૫૦. મનમોહન બલિહાર ગાંધીજી !

મનમોહન બલિહાર ગાંધીજી !
સૂર સૈન્ય[1] સરદાર ગાંધીજી !
નૂતન યુગ ઘડનાર ગાંધીજી !
દૈવી તેજ ચમકાર ગાંધીજી !

ગુર્જરી કુંજે ગાજે ગાંધી !
નંદનવન વન વાજે[2] ગાંધી !
રાજ બને વિણુ તાજે ગાંધી !
દિલ દિલ સર્વ નવાજે ગાંધી !

જગત માત્રનું નૂર ગાંધીજી !
જ્ઞાનામૃતનું પૂર ગાંધીજી !
ભારતખંડી સૂર ગાંધીજી !
દિલ દરિયે ભરપૂર ગાંધીજી !

ગાય ગોપ ગોપાલક ગાંધી !
સત્યાગ્રહ ચલાવક ગાંધી !
હિંદ જનોના તારક[3] ગાંધી !
જગત સર્વ ઉદ્ધારક ગાંધી !

---

૧ દેવગણ, ૨ વેણુ વાદ્ય-મધુરી મોરલી બજાવે, ૩ તારનાર,

ખાદી પ્રભુતા તોલ ગાંધીજી !
આભૂષણ અણમોલ ગાંધીજી !
કુંજ કુંજ કલ્લોલ ગાંધીજી !
ગૂઢ ચેતના બોલ ગાંધીજી !

જ્ઞાન માર્ગમા બ્રાહ્મણ ગાંધી !
રણ શૂરવીર રણાંગણ ગાંધી !
વૈશ્ય કુળનું ભૂષણ ગાંધી !
શોભાવે સેવકગણ ગાંધી !

સાધુ જીવન સુહાણું ગાંધીજી !
સત્ય વચનની ખાણ ગાંધીજી !
રાષ્ટ્ર પ્રકાશે ભાણ ગાંધીજી !
ભારત જીવન પ્રાણ ગાંધીજી !
મનમોહન બલિહાર ગાંધીજી !

—ગોકુળદાસ રાયચુરા.

૫૧. સાભ્રમતી

મહદ્ ગુજરાતની ગંગા નદિ તું સાભ્રમતી !
પતિતપાવની ગંગા નદિ તું પૂણ્યવતી !—મહદ્.

ભારતનો ભાણુ[1] ઉગ્યો કાંઠે ત્હારે ભાગ્યવતી !
પ્રજાની પ્રેરણાની મહા નદિ તું સાભ્રમતી !—મહદ્.

રાષ્ટ્ર ચેતનાની બંસી સૂરે સૂરવતી !
જગાડે ભારતીય સમાજને તું સાભ્રમતી !—મહદ્.

ફકીર ઉલ્મા ને સાધુ સર્વ જોગી જતી !
સહુ તુજ પાન કરે પૂણ્યભાવે સાભ્રમતી !—મહદ્.

મથુરાં મક્કાના યાત્રી સહુ માનવતી !
ભવિષ્યે આવશે જરૂર જ્યાં તું સાભ્રમતી !—મહદ્.

નવો ઇતિહાસ ગાજે આરે ત્હારે આશાવતી !
પ્રભુ પયગામ આપે જગતને તું સાભ્રમતી !—મહદ્.

ખંડે ખંડ પ્રજા સર્વ નમે ભાવવતી !
પુકારે સર્વ શબ્દ એક ધન્ય સાભ્રમતી !—મહદ્.

—ગોકુળદાસ રાયચુરા.

૫૨. ધન્ય ભૂમિ

ધન્ય ભૂમિ ગુજરાત માત તુજ ભાગ્યલેખ કંઇ ભવ્ય દિસે,
સહુ સાધુનો સાચો સાધુ[1] સાભ્રમતી જલતીર વસે–ધન્ય ભૂમિ

રસકસ ત્હારો ફરી બતાવા દેવલોક અહિં આવ્યો છે,
ધર્મ કર્મને સતેજ કરવા ભારતદેશ જગાવ્યો છે–ધન્ય ભૂમિ.

દિવ્ય તેજ એ દિવ્ય ફકીરી દેશ પ્રેમ પ્રકટાવે છે,
પયગમ્બરીએ પ્રભા અનેરી દીલ જ્યોત જગાવે છે–ધન્ય ભૂમિ

ધન્ય ભાગ્ય એ કુંજે ગુર્જરી ધન્ય ભાગ્ય એ નંદનવન,
ધન્યભાગ્ય સાચાષ્ટ્ર સુજનતા જ્યાં પ્રકટે પ્રભુતાનાંજન–ધન્ય૦

મોહન ત્હારૂં નામ મીઠડું રગ રગ ચેતન લાવે છે,
સેવાના હો સન્ત ગાંધીજી દર્શનથી મન ભાવે છે–ધન્ય ભૂમિ.

કાશી કે મથુરાંથી આજે રાજનગર[2] કંઇ ઓર દિસે,
સાભ્રમતી જલ લોટી ઘોડી[3] ગંગા યમુના આવી વસે–ધન્ય ભૂમિ.

અભિનંદન એ રાજનગરને અભિનંદન એ સરિતા તીર,
પ્રજાવર્ગને છે અભિનંદન જ્યાં રમતા પયગમ્બર વીર–ધન્ય ભૂમિ

—ગોકુળદાસ રાયચુરા.

---

૧ મહાત્મા ગાંધીજી, ૨ અમદાવાદ, ૩ શ્રી એલિસ
બ્રીજ.

૫૩. ગુર્જરી-વિજય

જાગિયે દેશજન ! ઝીલિયે નવજીવન
ચેતિયે ચતુરમન ! લક્ષ ગાજે.

એક પ્રભુને શરણ અભયને પરિશીલન[1]
સત્યને આચરણ શાંતિ રાજે.

જ્ઞાન સેવન મતત યજ્ઞ, તપ, દાન, વ્રત,
સર્વ કાળે સુખદ એજ આજે.

પ્રભુ મતિ જગગતિ વીર ભારત કૃતિ
ગુર્જરી સંસ્કૃતિ વિજય ગાજે.

ગુર્જર સુરાષ્ટ્ર જય ! અમર ચેતન હૃદય !
સિદ્ધ સ્થિતિ સ્થળસમય યોગ રાચે !

જન્મભૂમિ ગર્વબલ બન્ધુભાવે સફલ
લલિત પ્રગતિ સરલ વિશ્વ નાચે.

—લલિત.

---

[1] સ્વાધ્યાય.

પંજાબ અને પરદેશી

૧

આંખ ઉઘાડો, ઉંઘ ઉડાડો, નિજ ભગિની જો નિરખો વ્હાલાં;
તન પર પરદેશી પહેર્યાં તે ભાંડુ તણાં શબની માળા;
પરદેશી પહેરી માતાના પુત્ર થઇ કર્યાં પ્રાણુ ચૂસો,
નમીએ માને વદતા માની છાતી પરે કેમ પગ મૂકો.

—આંખ

૨

પરદેશી પહેરી પહેરીને દુષ્ટ દુઃશાસન સંગ મળી,
નિજ માત ચીર હરવા કરતાં ઝટ માટીમાં જાઓ મળી.
જે પરદેશી પંશુ સત્તાએ નર હર્યું ઇસ્લામ તણું,
અત્યાચાર કરી અનહદ અપમાન કર્યું પંજાબ તણું.

—આંખ

૩

જગ માતા ના જણતાની ભર વસ્તીમાં લાજ લૂંટી,
પ્રાણુ હર્યાં નિષ્પાપ પ્રજાના જ્યાં સુધી બંદુક ફૂટી;
પેટે ચલાવી નાક ઘસાવી જેને દેશ સ્વમાન હર્યું
જે વર્ણવતાં જીભા લાજે એવું એવું પાપ કર્યું.

—આંખ

૪

વિણ અપરાધે દીન જનોની કોમળ પીઠ ઉઘાડી કરી,
નિર્દય હાથે ચાબૂક ચાંપ્યા પથ્થર ઉર પણ જાય ગળી;

ભર ઉન્હાળે નવયુવકના ખુલ્લા મસ્તક પાય મૂકી,
સોળ સોળ માઇલની મંજલ કરાવી એ તે કયમ જવાય ચૂકી.
—આંખ

૫

ામ ભૂમિની વૃદ્ધ માતા પર જે ખરવર થૂંકયા ભૂંકયા,
ાવાને પણ ઓથ દઇને સતી ભારતને શિર મૂકયા;
જેણે જાહેર હિન્દુ મુસલમિન કેરી ઐકય ફજેતી કરી,
ભાંડુ ભાંડુમાં ભેદ પડાવા ભૂલવણીથી ભૂમિ ભરી.
—આંખ.

૬

મીઠું મીઠું કહી હિન્દજનોના બત્રીસા દીધા રણુનેં,
અંતે બેડી ખમણી સાધી ટુકડો નાંખી આપણુને;
એનાં કપડાં પહેરી હજુ કયાં એ સત્તાને દૃધ ધરો,
તોડો એ પરતંત્ર દશાને નહિતર જીવતું ઝેર કરો.
—આંખ.

૭

કેમ ગળે ઉતરે છે હજુયે ઝેરી ગ્રામોની ગોળી,
પય બદલે આપણુને માથે કયાં પાયુ ન વિષ ઘોળી;
પરદેશી કાપડના કેફે આપણુને ગાખી મુતા,
[illegible] ભરીને લોહી પીધું ને ઉપરથી માર્યા જુતા.
—આંખ.

૮

નાડ વિંગે મખકાર હજુ છે નવચેતન થઇને જાગો,
— [illegible] જડયો છે ઝાંખા [illegible] જડતા ત્યાગો.
—આંખ.

—[illegible]

૫૫. પંજાબના અત્યાચારો

પંજાબના ઇતિહાસને દઇ કાન સુણજો હે વીર,
એ દુઃખથી છાતી ચીરાશે ફાટશે વ્હાલી ધરા. પંજાબ.

ફાટી જશે પથ્થર અને વળી વૃક્ષ તુટશે મૂળથી,
રોશે જગતના માનવી પંજાબના દુઃખ સૂણથી. પંજાબ.

પંજાબના પ્રેમી પનોતા પૂત કેસરી રંગમાં,
બ્રીટીશની જીત માટે જાનોને કપાવી જંગમાં. પંજાબ.

રીક્રુટને વળી લોનની વાતો દબાવી જોરથી,
લોકો દબાવ્યા બોલતા અધિકારીઓએ તોરથી. પંજાબ.

અવતાર માને લોક જેને હિંદીઓ પૂજા કરે,
જે માટ ગરદન હિંદીઓ સૌ પ્રેમથી આગળ ધરે. પંજાબ.

જેની ભૂમિ સેવા વિશે કીર્તિ ઉડી રહી આભમાં,
તે વીર ટિળક ગાંધીને બંધી કરી પંજાબમાં. પંજાબ.

શું મનાવા માટ કીધો જુલમ કહું શું તે વિષે,
થોડી મુખે કહું લોકની પિસાત પાપે ચોળીસે. પંજાબ.

માર્ટ[1] પાયાની નીચે પંજા દબાવ્યા જોરમાં,
કંઇ આડને માટે ચડાવ્યા જુલમ કીધો તોરમાં. પંજાબ.

મીલ્કત દેખી સોલ્જરો નામા થતા શરમ નહીં,
ક્રોધ[2] કરી કંઇ પાપીએ ઝાડે કર્યો ઝુલમ નહીં. પંજાબ.

---

૧ પાટલાનું ૨ ક્રોધમાં

કમો કર્યો કાળાં કસાઇ દૈવને દિલમાં ધરી,
હાથમા બોસ્યા ખીલા દીવા[3] કર્યા ઉભા કરી. પંજાબ.

ટોપડી ચૂનો મુખે સાધુ તણે શિક્ષા કરી,
ઉભા કર્યા કઇ ધૂપમાં[4] આ જુલમ જોશે શ્રીહરી. પંજાબ.

કર્મો થયાં કુડા બહુ છાજે નહિ આ કાળને,
હદપાર કાઢ્યા માનીતા તે કીચલુ સત્યપાલને. પંજાબ.

હરકીશન દુનીચંદ જેવા બહુ રથી ને મહારથી,
તે ચૌધરી રામ કેસરી કેદી કીધા અધિકારથી. પંજાબ.

પેટે ચલાવ્યા લોકને દંડો ચલાવ્યો ત્યાં બહુ,
કહેતાં હૃદય કંપે ઘણું જીભ્હા ગળે હું શું કહું. પંજાબ

નાકે લીસોટા ખેચવ્યા ભૂમિપરે લોકો થકી,
અધિકારીઓના જુલમનો તો જવાબ લેશે એ[5] નકી. પંજાબ.

માન મરજી વિણુ સલામો લોક પાસેથી લીધી,
મારી ઉપરથી ચાબખો ને બોલીની[6] બધી કીધી, પંજાબ.

હાથ પગ બાંધ્યા જનોના સ્થંભ કે કંઇ સાથમાં,
ફુંસા દીધા કંઇ લોકને અંગાર[7] આપ્યા હાથમાં. પંજાબ.

નાગા કરીને કંઇકની ચેષ્ટા[8] કરી છે બહુ બુરી,
કહેતાં કંપાવે કાળજુ છાતી મહીં વાગે છુરી. પંજાબ.

---

૩ નરખ ૪ તાપમાં ૫ શ્રીહરિ. ૬ હરાજી. ૭ [illegible]
અંગારા, ૮ વસે

કેંઇક હિંદીની ગુદામાં[૯] વાંસના ઠોક્યા ખુંટા,
આ જુલ્મના કરનાર તો જુવો ફરે છે એ છુટા. પંજાબ
મસ્જીદના ઇમામનું અપમાન ખેંચી દાઢીને,
નિજ પુત્રનુ આ દુઃખ કેવુ કારમુ છે માડીને પંજાબ
ઇમામમાથી કંઇકને ઉભા કર્યા પેંગીપરે,[૧૦]
બહુ દુર રાખી પેંગી જેથી ટાગ વચ્ચેથી ચીરે. પંજાબ
નિઃશસ્ત્રને નિર્દોષપર ગોળી ચલાવી ડાયરે
કતલ કર્યા હિન્દી હજારો હાય ભારત હાયરે. પંજાબ
જલીઆનવાળા બાગ આજે કાશી ને મક્કા થયું,
તે જુલ્મીઓના જુલ્મથી અગ્રેજનુ પાણી ગયુ. પંજાબ
જે માતના પુત્રે કરી સકટ સમે સેવા ખરી,
તે હિન્દમાના જીગરમાં ખોસી અરે જુલ્મી છુરી પંજાબ
કહેતા હતા જુ'મી ઘણા રાજ્યો મુગલ પેશ્વાતણા,
પંજાબના ઇતિહાસમા શું જુલ્મની રાખી મણા પંજાબ

—વામન મુકાદમ.

---

૯ મળસ્થાન, ૧૦ એ પેંગી પર

૫૬. રૂડો મારો રેંટીયો

રૂડો મારો રેંટીયો, એતો રણુજણુ રણુજણુ થાય. રૂડો મારો.

એનાં બત્રીશ લક્ષણો, એના ગુણ સુરજન ગાય;
જગત હસ્ત કલાતણાં, રે જ્યાં દશ્ય અનેરાં થાય. રૂડો મારો.

પ્રથમ પ્રભૂ જગદીશ છે, બીજો પ્રભૂ ખેડુત;
ત્રીજો મારો રેંટીયોરે, જેને હાથ જગત સુત.[1] રૂડો મારો.

એને સુતર તાંતણે, બાંધ્યા રવી ને સોમ;[2]
એ વિભૂના વાદ્ય માંરે, ઉઠે નિત્ય અનાહત ઓમ. રૂડો મારો.

પૃથ્વીની કારીગીરીનું, એ પ્રથમ એંધાણ;
એ જીવન ધનવંતરીરે,[4] એને હાથ હજારોના પ્રાણ. રૂડો મારો.

—હંસ.

---

૧ સુતર, ૨ સૂર્ય-ચન્દ્ર, ૩, ઓમ બજવાનું યંત્ર. ૪ દેવલોકનો વૈદ.

૫૭ રૂડો રંગીલો રેટીયો

રૂડો રંગીલો મારો રેંટીયોરે બેન,
જાણે નાનીશી નાજુક મીન જો,
ગાતી પ્રભુજીના પારણારે બેન,
કાંતુ પરોવી દીન જો   રૂડો રંગીલો

બાઈરે સુતારીએ[૧] ઘડી દીધોરે બેન,
એનો એ મોટો ઉપકાર જો,
જુવાનીને એ જાગવેરે બેન,
વૃદ્ધાવસ્થાનો આધાર જો   રૂડો રંગીલો

કાંતુ ઝીણુ ને ભરૂં કોકડારે બેન,
થાય સફળ નવરાશ જો
દેવે દીધોરે દી કાઢણોરે[૨] બેન,
આવે હૈયામા હાસ જો   રૂડો રંગીલો

રંકને આપે રોટલોરે બેન,
ઢાંકે ઉઘાડા અંગ જો,
શ્રીમતને પરમાર્થ શીખવેરે બેન,
વળી વધારે ઉમંગ જો   રૂડો રંગીલો

આંખને એ અતિ કેળવેરે બેન,
હાથ બને હોશિયાર જો,

---

૧ સૂતરે. ૨ દિવસ ખૂટાડનાર.

વિધવાને એ ધન વીરડોરે[૩] બેન,
સધવાને સ્વર્ગ નીસાર[૪] જો. રૂડો રંગીલો.

બુદ્ધને બહુ ઝીણી કરેરે બેન,
શમ દમ શીખવનાર જો;
એવો મધુર સુર ઉચ્ચરેરે બેન,
જાણે જગપતિનો જણકાર[૫] જો. રૂડો રંગીલો.

દેશ તણોરે એ દીવડોરે બેન,
ઘર તણો શણગાર જો;
સતયુગનું સંભારણુંરે બેન,
પુણ્ય પુરાણું હથીઆર જો. રૂડો રંગીલો.

જેની દીવેટ દેવ દીનડેરે બેન,
એના કરી પટકુળ[૬] જો;
પ્હેલાં પ્હેરાવું મારા દેવનેરે બેન,
વરસાવે આશીષ ફુલજો. રૂડો રંગીલો.

ઇશ્વર અમારા રેંટીયારે બેન,
મંડાવજો ઘેર ઘેર જો;
મોહન[૭] મનથી નહિ મુકેરે બેન,
નાગા ઉઘાડાની મ્હેર[૮] જો. રૂડો રંગીલો.

—હંસ.

૩ નદી કિનારે રેતમાં ખોદેલું પાણીનું ખામોચીયું, ૪ નિસ. ? ૫ મધુરું સુરીલું ગાન, ૬ વાઘા, ૭ કાપુ અને મોહ ... ૮ દયા.

૫૮. રેંટીયો

ભજનઃ

સ્વતંત્રતાની સિદ્ધિરે, સ્વદેશ કેરી ઋદ્ધિરેઃ
વહાલો મારો રેંટીયો હોજી.

જેના ગુંજનમાં રામ કેરાં નામઃ
જીવન કેરી શક્તિરે, જન્મભૂમિની ભક્તિરે;
એતો એકજ રેંટીયો હોજી.

શ્રદ્ધા ને એકાગ્રતા, સંયમશક્તિ વિશેષ;
ધૈર્ય, ચિવટને શાન્તિના, આપે જે ગુણ બેશ.
જડને ચેતન કરતોરેઃ
વહાલો મારો રેંટીયો હોજી–સ્વતંત્રતાની

પરદેશી પરતંત્રતા, તોડે પળની માંહ્ય;
દે આર્થિક સ્વતંત્રતા, શીળી સુખની છાંય.
નિર્ધનીઆંનો બેલીરેઃ
એતો એકજ રેંટીયો હોજી–સ્વતંત્રતાની

સુદર્શન ચક્કર સમું, સર્વ શક્તિનું પુર,
જેમાં ગૂઢ રીતે ભર્યું, સો સુરજનું નૂર.
એવો પ્રૌઢ પ્રતાપીરેઃ
વહાલો મારો રેંટીયો હોજી—સ્વતંત્રતાની૦

સ્ત્રીજન કેરા શિયળની, રક્ષાનો કરનાર;
યોદ્ધાને અવકાશમા, છે શાન્ત દેનાર.
એવો અમાપ ગુણિયલરેઃ
એતો એકજ રેંટીયો હોજી.

સ્વતંત્રતાની સિદ્ધિરે, સ્વદેશ કેરી સિદ્ધિરે;
વહાલો મારો રેંટીયો હોજી.

—સીતારામ શર્મા.

૫૯. ચક્ર સુદર્શન

ચાક ચડાવો ચક્ર સુદર્શન
ભુખ્યાનું ભોજન,
ગરીબોનું જીવન —ચાક.

બ્રહ્મા શંકર વિષ્ણુનું, તેમાં છે સ્થાપન,
ખાદીની ઉત્પત્તિને, દુશ્મન નિષૂદન,[1]
પ્રજાનું પોષણ,
વસુધાનું રક્ષણ —ચાક

મુક્તિ થાશે દેશની, સ્વરાજ્યનું દર્શન,
નર–નારી હેતે મળી, કરો ચક્ર પૂજન,
ગુલામી છેદન,
સ્વતંત્રતા સાધન —ચાક

—પ્રતાપ

---

૧ દુશ્મનનો નાશ કરનાર

૬૦. આરતી

જય જય માતૃભૂમિ, મા જય જય માતૃભૂમિ,
ગુણ તારા નિત્ય ગાઇ, નમીએ ચરણ ચૂમિ.
જય જય માતૃભૂમિ.

તુજ કિરીટ[1] સ્વરૂપ, નંદનવન રાજે–મા નંદન૦
ભાલ પ્રદેશે તારા, શીખ પ્રજા છાજે.
જય જય માતૃભૂમિ.

ક્ષત્રિય વીરનો વાસ, ઉભરે ઉર ક્ષેત્રે[2]–મા ઉભરે૦
સદૈવ તારે કાજે, પડતા રણક્ષેત્રે.
જય જય માતૃભૂમિ

તુજ કેશાવલિ રૂપ, હીમગિરિ શોભે–મા હીમગિરિ૦
વિશ્વે અતિ વખણાઇ, જગના મન લોભે
જય જય માતૃભૂમિ.

બંગ અને ગુજરાત, બેલડીએ તપતાં–મા બેલડીએ૦
સાહિત્યે, વિદ્યાને, સહુ પહેલાં ધપતાં.
જય જય માતૃભૂમિ.

સિંધ, કચ્છ, સૌરાષ્ટ્ર, સત્વ રૂપ તારાં–મા સત્વ૦
ઉદ્યોગે, વ્યાપારે, સૌન્દર્યે સારાં.
— — જય જય માતૃભૂમિ.

---

૧ તાજ, ૨ રાજપૂતાના

૫૯. ચક્ર સુદર્શન

ચાક ચઢાવો ચક્ર સુદર્શન.
ભુખ્યાંનું ભોજન,
ગરીબોનું જીવન.—ચાક.

બ્રહ્મા શંકર વિષ્ણુનું, તેમાં છે સ્થાપન,
ખાદીની ઉત્પત્તિને, દુશ્મન નિષૂદન,[1]
પ્રજાનું પોષણ,
વસુધાનું રક્ષણ—ચાક.

મુક્તિ થાશે દેશની, સ્વરાજ્યનું દર્શન,
નર–નારી હેતે મળી, કરો ચક્ર પૂજન,
ગુલામી છેદન,
સ્વતંત્રતા સાધન.—ચાક.

—પ્રતાપ

---

[1] દુશ્મનનો નાશ કરનાર.

૬૦. આરતી

જય જય માતૃભૂમિ, મા જય જય માતૃભૂમિ;
ગુણ તારા નિત્ય ગાઇ, નમીએ ચરણ ચૂમિ.
જય જય માતૃભૂમિ.

તુજ કિરીટ[1] સ્વરૂપ, નંદનવન રાજે—મા નંદન૦
ભાલ પ્રદેશે તારા, શોભ પ્રજા છાજે.
જય જય માતૃભૂમિ.

ક્ષત્રિય વીરનો વાસ, ઉભરે ઉર ક્ષેત્રે[2]—મા ઉભરે૦
સદૈવ તારે કાજે, પડતા રણક્ષેત્રે.
જય જય માતૃભૂમિ

તુજ દેશાવલિ રૂપ, હીમગિરિ શોભે—મા હીમગિરિ૦
વિશ્વે અતિ વખણાઇ, જગનાં મન લોભે.
જય જય માતૃભૂમિ.

બંગ અને ગુજરાત, બેલડીએ તપતાં—મા બેલડીએ૦
સાહિત્યે, વિજ્ઞાને, સહુ પહેલાં ધપતાં.
જય જય માતૃભૂમિ.

સિંધ, કચ્છ, સૌરાષ્ટ્ર, સત્વ રૂપ તારાં—મા સત્વ૦
ઉદ્યોગે, વ્યાપારે, સૌન્દર્યે સારાં.
જય જય માતૃભૂમિ.

---

૧ મુગટ, ૨ રણભૂમિ.

મહારાષ્ટ્ર, મદ્રાસ, દ્‌ઢ[3] ઉદય ગામી[4]—મા દ્‌ઢ૦
સબળ, શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિયુત, સ્થંભ જોડ જામી.
જય જય માતૃભૂમિ

હૈયે હાર સ્વરૂપ, ગંગા ને યમુના—મા ગંગા૦
કટી[5] આભૂષણુ જેવા, આબુ, વિંધ્ય ભલા.
જય જય માતૃભૂમિ.

અમાપ અર્ણુવ નીર,[6] તુજ ચરણો ધોતા—મા તુજ૦
શુભ શિરછત્ર સ્વરૂપે, ગિરિરાજો રહેતા.
જય જય માતૃભૂમિ.

સુજલાં સુફલાં માત ! સુધર્મની ધાત્રી[7]—મા સુધર્મ૦
હજીએ તું એની એ, છે જગને ખાત્રી
જય જય માતૃભૂમિ.

ગ્રહી પ્રતિજ્ઞા આજ, તુજ મુક્તિ માટે—મા તુજ૦
સ્વરાજ્ય મંત્રો જપશું, સહુ શીરને સાટે.
જય જય માતૃભૂમિ

—સીતારામ શર્મા

---

૩ જોડ, ૪ ઉદય પંથે ગમન કરનાર, ૫ કેડના,
૬ હિન્દી મહાસાગરનાં, ૭ માતા

શુદ્ધિપત્ર

કડી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૭	વિગાલત	વિગલિત[૪]
૫	કમ	કર્મ
૧	...લ	તવ જલ
—	૧૪ દેરેતી એવી ૧૫	૧૪ દેખેલી, ૧૫ રેતી
૧૮	ગામીર	ગભીર
૧૧	કદદૂ	કબદૂ
૧	રોકો	ન રોકો
૨	દરડક	દડ્ડક
૭	થાની	માની
૨	મુખકર	સુખકર
૧૬	હરામ[૨૦]	હરામ[૧૪]
૧૭	ઈરમ[૨૧]	ઇરમ[૨૦]
...	સારી જહાંમે	જુઓ પાનું ૧૧
૧	થરતી	ગરતી
૭	ગુશગત	ગુજરાત
૯	પૂર્વમાં કાશીમાત	પુરવમાં કાશીમાત
૨	વીજુતાં	વીજુતાં વીજુતાં
...	એક ઐતિહાસિક કાવ્ય	ધન્ય જ પુણ્ય મોસ!

કડી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
...	જય કીત્તન	જય કીર્ત્તન
૪	હિમદ્રિ	હિમાદ્રિ
૧૪	ઝુમી	ઝૂઝી
——	કૌતુક-કુશાળ	કૌતુક-કુતૂહળ
૧૦	ફૂટા	ફૂટો
૧૬	ઇ	કઈ
૧૭	ગમે	કયમ ગમે
૧૭	કંઇ કરો ..	ઠુક ન જોઇએ
છેલ્લી	માન તણુ જગમાન	માત તણુ જયગાન
૧૨	ગર્દે	ગર્દ
૧૩	પુરા	પુર
૮	રણુથને	રણુપને
૧૧	શીધો	સાધો
૨	હીરા	હાર
——	દષ્ય	હૃદય
૧૨	જાગી	જાગ્યા
૧૬	ચાડી	ખાડી
છેલ્લી	પગી	વળી
——	-ખોંખ	-ખોંખારશોં,
૭	ભગ	ભર્ગ
૩	નિત્ય૧	નિત્ય
૧૪	ભારત	ઓ ભારત
૧૨	બેટાં	એ બેટાં

હિન્દ સ્વરાજ્ય

એક સત્યવીરની આત્મકથા

અને

સર્વોદય

લેખક: મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી

[illegible] ભેળા પુસ્તકનું મૂલ્ય આઠ આના

પ્રકાશક:

રાષ્ટ્રીય સાહિત્ય મંડળ—અમદાવાદ